HITOPADEṢA

HITOPADESA.

[illegible]

SANSKRIT TEXT

[illegible]

THE FIRST BOOK, OR MITRA LA[illegible]

WITH

A GRAMMATICAL ANALYSIS

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

HITOPADEŚA.

THE

SANSKRIT TEXT

OF

THE FIRST BOOK, OR MITRA-LÁBHA;

WITH

A GRAMMATICAL ANALYSIS,

ALPHABETICALLY ARRANGED.

PREPARED FOR THE USE OF THE EAST-INDIA COLLEGE,

BY FRANCIS JOHNSON, PROFESSOR.

LONDON:
JAMES MADDEN AND CO.
SUCCESSORS TO PARBURY AND CO., 8 LEADENHALL STREET.

MDCCCXL.

FROM THE ORIENTAL TYPE-FOUNDRY AND PRESS OF RICHARD WATTS,
CROWN COURT, TEMPLE BAR, LONDON;
Printer to the East-India College.

PREFACE.

The collection of Fables and Stories termed *Hitopadeśa* was brought early to the knowledge of *Sanskrit* scholars by the translations of it which were published by Mr. Wilkins and Sir William Jones. The text was printed at Serampore in 1804; and another edition of it was printed in London in 1810. An edition has been subsequently printed at Bonn by Professors Schlegel and Lassen, in which the text is illustrated by copious Latin notes. A translation in the same language is also promised by the former of these distinguished critics and scholars.

The pains which have been bestowed upon the *Hitopadeśa* have been justified by the interest which attaches, on various grounds, to this work; and especially, on account of the history of its literary adventures. These have engaged the attention of different eminent writers; and have been investigated with singular success, especially by Mr. Colebrooke, in the Preface to the Serampore edition of the *Hitopadeśa,* and by M. Sylvestre de Sacy, in the Introduction to his edition of *Calila et Dimna.* From their investigations it is established, that a work which is to be considered as the original form of the *Hitopadeśa* was translated from Sanskrit into Persic in the sixth century of our æra, by order of Nushiraván;—that it was translated from ancient Persic into Arabic in the ninth century;—that it was presently afterwards rendered into Hebrew and Greek; —and that, from these versions, successive translations were made into all the languages of Modern Europe, until it became familiar, even to youth, under the designation of *Pilpay's Fables.* In the East, it has continued to retain its popularity to the present day; where it has served as the substance of the *Anvári Sohaili* and *Khirad Afroz;* and exists, in the form of translation, in all the spoken dialects.

The value of the *Hitopadeśa* to the history of narrative fiction is not, however, its only recommendation. Its popularity through so many ages, amidst such various nations, is evidence of intrinsic merit: and the pictures of domestic manners and human nature which it presents, however tinctured by national peculiarities, must have been recognised as universally true, as well as diverting; or they would not have been naturalized in the West as well as in the East. In the maxims also which the tales serve to illustrate, there must have been much that secured the acquiescence of all mankind, or the remarks would have been left to enlighten the moralists of India alone. These merits, however, were such as admitted of transfusion into other languages:—the merits of its composition are those which have chiefly recommended its preservation by the press, and its circulation amongst the cultivators of *Sanskrit* literature.

The moral verses with which the *Hitopadeśa* abounds are, in many cases, perhaps in all, quotations from different writers. They consequently form a sort of Anthology—a collection of passages, not only remarkable for striking thoughts, but offering examples of various styles. In general, they are not of difficult construction; and those passages which are most elaborate, are necessarily short; and, as the thoughts which they express are compressed within a few words, they become, from their sententiousness, impediments of no protracted duration. The narratives are, in general, written in very simple and unpretending prose; and it may be doubted if any book exists in the *Sanskrit* language that is better adapted to introduce a Student to its acquirement. It was, no doubt, this consideration which, almost from the establishment of the East-India College, recommended the *Hitopadeśa* as a class-book, and led to the publication of the text in London. Unfortunately, the task was accomplished with insufficient care; and the edition is disfigured with numerous and serious errors. These have been pointed out in the notes of Professor Lassen to the Bonn edition, with more severity than is perhaps altogether deserved, although, it must be confessed, with

undeniable justice. It is now, however, unnecessary to dwell upon the subject, as the edition is exhausted, and its faults may be consigned to oblivion.

The want of copies of an English edition of the *Hitopadeśa* has induced the present Editor to reprint such a portion of the work as usually constitutes the occupation of a Junior Term. The *Mitra-lábha,* or Acquisition of Friends, constitutes the First Book; and he has endeavoured to furnish it with such facilities, as may assist the Student to make himself master of the text, with no greater degree of application than may be reasonably expected in the early period of his studies, for which it is designed. With this view, the introductory section has been printed in English as well as in *Deva-nágari* characters; and a translation, nearly literal, has been subjoined. These additions, it is hoped, will enable the Student to become familiar with the characters of the text, and will convey to him some notion of its style; so that, with the commencement of the narrative part, he will need no further aid than such as the Glossary will afford him. In this, he will find the words in the form in which they occur in the text, alphabetically arranged, with an explanation of their meaning, and an indication of their grammatical structure.

In printing the text, the Editor has followed the edition printed at Bonn, with some unimportant exceptions; and gladly acknowledges the assistance he has derived from this very excellent and accurate publication.

East-India College, Herts.
October 31, 1840.

CONTENTS.

ERRATA.

In lines 154, 158, 190, and 467, for विश्वाश read विश्वास.

॥ श्री विश्वेश्वराय नमः ॥

॥ हितोपदेशः ॥

सिद्धिः साध्ये सतामस्तु प्रसादात् तस्य धूर्ज्जटेः ।
जाह्नवीफेनलेखेव यन्मूर्ध्नि शशिनः कला ॥ १ ॥
श्रुतो हितोपदेशोऽयं पाटवं संस्कृतोक्तिषु ।
वाचां सर्व्वत्र वैचित्र्यं नीतिविद्यां ददाति च ॥ २ ॥
अजरामरवत् प्राज्ञो विद्यामर्थं च चिन्तयेत् ।
गृहीत इव केशेषु मृत्युना धर्म्ममाचरेत् ॥ ३ ॥
सर्व्वद्रव्येषु विद्यैव द्रव्यमाहुरनुत्तमम् ।
अहार्य्यत्वादनर्घ्यत्वादक्षयत्वाच्च सर्व्वदा ॥ ४ ॥
सङ्गमयति विद्यैव नीचगापि नरं सरित् ।
समुद्रमिव दुर्धर्षं नृपं भाग्यमतः परम् ॥ ५ ॥
विद्या ददाति विनयं विनयाद्याति पात्रताम् ।
पात्रत्वाद्धनमाप्नोति धनाद्धर्म्मं ततः सुखम् ॥ ६ ॥
विद्या शस्त्रं च शास्त्रं च द्वे विद्ये प्रतिपत्तये ।
आद्या हास्याय वृद्धत्वे द्वितीयाद्रियते सदा ॥ ७ ॥

यन्नवे भाजने लग्नः संस्कारो नान्यथा भवेत् ।
कथाछलेन बालानां नीतिस्तदिह कथ्यते ॥ ८ ॥
मित्रलाभः सुहृद्भेदो विग्रहः सन्धिरेव च ।
पञ्चतन्त्रात् तथान्यस्माद्ग्रन्थादाकृष्य लिख्यते ॥ ९ ॥

अस्ति भागीरथीतीरे पाटलिपुत्रनामधेयं नगरम् । तत्र सर्व्वस्वामिगुणोपेतः सुदर्शनो नाम नरपतिरासीत् । स भूपतिरेकदा केनापि पठ्यमानं श्लोकद्वयं शुश्राव ।

अनेकसंशयोच्छेदि परोक्षार्थस्य दर्शनम् ।
सर्व्वस्य लोचनं शास्त्रं यस्य नास्त्यन्ध एव सः ॥ १० ॥
यौवनं धनसम्पत्तिः प्रभुत्वमविवेकता ।
एकैकमप्यनर्थाय किमु यत्र चतुष्टयम् ॥ ११ ॥

इत्याकर्ण्यात्मनः पुत्राणामनधिगतशास्त्राणां नित्यमुन्मार्गगामिनां शास्त्राननुष्ठानेनोद्विग्नमनाः स राजा चिन्तयामास ।

कोऽर्थः पुत्रेण जातेन यो न विद्वान् न धार्म्मिकः ।
काणेन चक्षुषा किं वा चक्षुः पीडैव केवलम् ॥ १२ ॥
अजातमृतमूर्खाणां वरमाद्यौ न चान्तिमः ।
सकृद्दुःखकरावाद्यावन्तिमस्तु पदे पदे ॥ १३ ॥

किञ्च । स जातो येन जातेन याति वंशः समुन्नतिम् ।
परिवर्त्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ॥ १४ ॥

अन्यच्च ।

गुणिगणगणनारम्भे न पतति कठिनी स सम्भ्रमाद्यस्य ।
तेनाम्बा यदि सुतिनी वद बन्ध्या कीदृशी भवति ॥ १५ ॥

अपिच । दाने तपसि शौर्य्ये च यस्य न प्रथितं मनः ।
विद्यायामर्थलाभे च मातुरुच्चार एव सः ॥ १६ ॥
अपरञ्च । वरमेको गुणी पुत्रो न च मूर्खशतैरपि ।
एकश्चन्द्रस्तमो हन्ति न च तारागणैरपि ॥ १७ ॥
पुण्यतीर्थे कृतं येन तपः क्वाप्यतिदुष्करम् ।
तस्य पुत्रो भवेद्वश्यः समृद्धो धार्म्मिकः सुधीः ॥ १८ ॥

तथाचोक्तं ।

अर्थागमो नित्यमरोगिता च प्रिया च भार्य्या प्रियवादिनी च ।
वश्यश्च पुत्रोऽर्थकरी च विद्या षड्जीवलोकेषु सुखानि राजन् ॥ १९ ॥
को धन्यो बहुभिः पुत्रैः कुशूलपूरणाढकैः ।
वरमेकः कुलालम्बी यत्र विश्रूयते पिता ॥ २० ॥
ऋणकर्त्ता पिता शत्रुर्माता च व्यभिचारिणी ।
भार्य्या रूपवती शत्रुः पुत्रः शत्रुरपण्डितः ॥ २१ ॥
अनभ्यासे विषं विद्या अजीर्णे भोजनं विषम् ।
विषं सभा दरिद्रस्य वृद्धस्य तरुणी विषम् ॥ २२ ॥
यस्य तस्य प्रसूतोऽपि गुणवान् पूज्यते नरः ।
धनुर्वंशविशुद्धोऽपि निर्गुणः किं करिष्यति ॥ २३ ॥
हाहा पुत्रक नाधीत सुगतैतासु रात्रिषु ।
तेन त्वं विदुषां मध्ये पङ्के गौरिव सीदसि ॥ २४ ॥

तत् कथमिदानीमेते मम पुत्रा गुणवन्तः क्रियन्ताम् ।

आहारनिद्राभयमैथुनं च सामान्यमेतत् पशुभिर्नराणाम् ।
धर्म्मो हि तेषामधिको विशेषो धर्म्मेण हीनाः पशुभिः समानाः ॥ २५ ॥

यतः । धर्म्मार्थकाममोक्षाणां यस्यैकोऽपि न विद्यते ।
अजगलस्तनस्येव तस्य जन्म निरर्थकम् ॥ २६ ॥
यच्चोच्यते । आयुः कर्म्म च वित्तं च विद्या निधनमेव च ।
पञ्चैतान्यपि सृज्यन्ते गर्भस्थस्यैव देहिनः ॥ २७ ॥
किञ्च । अवश्यं भाविनो भावा भवन्ति महतामपि ।
नग्नत्वं नीलकण्ठस्य महाहिशयनं हरेः ॥ २८ ॥
अपिच । यदभावि न तद्भावि भावि चेन्न तदन्यथा ।
इति चिन्ताविषघ्नोऽयमगदः किं न पीयते ॥ २९ ॥

एतत् कार्य्याक्षमाणां केषाञ्चिदालस्यवचनम् ।

न दैवमपि सञ्चिन्त्य त्यजेदुद्योगमात्मनः ।
अनुद्योगेन तैलानि तिलेभ्यो नाप्तुमर्हति ॥ ३० ॥

अन्यच्च ।

उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मीर्दैवेन देयमिति कापुरुषा वदन्ति ।
दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या यत्ने कृते यदि न सिध्यति कोऽत्र दोषः ॥ ३१
यथा ह्येकेन चक्रेण न रथस्य गतिर्भवेत् ।
एवं पुरुषकारेण विना दैवं न सिध्यति ॥ ३२ ॥
तथाच । पूर्व्वजन्मकृतं कर्म्म तद् दैवमिति कथ्यते ।
तस्मात् पुरुषकारेण यत्नं कुर्य्यादतन्द्रितः ॥ ३३ ॥
यथा मृत्पिण्डतः कर्त्ता कुरुते यद्यदिच्छति ।
एवमात्मकृतं कर्म्म मानवः प्रतिपद्यते ॥ ३४ ॥
अपरञ्च । काकतालीयवत् प्राप्तं दृष्ट्वापि निधिमग्रतः ।
न स्वयं दैवमादत्ते पुरुषार्थमपेक्षते ॥ ३५ ॥

उद्यमेन हि सिध्यन्ति कार्य्याणि न मनोरथैः ।
न हि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः ॥ ३६ ॥
मातृपितृकृताभ्यासो गुणितामेति बालकः ।
न गर्भच्युतिमात्रेण पुत्रो भवति पण्डितः ॥ ३७ ॥

तथाच । माता शत्रुः पिता वैरी येन बालो न पाठितः ।
न शोभते सभामध्ये हंसमध्ये वको यथा ॥ ३८ ॥
रूपयौवनसम्पन्ना विशालकुलसम्भवाः ।
विद्याहीना न शोभन्ते निर्गन्धा इव किंशुकाः ॥ ३९ ॥
मूर्खोऽपि शोभते तावत् सभायां वस्त्रवेष्टितः ।
तावच्च शोभते मूर्खो यावत् किञ्चिन्न भाषते ॥ ४० ॥

एतच्चिन्तयित्वा स राजा पण्डितसभां कारितवान् । राजोवाच । भो भोः पण्डिताः श्रूयताम् । अस्ति कश्चिदेवम्भूतो विद्वान् यो मम पुत्राणां नित्यमुन्मार्गगामिनामनधिगतशास्त्राणाम् इदानीं नीतिशास्त्रोपदेशेन पुनर्ज्जन्म कारयितुं समर्थः ।

यतः । काचः काञ्चनसंसर्गाद्धत्ते मारकतीं द्युतिम् ।
तथा सत्सन्निधानेन मूर्खो याति प्रवीणताम् ॥ ४१ ॥

उक्तं च । हीयते हि मतिस्तात हीनैः सह समागमात् ।
समैश्च समतामेति विशिष्टैश्च विशिष्टताम् ॥ ४२ ॥

अत्रान्तरे विष्णुशर्मनामा महापण्डितः सकलनीतिशास्त्रतत्त्वज्ञो वृहस्पतिरिवाब्रवीत् । देव महाकुलसम्भूता एते राजपुत्रा मया नीतिं ग्राहयितुं शक्यन्ते ।

यतः । नाद्रव्ये निहिता काचित् क्रिया फलवती भवेत् ।
न व्यापारशतेनापि शुकवत् पाठ्यते बकः ॥ ४३ ॥

अन्यच्च । अस्मिंस्तु निर्गुणं गोत्रे नापत्यमुपजायते ।
आकरे पद्मरागाणां जन्म काचमणेः कुतः ॥ ४४ ॥

अतोऽहं षण्मासाभ्यन्तरे तव पुत्रान् नीतिशास्त्राभिज्ञान् करिष्यामि । राजा सविनयं पुनरुवाच ।

कीटोऽपि सुमनःसङ्गादारोहति सतां शिरः ।
अश्मापि याति देवत्वं महद्भिः सुप्रतिष्ठितः ॥ ४५ ॥

अन्यच्च । यथोदयगिरौ द्रव्यं सन्निकर्षेण दीप्यते ।
तथा सत्सन्निधानेन हीनवर्णोऽपि दीप्यते ॥ ४६ ॥

गुणागुणज्ञा गुणिनो भवन्ति ते निर्गुणं प्राप्य भवन्ति दोषाः ।
आस्वाद्यतोयाः प्रभवन्ति नद्यः समुद्रमासाद्य भवन्त्यपेयाः ॥ ४७ ॥

तदेतेषामस्मत्पुत्राणां नीतिशास्त्रोपदेशाय भवन्तः प्रमाणम् । इत्युक्त्वा तस्य विष्णुशर्मणो बहुमानपुरःसरं पुत्रान् समर्पितवान् । अथ प्रासादपृष्ठे सुखोपविष्टानां राजपुत्राणां पुरस्तात् प्रस्तावक्रमेण स पण्डितोऽब्रवीत् ।

काव्यशास्त्रविनोदेन कालो गच्छति धीमताम् ।
व्यसनेन च मूर्खाणां निद्रया कलहेन वा ॥ ४८ ॥

तद्भवतां विनोदाय काककूर्मादीनां विचित्रां कथां कथयामि । राजपुत्रैरुक्तं कथ्यताम् । विष्णुशर्मोवाच । शृणुत सम्प्रति मित्रलाभः प्रस्तूयते यस्यायमाद्यः श्लोकः ।

॥ मित्रलाभः ॥

असाधना वित्तहीना बुद्धिमन्तः सुहृत्तमाः ।
साधयन्त्याशु कार्य्याणि काककूर्म्ममृगाखुवत् ॥ १ ॥

राजपुत्रा ऊचुः कथमेतत् । विष्णुशर्म्मा कथयति । अस्ति गोदावरीतीरे विशालः शाल्मलीतरुः । तत्र नानादिग्देशादागत्य रात्रौ पक्षिणो निवसन्ति । अथ कदाचिदवसन्नायां रात्रौ अस्ताचलचूडावलम्बिनि भगवति कुमुदिनीनायके चन्द्रमसि लघुपतनकनामा वायसः प्रबुद्धः कृतान्तमिव द्वितीयमटन्तं व्याधमपश्यत् । तमवलोक्याचिन्तयत् । अद्य प्रातरेवानिष्टदर्शनं जातम् । न जाने किमनभिमतं दर्शयिष्यति । इत्युक्त्वा तदनुसरणक्रमेण व्याकुलश्चलितः ।

शोकस्थानसहस्राणि भयस्थानशतानि च ।
दिवसे दिवसे मूढमाविशन्ति न पण्डितम् ॥ २ ॥

अन्यच्च । विषयिणामिदमवश्यं कर्त्तव्यम् ।

उत्थायोत्थाय बोद्धव्यं महद्भयमुपस्थितम् ।
मरणव्याधिशोकानां किमद्य निपतिष्यति ॥ ३ ॥

अथ तेन व्याधेन तण्डुलकणान् विकीर्य्य जालं विस्तीर्णम् । स च प्रच्छन्नो भूत्वा स्थितः । तस्मिन्नेव काले चित्रग्रीवनामा कपोतराजः सपरिवारो वियति विसर्पंस्तांस्तण्डुलकणान् अवलोकयामास । ततः

कपोतराजस्तण्डुलकणलुब्धान् कपोतान् प्रत्याह । कुतोऽत्र निर्जने वने तण्डुलकणानां सम्भवः । तन्निरूप्यताम् तावत् । भद्रमिदं न पश्यामि । प्रायेणानेन तण्डुलकणलोभेनास्माभिरपि तथा भवितव्यम् ।

कङ्कणस्य तु लोभेन मग्नः पङ्के सुदुस्तरे ।
वृद्धव्याघ्रेण सम्प्राप्तः पथिकः सम्मृतो यथा ॥ ४ ॥

कपोता ऊचुः कथमेतत् । सोऽब्रवीत् । अहमेकदा दक्षिणारण्ये चरन्नपश्यम् । एको वृद्धव्याघ्रः स्नातः कुशहस्तः सरस्तीरे ब्रूते भो भोः पान्थ इदं सुवर्णकङ्कणं गृह्यताम् । ततो लोभाकृष्टेन केनचित् पान्थेनालोचितम् । भाग्येनैतत् सम्भवति किन्त्वस्मिन्नात्मसन्देहे प्रवृत्तिर्न विधेया ।

यतः । अनिष्टादिष्टलाभेऽपि न गतिर्ज्जायते शुभा ।
यत्रास्ते विषसंसर्गोऽमृतं तदपि मृत्यवे ॥ ५ ॥

किन्तु सर्व्वत्रार्थार्जने प्रवृत्तिः सन्देह एव ।

तथाचोक्तम् । न संशयमनारुह्य नरो भद्राणि पश्यति ।
संशयं पुनरारुह्य यदि जीवति पश्यति ॥ ६ ॥

तन्निरूपयामि तावत् । प्रकाशं ब्रूते । कुत्र तव कङ्कणम् । व्याघ्रो हस्तं प्रसार्य्य दर्शयति । पान्थोऽवदत् । कथं मारात्मके त्वयि विश्वाशः । व्याघ्र उवाच । शृणु रे पान्थ प्रागेव यौवनदशायामतिदुर्वृत्तोऽस्मि अनेकगोमानुषाणां बधान्मे पुत्रा मृता दाराश्च वंशहीनश्चाहम् । ततः केनचिदहमादिष्टः । दानधर्म्मादिकं चरतु भवान् । तदुपदेशादिदानीमहं स्नानशीलो दाता वृद्धो गलितनखदन्तः । न कथं विश्वाशभूमिः ।

यतः । इज्याध्ययनदानानि तपः सत्यं धृतिः क्षमा ।
अलोभ इति मार्गोऽयं धर्म्मस्याष्टविधः स्मृतः ॥ ७ ॥

तत्र पूर्व्वश्चतुर्वर्गो दम्भार्थमपि सेव्यते ।
उत्तरस्तु चतुर्वर्गो महात्मन्येव तिष्ठति ॥ ८ ॥

मम चैतावाँल्लोभविरहो येन स्वहस्तस्थमपि सुवर्णकङ्कणं यस्मै कस्मैचिद्दातुमिच्छामि । तथापि व्याघ्रो मानुषं खादतीति लोकप्रवादो दुर्निवारः ।

यतः । गतानुगतिको लोकः कुट्टनीमुपदेशिनीम् ।
प्रमाणयति नो धर्म्मे यथा गोघ्नमपि द्विजम् ॥ ९ ॥

मयापि धर्म्मशास्त्राण्यधीतानि शृणु ।

मरुस्थल्यां यथा वृष्टिः क्षुधार्त्ते भोजनं तथा ।
दरिद्रे दीयते दानं सफलं पाण्डुनन्दन ॥ १० ॥
प्राणा यथात्मनोऽभीष्टा भूतानामपि ते तथा ।
आत्मौपम्येन भूतेषु दयां कुर्व्वन्ति साधवः ॥ ११ ॥

अपरञ्च । प्रत्याख्याने च दाने च सुखदुःखे प्रियाप्रिये ।
आत्मौपम्येन पूरुषः प्रमाणमधिगच्छति ॥ १२ ॥

अन्यच्च । मातृवत् परदारेषु परद्रव्येषु लोष्टवत् ।
आत्मवत् सर्व्वभूतेषु यः पश्यति स पण्डितः ॥ १३ ॥

त्वं चातिदुर्गतस्तेन तत् तुभ्यं दातुं सयत्नोऽहम् ।

तथाचोक्तं । दरिद्रान् भर कौन्तेय मा प्रयच्छेश्वरे धनम् ।
व्याधितस्यौषधं पथ्यं नीरुजस्तु किमौषधैः ॥ १४ ॥

अन्यच्च । दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे ।
देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं स्मृतम् ॥ १५ ॥

तदत्र सरसि स्नात्वा सुवर्णकङ्कणं गृहाण । ततो यावदसौ तद्वचः प्रतीतो

लोभात् सरसि स्नातुं प्रविशति तावन्महापङ्के निमग्नः पलायितुमक्षमः । पङ्के पतितं दृष्ट्वा व्याघ्रोऽवदत् । अहह महापङ्के पतितोऽसि अतस्त्वामुत्थापयामि । इत्युक्त्वा शनैःशनैरुपगम्य तेन व्याघ्रेण धृतः स पान्थोऽचिन्तयत् ।

न धर्म्मशास्त्रं पठतीति कारणं न चापि वेदाध्ययनं दुरात्मनः ।
स्वभाव एवात्र तथातिरिच्यते यथा प्रकृत्या मधुरं गवां पयः ॥ १६ ॥

किञ्च । अवशेन्द्रियचित्तानां हस्तिस्नानमिव क्रिया ।
दुर्भगाभरणप्रायो ज्ञानं भारः क्रियां विना ॥ १७ ॥

तन्मया भद्रं न कृतं यदत्र मारात्मके विश्वासः कृतः ।

तथा ह्युक्तं । नदीनां शस्त्रपाणीनां नखिनां शृङ्गिणां तथा ।
विश्वासो नैव कर्त्तव्यः स्त्रीषु राजकुलेषु च ॥ १८ ॥

अपरञ्च । सर्व्वस्य हि परीक्ष्यन्ते स्वभावा नेतरे गुणाः ।
अतीत्य हि गुणान् सर्व्वान् स्वभावो मूर्द्ध्नि वर्त्तते ॥ १९ ॥

अन्यच्च ।

स हि गगणविहारी कल्मषध्वंसकारी दशशतकरधारी ज्योतिषां मध्यचारी ।
विधुरपि विधियोगात् ग्रस्यते राहुणासौ लिखितमपि ललाटे प्रोज्झितुं कः समर्थः ॥ २० ॥

इति चिन्तयन्नेवासौ व्याघ्रेण व्यापादितः खादितश्च । अतोऽहं ब्रवीमि कङ्कणस्य तु लोभेन इत्यादि । अतः सर्व्वथा अविचारितं कर्म्म न कर्त्तव्यमिति । यतः ।

सुजीर्णमन्नं सुविचक्षणः सुतः सुशासिता स्त्री नृपतिः सुसेवितः ।
सुचिन्त्य चोक्तं सुविचार्य्य यत् कृतं सुदीर्घकालेऽपि न याति विक्रियाम् ॥ २१

एतद्वचनं श्रुत्वा कश्चित् कपोतः सदर्पमाह आः किमेवमुच्यते ।

वृद्धस्य वचनं ग्राह्यमापत्काले ह्युपस्थिते ।
सर्व्वत्रैवं विचारेण भोजनेऽप्यप्रवर्त्तनम् ॥ २२ ॥
यतः । शङ्काभिः सर्व्वमाक्रान्तमन्नं पानं च भूतले ।
प्रवृत्तिः कुत्र कर्त्तव्या जीवितव्यं कथं नु वा ॥ २३ ॥
तथाचोक्तं । ईर्षी घृणी त्वसन्तुष्टः क्रोधनो नित्यशङ्कितः ।
परभाग्योपजीवी च षडेते दुःखभागिनः ॥ २४ ॥

एतच्छ्रुत्वा सर्व्वे कपोतास्तत्रोपविष्टाः ।

यतः । सुमहान्त्यपि शास्त्राणि धारयन्तो बहुश्रुताः ।
छेत्तारः संशयानां च क्लिश्यन्ते लोभमोहिताः ॥ २५ ॥
अन्यच्च । लोभात् क्रोधः प्रभवति लोभात् कामः प्रजायते ।
लोभान्मोहश्च नाशश्च लोभः पापस्य कारणम् ॥ २६ ॥
अन्यच्च । असम्भवं हेममृगस्य जन्म तथापि रामो लुलुभे मृगाय ।
प्रायः समापन्नविपत्तिकाले धियोऽपि पुंसां मलिना भवन्ति ॥ २७

अनन्तरं सर्व्वे जालबद्धा बभूवुः । ततो यस्य वचनात् तत्रावलम्बितास्तं सर्व्वे तिरस्कुर्व्वन्ति ।

यतः । न गणस्याग्रतो गच्छेत् सिद्धे कार्य्ये समं फलम् ।
यदि कार्य्यविपत्तिः स्यात् मुखरस्तत्र हन्यते ॥ २८ ॥
तथाचोक्तं । आपदां कथितः पन्था इन्द्रियाणामसंयमः ।
तज्जयः सम्पदां मार्ग्गो येनेष्टं तेन गम्यताम् ॥ २९ ॥

तस्य तिरस्कारं श्रुत्वा चित्रग्रीव उवाच । नायमस्य दोषः ।

यतः । आपदामापतन्तीनां हितोऽप्यायाति हेतुताम् ।
मातृजङ्घा हि वत्सस्य स्तम्भीभवति बन्धने ॥ ३० ॥

अन्यच्च । स बन्धुर्यो विपन्नानामापदुद्धरणक्षमः ।
न तु भीतपरित्राणवस्तूपालम्भपण्डितः ॥ ३१ ॥

विपत्काले विस्मय एव कापुरुषलक्षणम् । तदत्र धैर्य्यमवलम्ब्य प्रतीकारश्चिन्त्यताम् । यतः ।

विपदि धैर्य्यमथाभ्युदये क्षमा सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः ।
यशसि चाभिरुचिर्व्यसनं श्रुतौ प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम् ॥ ३२
सम्पदि यस्य न हर्षो विपदि विषादो रणे च धीरत्वम् ।
तं भुवनत्रयतिलकं जनयति जननी सुतं विरलम् ॥ ३३ ॥

अन्यच्च । षड्दोषाः पुरुषेणेह हातव्या भूतिमिच्छता ।
निद्रा तन्द्रा भयं क्रोध आलस्यं दीर्घसूत्रता ॥ ३४ ॥

इदानीमप्येवं क्रियताम् सर्व्वैरेकचित्तीभूय जालमादाय उड्डीयताम् ।

यतः । अल्पानामपि वस्तूनां संहतिः कार्य्यसाधिका ।
तृणैर्गुणत्वमापन्नैर्बध्यन्ते मत्तदन्तिनः ॥ ३५ ॥
संहतिः श्रेयसी पुंसां स्वकुलैरल्पकैरपि ।
तुषेणापि परित्यक्ता न प्ररोहन्ति तण्डुलाः ॥ ३६ ॥

इति विचिन्त्य पक्षिणः सर्व्वे जालमादायोत्पतिताः । अनन्तरं स व्याधः सुदूराज्जालापहारकांस्तानवलोक्य पश्चाद्धावन्नचिन्तयत् ।

संहतास्तु हरन्तीमे मम जालं विहङ्गमाः ।
यदा तु निपतिष्यन्ति वशमेष्यन्ति मे तदा ॥ ३७ ॥

ततस्तेषु चक्षुर्विषयातिक्रान्तेषु पक्षिषु स व्याधो निवृत्तः । अथ लुब्धकं निवृत्तं दृष्ट्वा कपोता ऊचुः । किमिदानीं कर्त्तुमुचितम् । चित्रग्रीव उवाच ।

माता मित्रं पिता चेति स्वभावात् त्रितयं हितम् ।
कार्य्यकारणतश्चान्ये भवन्ति हितबुद्धयः ॥ ३८ ॥

तदस्माकं मित्रं हिरण्यको नाम मूषिकराजो गण्डकीतीरे चित्रवने निवसति । दन्तबलेन सोऽस्माकं पाशांश्छेत्स्यति । इत्यालोच्य सर्व्वे हिरण्यकविवरसमीपं गताः । हिरण्यकश्च सर्व्वदापायशङ्कया शतद्वारं विवरं कृत्वा निवसति ।

अनागतभयं दृष्ट्वा नीतिशास्त्रविशारदः ।
अवसन्मूषिकस्तत्र वृद्धः शतमुखं विलम् ॥ ३९ ॥

ततो हिरण्यकः कपोतावपातभयाच्चकितस्तूष्णीं स्थितः । चित्रग्रीव उवाच । सखे हिरण्यक कथमस्मान् न सम्भाषसे । ततो हिरण्यकस् तद्वचनं प्रत्यभिज्ञाय ससम्भ्रमं वहिर्निःसृत्याब्रवीत् । आः पुण्यवानस्मि प्रियसुहृन्मे चित्रग्रीवः समायातः ।

यस्य मित्रेण सम्भाषो यस्य मित्रेण संस्थितिः ।
यस्य मित्रेण संलापस्ततो नास्तीह पुण्यवान् ॥ ४० ॥

पाशबद्धांश्च तान् दृष्ट्वा सविस्मयः क्षणं स्थित्वा उवाच सखे किमेतत् । चित्रग्रीव उवाच । सखेऽस्माकं प्राक्तनजन्मकर्मणः फलमेतत् ।

यस्माच्च येन च यथा च यदा च यच्च यावच्च यत्र च शुभाशुभमात्मकर्म्म ।
तस्माच्च तेन च तथा च तदा च तच्च तावच्च तत्र च विधातृवशादुपैति ॥ ४१

रोगशोकपरितापबन्धनव्यसनानि च ।
आत्मापराधवृक्षाणां फलान्येतानि देहिनाम् ॥ ४२ ॥

एतच्छ्रुत्वा हिरण्यकश्चित्रग्रीवस्य बन्धनं छेत्तुं सत्वरमुपसर्पति । चित्रग्रीव उवाच । मित्र मैवम् । अस्मदाश्रितानामेषां तावत् पाशांश्छिन्धि तदा

मम पाशं पश्चाच्छेत्स्यसि । हिरण्यकोऽप्याह । अहमल्पशक्तिर्दन्ताश्च मे कोमलाः । तदेतेषां पाशांश्छेत्तुं कथं समर्थः । तद्यावन्मे दन्ता न त्रुट्यन्ति तावत् तव पाशं छिनद्मि । अनन्तरमप्येतेषां बन्धनानि यावच्छक्यं छेत्स्यामि । चित्रग्रीव उवाच । अस्त्वेवं तथापि यथाशक्ति बन्धनमेतेषां खण्डय । हिरण्यकेनोक्तम् । आत्मपरित्यागेन यदाश्रितानां परिरक्षणं तन्न नीतिवेदिनां सम्मतम् ।

यतः । आपदर्थे धनं रक्षेद्दारान् रक्षेद्धनैरपि ।
आत्मानं सततं रक्षेद्दारैरपि धनैरपि ॥ ४३ ॥

अन्यच्च । धर्म्मार्थकाममोक्षाणां प्राणाः संस्थितिहेतवः ।
तान् निघ्नता किं न हतं रक्षता किं न रक्षितम् ॥ ४४ ॥

चित्रग्रीव उवाच । सखे नीतिस्तावदीदृश्येव । किन्त्वहमस्मदाश्रितानां दुःखं सोढुं सर्वथासमर्थः । तेनेदं ब्रवीमि ।

यतः । धनानि जीवितं चैव परार्थे प्राज्ञ उत्सृजेत् ।
सन्निमित्ते वरं त्यागो विनाशे नियते सति ॥ ४५ ॥

अयमपरश्चासाधारणो हेतुः ।

जातिद्रव्यबलानां च साम्यमेषां मया सह ।
मत्प्रभुत्वफलं ब्रूहि कदा किं तद्भविष्यति ॥ ४६ ॥

अन्यच्च । विना वर्त्तनमेवैते न त्यजन्ति ममान्तिकम् ।
तन्मे प्राणव्ययेनापि जीवयैतान् ममाश्रितान् ॥ ४७ ॥

किञ्च । मांसमूत्रपुरीषास्थिनिर्म्मिते च कलेवरे ।
विनश्वरे विहायास्थां यशः पालय मित्र मे ॥ ४८ ॥

अपरञ्च पश्य। यदि नित्यमनित्येन निर्म्मलं मलवाहिना ।
यशः कायेन लभ्येत तत् नलभ्यं भवेन्नु किम् ॥ ४९ ॥

यतः ॥ शरीरस्य गुणानां च दूरमत्यन्तमन्तरम् ।
शरीरं क्षणविध्वंसि कल्पान्तस्थायिनो गुणाः ॥ ५० ॥

इत्याकर्ण्य हिरण्यकः प्रहृष्टमनाः पुलकितः सन्नब्रवीत् । साधु मित्र साधु । अनेनाश्रितवात्सल्येन त्रैलोक्यस्यापि प्रभुत्वं त्वयि प्रयुज्यते । एवमुक्त्वा तेन सर्व्वेषां बन्धनानि छिन्नानि । ततो हिरण्यकः सर्व्वान् सादरं सम्पूज्याह । सखे चित्रग्रीव सर्वथात्र जालबन्धनविधौ सति दोषमाशङ्क्य आत्मन्यवज्ञा न कर्त्तव्या ।

यतः । योऽधिकाद्योजनशतात् पश्यतीहामिषं खगः ।
स एव प्राप्तकालस्तु पाशबन्धं न पश्यति ॥ ५१ ॥

अपिच। शशिदिवाकरयोर्ग्रहपीडनं गजभुजङ्गमयोरपि बन्धनम् ।
मतिमतां च विलोक्य दरिद्रतां विधिरहो बलवान् इति मे मतिः ॥ ५२

अन्यच्च । व्योमैकान्तविहारिणोऽपि विहगाः सम्प्राप्नुवन्त्यापदम् ।
बध्यन्ते निपुणैरगाधसलिलान्मत्स्याः समुद्रादपि ॥ ५३ ॥
दुर्णीतं किमिहास्ति किं सुचरितं कः स्थानलाभे गुणः ।
कालो हि व्यसनप्रसारितकरो गृह्णाति दूरादपि ॥ ५४ ॥

इति प्रबोध्यातिथ्यं कृत्वालिङ्ग्य च सम्प्रेषितः । चित्रग्रीवोऽपि सपरिवारो यथेष्टदेशान् ययौ ।

यानि कानि च मित्राणि कर्त्तव्यानि शतानि च ।
पश्य मूषिकमित्रेण कपोता मुक्तबन्धनाः ॥ ५५ ॥

हिरण्यकोऽपि स्वविवरं प्रविष्टः । अथ लघुपतनकनामा काकः सर्व्व

वृत्तान्तदर्शी साश्चर्य्यमिदमाह । अहो हिरण्यक श्लाघ्योऽसि । अतोऽहमपि त्वया सह मैत्रीमिच्छामि । अतो मां मैत्र्येणानुगृहीतुमर्हसि । एतच्छ्रुत्वा हिरण्यकोऽपि विवराभ्यन्तरादाह । कस्त्वम् । स ब्रूते लघुपतनकनामा वायसोऽहं । हिरण्यको विहस्याह । का त्वया सह मैत्री ।

यतः । यद् येन युज्यते लोके बुधस्तत्तेन योजयेत् ।
अहमन्नं भवान् भोक्ता कथं प्रीतिर्भविष्यति ॥ ५६ ॥

अपरञ्च । भक्ष्यभक्षकयोः प्रीतिर्विपत्तेरेव कारणम् ।
शृगालात् पाशबद्धोऽसौ मृगः काकेन रक्षितः ॥ ५७ ॥

वायसोऽब्रवीत् । कथमेतत् । हिरण्यकः कथयति ।

अस्ति मगधदेशे चम्पकवती नामारण्यानी तस्यां चिरान्महता स्नेहेन मृगकाकौ निवसतः । स च मृगः स्वेच्छया भ्राम्यन् हृष्टपुष्टाङ्गः केनचित् शृगालेणावलोकितः । तं दृष्ट्वा शृगालोऽचिन्तयत् । आः कथमेतन्मांसं सुललितं भक्षयामि । भवतु विश्वासं तावदुत्पादयामि । इत्यालोच्योपसृत्याब्रवीत् । मित्र कुशलं ते । मृगेणोक्तं कस्त्वम् । स ब्रूते क्षुद्रबुद्धिनामा जम्बुकोऽहं अत्रारण्ये बन्धुहीनो मृतवन्निवसामि । इदानीं त्वां मित्रमासाद्य पुनः सबन्धुर्ज्जीवलोकं प्रविष्टोऽस्मि । अधुना तवानुचरेण मया सर्व्वथा भवितव्यमिति । मृगेणोक्तं एवमस्तु । ततः पश्चादस्तं गते सवितरि भगवति मरीचिमालिनि तौ मृगस्य वासभूमिं गतौ । तत्र चम्पकवृक्षशाखायां सुबुद्धिनामा काको मृगस्य चिरमित्रं निवसति । तौ दृष्ट्वा काकोऽवदत् सखे कोऽयं द्वितीयः । मृगो ब्रूते । जम्बुकोऽयमस्मत्सख्यमिच्छन्नागतः । काको ब्रूते । मित्र अकस्मादागतेन सह विश्वासो न युक्तः तन्न भद्रम् आचरितम् ।

तथाचोक्तम् । अज्ञातकुलशीलस्य वासो देयो न कस्यचित् ।
मार्ज्जारस्य हि दोषेण हतो गृध्रो जरद्गवः ॥ ५८ ॥

तावाहतुः कथमेतत् । काकः कथयति ।

अस्ति भागीरथीतीरे गृध्रकूटनाम्नि पर्व्वते महान् पर्कटीवृक्षः । तस्य कोटरे दैवदुर्व्विपाकाद् गलितनखनयनो जरद्गवनामा गृध्रः प्रतिवसति । अथ कृपया तज्जीवनाय तद्वृक्षवासिनः पक्षिणः स्वाहारात् किञ्चित् किञ्चिद्ददति तेनासौ जीवति । अथ कदाचिद्दीर्घकर्णनामा मार्ज्जारः पक्षिशावकान् भक्षितुं तत्रागतः । ततस्तमायान्तं दृष्ट्वा पक्षिशावकैर्भयार्त्तैः कोलाहलः कृतः । तच्छ्रुत्वा जरद्गवेनोक्तम् । कोऽयमायाति । दीर्घकर्णो गृध्रमवलोक्य सभयमाह हा हतोऽस्मि ।

यतः । तावद्भयस्य भेतव्यं यावद्भयमनागतम् ।
आगतं च भयं वीक्ष्य नरः कुर्य्याद्यथोचितम् ॥ ५९ ॥

ततोऽधुना सन्निधाने पलायितुमक्षमः तद्यथा भवितव्यं तद्भवतु । तावद्विश्वासमुत्पाद्यास्य समीपमुपगच्छामि । इत्यालोच्योपसृत्याब्रवीत् । आर्य्य त्वामभिवन्दे । गृध्रोऽवदत् कस्त्वम् । सोऽवदत् मार्ज्जारोऽहम् । गृध्रो ब्रूते दूरमपसर न चेद्धन्तव्योऽसि मया । मार्ज्जारोऽवदत् श्रूयतां तावदस्मद्वचनं । ततो यद्यहं बध्यस्तदा हन्तव्यः ।

यतः । जातिमात्रेण किं कश्चिद्धन्यते पूज्यते क्वचित् ।
व्यवहारं परिज्ञाय बध्यः पूज्योऽथवा भवेत् ॥ ६० ॥

गृध्रो ब्रूते ब्रूहि किमर्थमागतोऽसि । सोऽवदत् अहमत्र गङ्गातीरे नित्यस्नायी निरामिषाशी ब्रह्मचारी चान्द्रायणव्रतमाचरंस्तिष्ठामि । युष्मान् धर्मज्ञानरतान् विश्वासभूमय इति पक्षिणः सर्व्वे सर्व्वदा ममाग्रे प्रस्तु-

वन्ति । अतो भवद्भ्यो विद्यावयोवृद्धेभ्यो धर्म्मं श्रोतुमिहागतः । भवन्तश्चैतादृशा धर्म्मज्ञा यन्मामतिथिं हन्तुमुद्यताः । गृहस्थधर्म्मश्चैषः ।

अरावप्युचितं कार्य्यमातिथ्यं गृहमागते ।
छेत्तुः पार्श्वगतां छायां नोपसंहरते द्रुमः ॥ ६१ ॥

यदि वा धनं नास्ति तदा प्रीतिवचसाप्यतिथिः पूज्यः ।

यतः । तृणानि भूमिरुदकं वाक् चतुर्थी च सूनृता ।
एतान्यपि सतां गेहे नोच्छिद्यन्ते कदाचन ॥ ६२ ॥

अन्यच्च । बालो वा यदि वा वृद्धो युवा वा गृहमागतः ।
तस्य पूजा विधातव्या सर्व्वस्याभ्यागतो गुरुः ॥ ६३ ॥

अन्यच्च । निर्गुणेष्वपि सत्त्वेषु दयां कुर्व्वन्ति साधवः ।
न हि संहरते ज्योत्स्नां चन्द्रश्चाण्डालवेश्मनि ॥ ६४ ॥

अन्यच्च । अतिथिर्य्यस्य भग्नाशो गृहात् प्रतिनिवर्त्तते ।
स तस्मै दुष्कृतं दत्त्वा पुण्यमादाय गच्छति ॥ ६५ ॥

अन्यच्च । उत्तमस्यापि वर्णस्य नीचोऽपि गृहमागतः ।
पूजनीयो यथायोग्यं सर्व्वदेवमयोऽतिथिः ॥ ६६ ॥

गृध्रोऽवदत् । मार्ज्जारा हि मांसरुचयः पक्षिशावकाश्चात्र निवसन्ति । तेनाहं एवं ब्रवीमि । तत् श्रुत्वा मार्ज्जारो भूमिं स्पृष्ट्वा कर्णौ स्पृशति कृष्ण कृष्ण ब्रूते च । मया धर्म्मशास्त्रं श्रुत्वा वीतरागेण इदं दुष्करं व्रतं चान्द्रायणमध्यवसायितम् । यतः परस्परं विवदमानानामपि धर्म्मशास्त्राणां अहिंसा परमो धर्म्म इत्यत्रैकमत्यम् ।

यतः । सर्व्वहिंसानिवृत्ता ये नराः सर्व्वसहाश्च ये ।
सर्व्वस्याश्रयभूताश्च ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ६७ ॥

अन्यच्च । एक एव सुहृद् धर्म्मो निधनेऽप्यनुयाति यः ।
शरीरेण समं नाशं सर्व्वमन्यत् तु गच्छति ॥ ६८ ॥

किञ्च । योऽत्ति यस्य यदा मांसमुभयोः पश्यतान्तरम् ।
एकस्य क्षणिका प्रीतिरन्यः प्राणैर्व्विमुच्यते ॥ ६९ ॥

अपिच । मर्त्तव्यमिति यद् दुःखं पुरुषस्योपजायते ।
शक्यते नानुमानेन परोऽपि परिवर्णितुम् ॥ ७० ॥

शृणु पुनः । स्वच्छन्दवनजातेन शाकेनापि प्रपूर्य्यते ।
अस्य दग्धोदरस्यार्थे कः कुर्य्यात् पातकं महत् ॥ ७१ ॥

एवं विश्वास्य स मार्ज्जारः तरुकोटरे स्थितः । ततो दिनेषु गच्छत्सु पक्षिशावकानाक्रम्य कोटरमानीय प्रत्यहं खादति । येषामपत्यानि खादितानि तैः शोकार्त्तैर्व्विलपद्भिरितस्ततो जिज्ञासा समारब्धा । तत्परिज्ञाय मार्ज्जारः कोटरान्निःसृत्य वहिः पलायितः । पश्चात् पक्षिभिरितस्ततो निरूपयद्भिस्तत्र तरुकोटरे शावकास्थीनि प्राप्तानि । अनन्तरं ते ऊचुः । अनेनैव जरद्गवेनास्माकं शावकाः खादिताः । इति सर्व्वैः पक्षिभिर्न्निश्चित्य गृध्रो व्यापादितः । अतोऽहं ब्रवीमि अज्ञातकुलशीलस्येत्यादि । इत्याकर्ण्य स जम्बुकः सकोपमाह । मृगस्य प्रथमदर्शनदिने भवानप्यज्ञातकुलशील एव । तत् कथं भवता सह एतस्य स्नेहानुवृत्तिरुत्तरोत्तरं वर्त्तते ।

यत्र विद्वज्जनो नास्ति श्लाघ्यस्तत्राल्पधीरपि ।
निरस्तपादपे देशे एरण्डोऽपि द्रुमायते ॥ ७२ ॥

अन्यच्च । अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम् ।
उदारचरितानान्तु वसुधैव कुटुम्बकम् ॥ ७३ ॥

यथायं मृगो मम बन्धुस्तथा भवानपि । मृगोऽब्रवीत् । किमनेनोत्तरेण । सर्व्वैरेकत्र विश्रम्भालापैः सुखिभिः स्थीयताम् ।

यतः । न कश्चित् कस्यचिन्मित्रं न कश्चित् कस्यचिद्रिपुः ।
व्यवहारेण मित्राणि जायन्ते रिपवस्तथा ॥ ७४ ॥

काकेनोक्तमेवमस्तु । अथ प्रातः सर्व्वे यथाभिमतदेशं गताः । एकदा निभृतं शृगालो ब्रूते । सखे अस्मिन् वनैकदेशे शस्यपूर्णक्षेत्रमस्ति तदहं त्वां नीत्वा दर्शयामि । तथा कृते सति मृगः प्रत्यहं तत्र गत्वा शस्यं खादति । अथ क्षेत्रपतिना तद् दृष्ट्वा पाशो योजितः । अनन्तरं पुनरागतो मृगः पाशैर्बद्धोऽचिन्तयत् । को मामितः कालपाशादिव व्याधपाशात् त्रातुं मित्रादन्यः समर्थः । अनन्तरं जम्बुकस्तत्रागत्य उपस्थितोऽचिन्तयत् । फलिता तावदस्माकं कपटप्रबन्धेन मनोरथसिद्धिः । एतस्योत्कृत्यमानस्य मांसासृग्लिप्तानि अस्थीनि मयावश्यं प्राप्तव्यानि । तानि बाहुल्येन भोजनानि भविष्यन्ति । मृगस्तं दृष्ट्वोल्लासितो ब्रूते । सखे छिन्धि तावन्मम बन्धनं सत्वरं त्रायस्व माम् ।

यतः । आपत्सु मित्रं जानीयात् युद्धे शूरमृणे शुचिम् ।
भार्य्यां क्षीणेषु वित्तेषु व्यसनेषु च बान्धवान् ॥ ७५ ॥

अपरञ्च । उत्सवे व्यसने चैव दुर्भिक्षे राष्ट्रविप्लवे ।
राजद्वारे श्मशाने च यस्तिष्ठति स बान्धवः ॥ ७६ ॥

जम्बुकः पाशं विलोक्य मुहुरचिन्तयत् । दृढस्त्वयं बन्धः । ब्रूते च । सखे स्नायुनिर्म्मिताः पाशास्तदद्य भट्टारकवारे कथमेतान् दन्तैः स्पृशामि । मित्र यदि चित्ते नान्यथा मन्यसे तदा प्रभाते यत् त्वया वक्तव्यं तत्कर्तव्यमिति । अनन्तरं स काकः प्रदोषकाले मृगमनागतमवलोक्य इतस्ततोऽन्विषन्

तथाविधं दृष्ट्वोवाच । सखे किमेतत् । मृगेणोक्तं अवधीरितसुहृद्वाक्यस्य फलमेतत् ।

तथाचोक्तं । सुहृदां हितकामानां यः शृणोति न भाषितम् ।
विपत् सन्निहिता तस्य स नरः शत्रुनन्दनः ॥ ७७ ॥
दीपनिर्व्वाणगन्धं च सुहृद्वाक्यमरुन्धतीम् ।
न जिघ्रन्ति न शृण्वन्ति न पश्यन्ति गतायुषः ॥ ७८ ॥

काको ब्रूते स वञ्चकः क्वास्ते । मृगेणोक्तं मन्मांसार्थी तिष्ठत्यत्रैव । काको ब्रूते । उक्तमेव मया पूर्व्वम् ।

अपराधो न मेऽस्तीति नैतद् विश्वासकारणम् ।
विद्यते हि नृशंसेभ्यो भयं गुणवतामपि ॥ ७९ ॥
परोक्षे कार्य्यहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियवादिनम् ।
वर्जयेत् तादृशं मित्रं विषकुम्भं पयोमुखम् ॥ ८० ॥

ततः काको दीर्घनिःश्वस्य अरे वञ्चक किं त्वया पापकर्मणा कृतम् ।

यतः । संलापितानां मधुरैर्व्वचोभिर्मिथ्योपचारैश्च वशीकृतानाम् ।
आशावतां श्रद्दधतां च लोके किमर्थिनां वञ्चयितव्यमस्ति ॥ ८१

अन्यच्च । उपकारिणि विश्रब्धे शुद्धमतौ यः समाचरति पापम् ।
तं जनमसत्यसन्धं भगवति वसुधे कथं वहसि ॥ ८२ ॥
दुर्ज्जनेन समं सख्यं प्रीतिं चापि न कारयेत् ।
उष्णो दहति चाङ्गारः शीतः कृष्णायते करम् ॥ ८३ ॥

अथवा स्थितिरियं दुर्ज्जनानाम् ।

प्राक् पादयोः पतति खादति पृष्ठमांसं कर्णे कलं किमपि रौति शनैर्व्विचित्रम् ।
छिद्रं निरूप्य सहसा प्रविशत्यशङ्कः सर्व्वं खलस्य चरितं मसकः करोति ॥ ८४ ॥

तथाच । दुर्ज्जनः प्रियवादी च नैतद् विश्वासकारणम् ।
मधु तिष्ठति जिह्वाग्रे हृदि हालाहलं विषम् ॥ ८५ ॥

अथ प्रभाते क्षेत्रपतिर्लगुडहस्तस्तं प्रदेशं गच्छन् काकेनावलोकितः । तमालोक्य काकेनोक्तम् । सखे मृग त्वमात्मानं मृतवत् सन्दर्श्य वातेनोदरं पूरयित्वा पादान् स्तब्धीकृत्य तिष्ठ । अहं तव चक्षुषी चञ्च्वामि । यदाहं शब्दं करोमि तदा त्वमुत्थाय सत्वरं पलायिष्यसि । मृगस्तथैव काकवचनेन स्थितः । ततः क्षेत्रपतिना हर्षोत्फुल्ललोचनेन तथाविधो मृग आलोकितः । आः स्वयं मृतोऽसि । इत्युक्त्वा मृगं बन्धनान्मोचयित्वा पाशान् गृहीतुं सयत्नो बभूव । ततः काकशब्दं श्रुत्वा मृगः सत्वरमुत्थाय पलायितः । तमुद्दिश्य तेन क्षेत्रपतिना क्षिप्तेन लगुडेन शृगालो हतः । तथा चोक्तम् ।

त्रिभिर्वर्षैस्त्रिभिर्मासैस्त्रिभिः पक्षैस्त्रिभिर्दिनैः ।
अत्युत्कटैः पापपुण्यैरिहैव फलमश्नुते ॥ ८६ ॥

अतोऽहं ब्रवीमि भक्ष्यभक्षकयोः प्रीतिरित्यादि । काकः पुनराह ।

भक्षितेनापि भवता नाहारो मम पुष्कलः ।
त्वयि जीवति जीवामि चित्रग्रीव इवानघः ॥ ८७ ॥

अन्यच्च । तिरश्चामपि विश्वासो दृष्टः पुण्यैककर्म्मणाम् ।
सतां हि साधुशीलत्वात् स्वभावो न निवर्त्तते ॥ ८८ ॥

किञ्च । साधोः प्रकोपितस्यापि मनो नायाति विक्रियाम् ।
न हि तापयितुं शक्यं सागराम्भस्तृणोल्कया ॥ ८९ ॥

हिरण्यको ब्रूते । चपलस्त्वं चपलेन सह स्नेहः सर्व्वथा न कर्त्तव्यः ।

तथा चोक्तम् । मार्ज्जारो महिषो मेषः काकः कापुरुषस्तथा ।
विश्वासात् प्रभवन्त्येते विश्वाशस्तत्र नोचितः ॥ ९० ॥

किञ्चान्यत् शत्रुपक्षो भवानस्माकम् । उक्तं चैतत् ।

शत्रुणा न हि सन्दध्यात् सुश्लिष्टेनापि सन्धिना ।
सुतप्तमपि पानीयं शमयत्येव पावकम् ॥ ९१ ॥
दुर्ज्जनः परिहर्त्तव्यो विद्ययालङ्कृतोऽपि सन् ।
मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयङ्करः ॥ ९२ ॥
यदशक्यं न तच्छक्यं यच्छक्यं शक्यमेव तत् ।
नोदके शकटं याति न च नौर्गच्छति स्थले ॥ ९३ ॥

अपरञ्च । महताप्यर्थसारेण यो विश्वसिति शत्रुषु ।
भार्य्यासु च विरक्तासु तदन्तं तस्य जीवनम् ॥ ९४ ॥

लघुपतनको ब्रूते । श्रुतं मया सर्व्वम् । तथापि मम चैतावान् सङ्कल्पः त्वया सह सौहृद्यमवश्यं करणीयमिति । नो चेदनाहारेणात्मानं व्यापादयिष्यामि ।

तथा हि । मृद्घटवत् सुखभेद्यो दुःसन्धानश्च दुर्ज्जनो भवति ।
सुजनस्तु कनकघटवत् दुर्भेद्यश्चाशु सन्धेयः ॥ ९५ ॥

किञ्च । द्रवत्वात् सर्व्वलोहानां निमित्तान्मृगपक्षिणाम् ।
भयाल्लोभाच्च मूर्खाणां सङ्गतं दर्शनात् सताम् ॥ ९६ ॥

किञ्च । नारिकेलसमाकारा दृश्यन्तेऽपि हि सज्जनाः ।
अन्ये वदरिकाकारा वहिरेव मनोहराः ॥ ९७ ॥

अन्यच्च । स्नेहच्छेदेऽपि साधूनां गुणा नायान्ति विक्रियाम् ।
भङ्गेऽपि हि मृणालानामनुबध्नन्ति तन्तवः ॥ ९८ ॥

अन्यच्च । शुचित्वं त्यागिता शौर्य्यं सामान्यं सुखदुःखयोः ।
दाक्षिण्यं चानुरक्तिश्च सत्यता च सुहृद्गुणाः ॥ ९९ ॥

एतैर्गुणैरुपेतो भवदन्यो मया कः पुमान् प्राप्तव्यः । इत्यादि तद्वचनमाकर्ण्य हिरण्यको वहिर्निःसृत्याह । आप्यायितोऽहं भवतामनेन वचनामृतेन । तथा ह्युक्तम् ।

घर्म्मार्त्तं न तथा सुशीतलजलैः स्नानं न मुक्तावली ।
न श्रीखण्डविलेपनं सुखयति प्रत्यङ्गमप्यर्पितम् ।
प्रीत्या सज्जनभाषितं प्रभवति प्रायो यथा चेतसि ।
सद्युक्त्या च पुरस्कृतं सुकृतिनामाकृष्टिमन्त्रोपमम् ॥ १०० ॥

अन्यच्च । रहस्यभेदो याञ्चा च नैष्ठुर्य्यं चलचित्तता ।
क्रोधो निःसत्यता द्यूतमेतन्मित्रस्य दूषणम् ॥ १०१ ॥

अनेन वचनक्रमेण तदेकदूषणमपि त्वयि न लक्ष्यते ।

यतः । पटुत्वं सत्यवादित्वं कथायोगेन बुध्यते ।
अलुब्धत्वमचापल्यं प्रत्यक्षेणावगम्यते ॥ १०२ ॥

अपरञ्च । अन्यथैव हि सौहार्दं भवेत् स्वच्छान्तरात्मनः ।
प्रवर्त्ततेऽन्यथा वाणी शाठ्योपहतचेतसः ॥ १०३ ॥
मनस्यन्यद् वचस्यन्यत् कार्य्यमन्यद् दुरात्मनाम् ।
मनस्येकं वचस्येकं कर्म्मण्येकं महात्मनाम् ॥ १०४ ॥

तद्भवतु भवतोऽभिमतमेव । इत्युक्त्वा हिरण्यको मैत्र्यं विधाय भोजनविशेषैर्वायसं सन्तोष्य विवरं प्रविष्टः । वायसोऽपि स्वस्थानं गतः । ततः प्रभृति तयोरन्योन्याहारप्रदानेन कुशलप्रश्नैर्विश्रम्भालापैश्च कालोऽतिवर्त्तते । एकदा वायसो हिरण्यकमाह । सखे वायसस्य कष्टतरलभ्याहारमिदं स्थानं तदेतत् परित्यज्य स्थानान्तरं गन्तुमिच्छामि । हिरण्यको ब्रूते ।

स्थानभ्रष्टा न शोभन्ते दन्ताः केशा नखा नराः ।
इति विज्ञाय मतिमान् स्वस्थानं न परित्यजेत् ॥ १०५ ॥

काको ब्रूते मित्र कापुरुषवचनमेतत् ।

यतः । स्थानमुत्सृज्य गच्छन्ति सिंहाः सत्पुरुषा गजाः ।
तत्रैव निधनं यान्ति काकाः कापुरुषा मृगाः ॥ १०६ ॥

अन्यच्च । को वीरस्य मनस्विनः स्वविषयः को वा विदेशः स्मृतो ।
यं देशं श्रयते तमेव कुरुते बाहुप्रतापार्ज्जितम् ।
यद् दंष्ट्रानखलाङ्गुलप्रहरणः सिंहो वनं गाहते ।
तस्मिन्नेव हतद्विपेन्द्ररुधिरैस्तृष्णां छिनत्त्यात्मनः ॥ १०७ ॥

हिरण्यको ब्रूते मित्र क्व गन्तव्यम् ।

तथाचोक्तं । चलत्येकेन पादेन तिष्ठत्येकेन बुद्धिमान् ।
नासमीक्ष्य परं स्थानं पूर्व्वमायतनं त्यजेत् ॥ १०८ ॥

वायसो ब्रूते । अस्ति सुनिरूपितस्थानम् । हिरण्यकोऽवदत् । किं तत् । वायसो ब्रूते । अस्ति दण्डकारण्ये कर्पूरगौराख्यं सरः । तत्र चिरकालोपार्जितः प्रियसुहृन्मे मन्थराभिधानः कूर्म्मः सहजधार्म्मिकः प्रतिवसति ।

यतः । परोपदेशे पाण्डित्यं सर्व्वेषां सुकरं नृणाम् ।
धर्म्मे स्वयमनुष्ठानं कस्यचित् तु महात्मनः ॥ १०९ ॥

स च मत्स्याहारविशेषैर्मां संवर्द्धयिष्यति । हिरण्यकोऽप्याह तत् किमत्रावस्थाय मया कर्त्तव्यम् ।

यतः । यस्मिन् देशे न सन्मानं न वृत्तिर्न च बान्धवाः ।
न च विद्यागमः कश्चित् तं देशं परिवर्ज्जयेत् ॥ ११० ॥

अपरञ्च । धनिनः श्रोत्रियो राजा नदी वैद्यस्तु पञ्चमः ।
पञ्च यत्र न विद्यन्ते तत्र वासं न कारयेत् ॥ १११ ॥

अपरञ्च । लोकयात्रा भयं लज्जा दाक्षिण्यं त्यागशीलता ।
पञ्च यत्र न वर्त्तन्ते न कुर्य्यात् तत्र संस्थितिम् ॥ ११२ ॥

अन्यच्च । तत्र मित्र न वस्तव्यं यत्र नास्ति चतुष्टयम् ।
ऋणदाता च वैद्यश्च श्रोत्रियः सुजला नदी ॥ ११३ ॥

ततो मामपि तत्र नय । अथ वायसस्तेन मित्रेण सह विचित्रकथालापैः सुखेन तस्य सरसः समीपं जगाम । ततो मन्थरो दूरादवलोक्य लघुपतनकस्य यथोचितमातिथ्यं विधाय मूषिकस्यातिथिसत्कारं चकार ।

यतः । गुरुरग्निर्द्विजातीनां वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः ।
पतिरेको गुरुः स्त्रीणां सर्वत्राभ्यागतो गुरुः ॥ ११४ ॥

वायसोऽवदत् । सखे मन्थर सविशेषपूजामस्मै विधेहि । यतोऽयं पुण्यकर्म्मणां धुरीणः कारुण्यरत्नाकरो हिरण्यको नाम मूषिकराजः । एतस्य गुणस्तुतिं जिह्वासहस्रेण द्वितीयेन यदि सर्पेश्वरः कदाचित् कर्तुं समर्थः स्यात् । इत्युक्त्वा चित्रग्रीवोपाख्यानं वर्णितवान् । मन्थरः सादरं हिरण्यकं सम्पूज्याह । भद्रं ते आत्मनो निर्ज्जनवनावस्थानकारणमाख्यातुमर्हसि । हिरण्यकोऽवदत् । कथयामि श्रूयताम् । अस्ति चम्पकाभिधाना नगरी यत्र परिव्राजका निवसन्ति । तत्र चूडाकर्णो नाम परिव्राजकः प्रतिवसति । स च भोजनावशिष्टभिक्षान्नसहितं भिक्षापात्रं नागदन्तकेऽवस्थाप्य स्वपिति । अहं च तदन्नमुत्प्लुत्य प्रत्यहं भक्षयामि । अनन्तरं तस्य प्रियसुहृद् वीणाकर्णो नाम परिव्राजकः समायातः । तेन सह नाना कथाप्रसङ्गावस्थितो मम त्रासार्थं

जर्ज्जरवंशखण्डेन चूडाकर्णो भूमिमताडयत् । वीणाकर्ण उवाच । सखे किमिति मम कथाविरक्तोऽन्यासक्तो भवान् ।

यतः। मुखं प्रसन्नं विमला च दृष्टिः कथानुरागो मधुरा च वाणी ।
स्नेहोऽधिकः सम्भ्रमदर्शनं च सदानुरक्तस्य जनस्य लक्ष्यम् ॥ ११५

अतुष्टिदानं कृतपूर्व्वनाशनं अमाननं दुश्चरितानुकीर्त्तनम् ।
कथाप्रसङ्गेन च नामविस्मृतिर् विरक्तभावस्य जनस्य लक्षणम् ॥ ११६

चूडाकर्ण उवाच । भद्र नाहं विरक्तः किन्तु पश्यायं मूषिको ममापकारी सदा पात्रस्थं भिक्षान्नं भक्षयति । वीणाकर्णो नागदन्तकमवलोक्याह । कथं मूषिकः स्वल्पबलोऽयमेतावद्दूरमुत्पतति तदत्र केनापि कारणेन भवितव्यम् ।

तथाचोक्तं। अकस्माद्युवती वृद्धं केशेष्वाकृष्य चुम्बति ।
पतिं निर्दयमालिङ्ग्य हेतुरत्र भविष्यति । ११७ ।

चूडाकर्णः पृच्छति कथमेतत् । वीणाकर्णः कथयति । अस्ति गौडदेशे कौशाम्बीनाम नगरी। तस्यां चन्दनदासनामा वणिग् महाधनो निवसति। तेन पश्चिमे वयसि वर्त्तमानेन कामाधिष्ठितचेतसा धनदर्पाल्लीलावती नाम वणिक्पुत्री परिणीता । सा च मकरकेतोर्व्विजयवैजयन्तीव यौवनवती बभूव। स च वृद्धपतिस्तस्याः सन्तोषाय नाभवत् ।

यतः । शशिनीव हिमार्त्तानां घर्म्मार्त्तानां रवाविव ।
मनो न रमते स्त्रीणां जरया पीडिते पतौ ॥ ११८ ॥

अन्यच्च । पलितेष्वपि दृष्टेषु पुंसः का नाम कामिता ।
भैषज्यमिव मन्यन्ते यदन्यमनसः स्त्रियः ॥ ११९ ॥

स च वृद्धपतिस्तस्यामतीवानुरागवान् ।

E 2

यतः । धनाशा जीविताशा च गुर्व्वी प्राणभृतां सदा ।
वृद्धस्य तरुणी भार्य्या प्राणेभ्योऽपि गरीयसी ॥ १२० ॥

अपिच । नोपभोक्तुं न च त्यक्तुं शक्नोति विषयान् जरी ।
अस्थि निर्दशनः श्वेव जिह्वया लेढि केवलम् ॥ १२१ ॥

अथ सा लीलावती यौवनदर्पादतिक्रान्तकुलमर्य्यादा केनापि बणिक् पुत्रेण सहानुरागवती बभूव ।

यतः स्वातन्त्र्यं पितृमन्दिरे निवसतिर्यात्रोत्सवे सङ्गतिर् ।
गोष्ठीपूरुषसन्निधावनियमो वासो विदेशे तथा ।
संसर्गः सह पुंश्चलीभिरसकृद् वृत्तेर्निजायाः क्षतिः ।
पत्युर्वार्द्धकमीर्षितं प्रसवनं नाशस्य हेतुः स्त्रियाः ॥ १२२ ॥

अपरञ्च । पानं दुर्ज्जनसंसर्गः पत्या च विरहोऽटनम् ।
स्वप्नश्चान्यगृहे वासो नारीणां दूषणानि षट् ॥ १२३ ॥

किञ्च । स्थानं नास्ति क्षणो नास्ति नास्ति प्रार्थयिता नरः ।
तेन नारद नारीणां सतीत्वमुपजायते ॥ १२४ ॥

अन्यच्च । न स्त्रीणामप्रियः कश्चित् प्रियो वापि न विद्यते ।
गावस्तृणमिवारण्ये प्रार्थयन्ति नवं नवम् ॥ १२५ ॥
स्त्रियो हि चपला नित्यं देवानामपि विश्रुतम् ।
ताश्चापि रक्षिता येषां ते नराः सुखभागिनः ॥ १२६ ॥
न लज्जा न विनीतात्वं न दाक्षिण्यं न भीरुता ।
प्रार्थकाभाव एवेति सतीत्वे कारणं स्त्रियाः ॥ १२७ ॥

अपरञ्च । घृतकुम्भसमा नारी तप्ताङ्गारसमः पुमान् ।
तस्माद्घृतं च वह्निं च नैकत्र स्थापयेद्बुधः ॥ १२८ ॥

अपिच । पिता रक्षति कौमारे भर्त्ता रक्षति यौवने ।
पुत्राश्च स्थविरे भावे न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति ॥ १२९ ॥
मात्रा स्वस्रा दुहित्रा वा न विविक्तासनो भवेत् ।
बलवानिन्द्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्षति ॥ १३० ॥

एकदा सा लीलावती रत्नावलीकिरणकर्बुरे पर्य्यङ्के तेन बणिक्पुत्रेण सह विश्रम्भालापैः सुखासीना तमलक्षितोपस्थितं पतिमवलोक्य सहसा उत्थाय केशेषु गृहीत्वा निर्भरमालिङ्ग्य चुम्बितवती । अत्रान्तरे जारश्च पलायितः ।

उक्तञ्च । उशना वेद यच्छास्त्रं यच्च वेद वृहस्पतिः ।
स्वभावेनैव तत्सर्व्वं स्त्रीबुद्धौ सुप्रतिष्ठितम् ॥ १३१ ॥

तदालिङ्गनमवलोक्य समीपवर्त्तिनी कुट्टिन्यचिन्तयत् अकस्मादियमेनं आलिङ्गितवतीति । ततस्तया कुट्टिन्या तत्कारणं जारं परिज्ञाय सा लीलावती गुप्तेन दण्डेन दण्डिता । अतोऽहं ब्रवीमि अकस्माद्युवती वृद्धमित्यादि । मूषिकवलोपस्तम्भेन केनापि कारणेनात्र भवितव्यम् । क्षणं विचिन्त्य परिव्राजकेनोक्तम् । कारणं चात्र बाहुल्यार्ज्जनमेव भविष्यति ।

यतः । धनवान् बलवान् लोके सर्व्वः सर्व्वत्र सर्व्वदा ।
प्रभुत्वं धनमूलं हि राज्ञामप्युपजायते ॥ १३२ ॥

ततः खनित्रमादाय तेन परिव्राजकेन मम विवरं खनित्वा चिरकालोपार्जितं धनं गृहीतम् । ततः प्रत्यहं निजशक्तिहीनः सत्त्वोत्साहरहितः स्वाहारमप्युत्पादयितुमक्षमः सत्रासं मन्दं मन्दमुपसर्पन् चूडाकर्णेनावलोकितोऽहं । ततस्तेनोक्तम् ।

अर्थेन बलवान् सर्व्वः अर्थाद्भवति पण्डितः ।
पश्यैनं मूषिकं पापं स्वजातिसमतां गतः ॥ १३३ ॥

किञ्च । अर्थेन परिहीणस्य पुरुषस्याल्पमेधसः ।
क्रियाः सर्व्वा विनश्यन्ति ग्रीष्मे कुसरितो यथा ॥ १३४ ॥

अपरञ्च । यस्यार्थास्तस्य मित्राणि यस्यार्थास्तस्य बान्धवाः ।
यस्यार्थाः स पुमाँल्लोके यस्यार्थाः स तु पण्डितः ॥ १३५ ॥

अन्यच्च । अपुत्रस्य गृहं शून्यं सन्मित्ररहितस्य च ।
मूर्खस्य च दिशः शून्याः सर्व्वशून्या दरिद्रता ॥ १३६ ॥

अपिच । दारिद्र्यान्मरणाद्वापि दारिद्र्यमवरं स्मृतम् ।
अल्पक्लेशेन मरणं दारिद्र्यमतिदुःसहम् ॥ १३७ ॥

अन्यच्च । तानीन्द्रियाण्यविकलानि तदेव नाम ।
सा बुद्धिरप्रतिहता वचनं तदेव ।
अर्थोष्मणा विरहितः पुरुषः स एव ।
अन्यः क्षणेन भवतीति विचित्रमेतत् ॥ १३८ ॥

एतत् सर्व्वमाकर्ण्य मयालोचितम् । ममात्रावस्थानमयुक्तम् । इदानीं यच्चान्यस्मै एतद्वृत्तान्तकथनं तदप्यनुचितम् ।

यतः । अर्थनाशं मनस्तापं गृहे दुश्चरितानि च ।
वञ्चनं चापमानं च मतिमान् न प्रकाशयेत् ॥ १३९ ॥

अपिच । आयुर्वित्तं गृहच्छिद्रं मन्त्रमैथुनभेषजम् ।
तपोदानापमानं च नव गोप्यानि यत्नतः ॥ १४० ॥

तथाचोक्तं। अत्यन्तविमुखे दैवे व्यर्थयत्ने च पौरुषे ।
मनस्विनो दरिद्रस्य वनादन्यत् कुतः सुखम् ॥ १४१ ॥

अन्यच्च । मनस्वी म्रियते कामं कार्पण्यं न तु गच्छति ।
अपि निर्वाणमायाति नानलो याति शीतताम् ॥ १४२ ॥
किञ्च । कुसुमस्तवकस्येव द्वे वृत्ती तु मनस्विनः ।
सर्व्वेषां मूर्द्ध्नि वा तिष्ठेद्विशीर्येत वनेऽथवा ॥ १४३ ॥
यच्चात्रैव याच्ञया जीवनं तदतीव गर्हितम् ।
यतः । वरं विभवहीनेन प्राणैः सन्तर्पितोऽनलः ।
नोपचारपरिभ्रष्टः कृपणः प्रार्थितो जनः ॥ १४४ ॥
अन्यच्च । दारिद्राद्ध्रियमेति ह्रीपरिगतः सत्त्वात् परिभ्रश्यते ।
निःसत्त्वः परिभूयते परिभवान्निर्व्वेदमापद्यते ।
निर्व्विणः शुचमेति शोकनिहतो बुद्ध्या परित्यज्यते ।
निर्बुद्धिः क्षयमेत्यहो निधनता सर्व्वापदामास्पदम् ॥ १४५ ॥
किञ्च । वरं मौनं कार्य्यं न च वचनमुक्तं यदनृतम् ।
वरं क्लैव्यं पुंसां न च परकलत्राभिगमनम् ।
वरं प्राणत्यागो न च पिशुनवाक्येष्वभिरुचिः ।
वरं भिक्षाशित्वं न च परधनास्वादनसुखम् ॥ १४६ ॥
वरं शुन्या शाला न च खलु वरो दुष्टवृषभो ।
वरं वेश्या पत्नी न च पुनरनीता कुलवधूः ।
वरं वासोऽरण्ये न पुनरविवेकाधिपपुरे ।
वरं प्राणत्यागो न पुनरधमानामुपगमः ॥ १४७ ॥
अपिच । सेवेव मानमखिलं ज्योत्स्नेव तमो जरेव लावण्यम् ।
हरिहरकथेव दुरितं गुणशतमप्यर्थिता हरति ॥ १४८ ॥

इति विमृश्य तत् किमहं परपिण्डेनात्मानं भोजयामि । कष्टं भो तदपि द्वितीयं मृत्युद्वारम् ।

यतः । पल्लवग्राहि पाण्डित्यं क्रयक्रीतं च मैथुनम् ।
भोजनं च पराधीनं तिस्रः पुंसां विडम्बनाः ॥ १४९ ॥

अन्यच्च । रोगी चिरप्रवासी परान्नभोजी परावसथशायी ।
यज्जीवति तन्मरणं यन्मरणं सोऽस्य विश्रामः ॥ १५० ॥

इत्यालोच्यापि लोभात् पुनरप्यर्थं ग्रहीतुं ग्रहमकरवम् ।

तथाचोक्तं । लोभेन बुद्धिश्चलति लोभो जनयते तृषाम् ।
तृषार्त्तो दुःखमाप्नोति परत्रेह च मानवः ॥ १५१ ॥

ततो वीणाकर्णेनाहं जर्जरवंशखण्डेन ताडितोऽचिन्तयम् ।

धनलुब्धो ह्यसन्तुष्टोऽनियतात्माजितेन्द्रियः ।
सर्व्वा एवापदस्तस्य यस्य तुष्टं न मानसम् ॥ १५२ ॥

तथाच । सर्व्वाः सम्पत्तयस्तस्य सन्तुष्टं यस्य मानसम् ।
उपानद्गूढपादस्य ननु चर्म्मावृतेव भूः ॥ १५३ ॥

अन्यच्च । सन्तोषामृततृप्तानां यत् सुखं शान्तचेतसाम् ।
कुतस्तद् धनलुब्धानामितश्चेतश्च धावताम् ॥ १५४ ॥

किञ्च । तेनाधीतं श्रुतं तेन तेन सर्व्वमनुष्ठितम् ।
येनाशाः पृष्ठतः कृत्वा नैराश्यमवलम्बितम् ॥ १५५ ॥

अपिच । असेवितेश्वरद्वारमदृष्टविरहव्यथम् ।
अनुक्तक्लीववचनं धन्यं कस्यापि जीवनम् ॥ १५६ ॥

यतः । न योजनशतं दूरं वाह्यमानस्य तृष्णया ।
सन्तुष्टस्य करप्राप्तेऽप्यर्थे भवति नादरः ॥ १५७ ॥

तदत्र अवस्थोचितकार्य्यपरिच्छेदः श्रेयान् ।

उक्तञ्च । को धर्म्मो भूतदया किं सौख्यमरोगिता जगति जन्तोः ।
कः स्नेहः सद्भावः किं पाण्डित्यं परिच्छेदः ॥ १५८ ॥

तथाच । परिच्छेदो हि पाण्डित्यं यदापन्ना विपद्दशा ।
अपरिच्छेदकर्तॄणां विपदः स्युः पदे पदे ॥ १५९ ॥

तथा हि । त्यजेदेकं कुलस्यार्थे ग्रामस्यार्थे कुलं त्यजेत् ।
ग्रामं जनपदस्यार्थे आत्मार्थे पृथिवीं त्यजेत् ॥ १६० ॥

किञ्च महतां स्थानमाश्रित्य फलं कर्म्मानुसारतः ।
हरस्य कण्ठलग्नोऽपि वातं खादति वासुकिः ॥ १६१ ॥

अपरञ्च । पानीयं वा निरायासं स्वाद्वन्नं वा भयोत्तरम् ।
विचार्य्य खलु पश्यामि तत् सुखं यत्र निर्वृतिः ॥ १६२ ॥

इत्यालोच्याहं निर्जनवनमागतः । यतः ।

वरं वनं व्याघ्रगजेन्द्रसेवितं द्रुमालयः पक्वफलाम्बुभक्षणम् ।
तृणानि शय्या परिधानवल्कलं न बन्धुमध्ये धनहीनजीवनम् ॥ १६३ ॥

ततोऽस्मत्पुण्योदयादनेन मित्रेणाहं स्नेहानुवृत्त्यानुगृहीतः । अधुना च पुण्यबलोदयात् भवदाश्रयः स्वर्ग एव मया प्राप्तः ।

यतः । संसारविषवृक्षस्य द्वे एव मधुरे फले ।
काव्यामृतरसास्वादः सङ्गमः सज्जनैः सह ॥ १६४ ॥

अपरञ्च सङ्गमः केशवभक्तिर्गङ्गाम्भसि निमज्जनम् ।
असारे खलु संसारे त्रीणि साराणि भावयेत् ॥ १६५ ॥

मन्थर उवाच ।

अर्थाः पादरजोपमा गिरिनदीवेगोपमं यौवनं ।
मानुष्यं जलविन्दुलोलचपलं फेनोपमं जीवनम् ।
धर्म्मं यो न करोति निश्चलमतिः स्वर्गार्गलोद्घाटनं ।
पश्चात्तापहतो जरापरिणतः शोकाग्निना दह्यते ॥ १६६ ॥

युष्माभिरतिसञ्चयः कृतः । तस्यायं दोषः ।

शृणु । उपार्ज्जितानां वित्तानां त्याग एव हि रक्षणम् ।
तडागोदरसंस्थानां परीवाह इवाम्भसाम् ॥ १६७ ॥

अन्यच्च । यदधोऽधः क्षितौ वित्तं निचखान मितम्पचः ।
तदधो निलयं गन्तुं चक्रे पन्थानमग्रतः ॥ १६८ ॥

यतः । निजसौख्यं निरुन्धानो यो धनार्ज्जनमिच्छति ।
परार्थं भारवाहीव क्लेशस्यैव हि भाजनम् ॥ १६९ ॥

तथाचोक्तम् । दानोपभोगहीनेन धनेन धनिनो यदि ।
पृथ्वीखातनिखातेन धनेन धनिनो वयम् ॥ १७० ॥
दानभोगविहीनाश्च दिवसा यान्ति यस्य वै ।
स कर्म्मकारभस्त्रेव श्वसन्नपि न जीवति ॥ १७१ ॥

धनेन किं यो न ददाति नाश्नुते बलेन किं यश्च रिपून् न बाधते ।
श्रुतेन किं यो न च धर्ममाचरेत् किमात्मना यो न जितेन्द्रियो भवेत् ॥ १७२

अन्यच्च । असम्भोगेन सामान्यं कृपणस्य धनं परैः ।
अस्येदमिति सम्बन्धो हानौ दुःखेन गम्यते ॥ १७३ ॥

अपि च । न देवाय न विप्राय न बन्धुभ्यो न चात्मने ।
कृपणस्य धनं याति वह्नितस्करपार्थिवैः ॥ १७४ ॥

तथाचोक्तम् ।

दानं प्रियवाक्सहितं ज्ञानमगर्व्वं क्षमान्वितं शौर्य्यम् ।
त्यागसहितं च वित्तं दुर्लभमेतच्चतुर्भद्रम् ॥ १७५ ॥

उक्तञ्च । कर्त्तव्यः सञ्चयो नित्यं कर्त्तव्यो नातिसञ्चयः ।
पश्य सञ्चयशीलोऽसौ धनुषा जम्बुको हतः ॥ १७६ ॥

हिरण्यकोऽब्रवीत् कथमेतत् । मन्थरः कथयति । अस्ति कल्याणकटके भैरवो नाम व्याधः । स च एकदा मांसलुब्धः धनुरादाय विन्ध्याटवीमध्यं गतः । ततस्तेन व्यापादितं मृगमादाय गच्छता घोराकृतिः शूकरो दृष्टः । तेन च व्याधेन मृगं भूमौ निधाय शूकरः शरेण हतः । शूकरेणापि घनघोरगर्ज्जनं कृत्वा मुष्कदेशे हतः स छिन्नद्रुमवद्भूमौ पपात ।

यतः । जलमग्निं विषं शस्त्रं क्षुद्व्याधी पतनं गिरेः ।
निमित्तं किञ्चिदासाद्य देही प्राणैर्विमुच्यते ॥ १७७ ॥

अथ तयोः पादास्फालनेन सर्पोऽपि मृतः । अत्रान्तरे दीर्घरावो नाम जम्बुकः परिभ्रमन्नाहारार्थी तान् मृतान् मृगव्याधसर्पशूकरान् अपश्यत् । आलोक्याचिन्तयत् । महद्भोज्यं मे समुपस्थितम् ।

अथवा । अचिन्तितानि दुःखानि यथैवायान्ति देहिनाम् ।
सुखान्यपि तथा मन्ये दैवमत्रातिरिच्यते ॥ १७८ ॥

भवतु एषां मांसैर्मासत्रयं समधिकं भोजनं मे भविष्यति ।

मासमेकं नरो याति द्वौ मासौ मृगशूकरौ ।
अहिरेकं दिनं याति अद्य भक्ष्यो धनुर्गुणः ॥ १७९ ॥

ततः प्रथमबुभुक्षायामिदं निःस्वादु कोदण्डाटनीलग्नं स्नायुबन्धनं खादामि । इत्युक्त्वा तथाकरोत् । ततश्छिन्ने स्नायुबन्धने उत्पतितेन धनुषा हृदि

भिन्नः स दीर्घरावः पञ्चत्वं गतः । अतोऽहं ब्रवीमि कर्त्तव्यः सञ्चयो नित्यं इत्यादि ।

तथाच । यद् ददाति यदश्नाति तदेव धनिनो धनम् ।
अन्ये मृतस्य क्रीडन्ति दारैरपि धनैरपि ॥ १८० ॥

इदानीं किमतिक्रान्तोपवर्णनेन ।

यतः । नाप्राप्यमभिवाञ्छन्ति नष्टं नेच्छन्ति शोचितुम् ।
आपत्स्वपि न मुह्यन्ति नराः पण्डितबुद्धयः ॥ १८१ ॥

तत् सखे सर्व्वदा त्वया सोत्साहेन भवितव्यम् ।

यतः। शास्त्राण्यधीत्यापि भवन्ति मूर्खा यस्तु क्रियावान् पुरुषः स विद्वान् ।
सुचिन्तितं चौषधमातुराणां न नाममात्रेण करोत्यरोगम् ॥ १८२ ॥

अन्यच्च ।

न स्वल्पमप्यध्यवसायभीरोः करोति विज्ञानविधिर्गुणं हि ।
अन्धस्य किं हस्ततलस्थितोऽपि प्रकाशयत्यर्थमिह प्रदीपः ॥ १८३ ॥

तदत्र सखे दशाविशेषे शान्तिः करणीया ।

सुखमापतितं सेवेद्दुःखमापतितं तथा ।
चक्रवत् परिवर्त्तन्ते दुःखानि च सुखानि च ॥ १८४ ॥

अपरञ्च । निपानमिव मण्डूकाः सरः पूर्णमिवाण्डजाः ॥
सोद्योगं नरमायान्ति विवशाः सर्व्वसम्पदः ॥ १८५ ॥

अपिच। उत्साहसम्पन्नमदीर्घसूत्रं क्रियाविधिज्ञं व्यसनेष्वयुक्तम् ।
शूरं कृतज्ञं दृढसौहृदं च लक्ष्मीः स्वयं याति निवासहेतोः ॥ १८६

विशेषतश्च । विनाप्यर्थैर्धीरः स्पृशति बहुमानोन्नतिपदं ।
समायुक्तोऽप्यर्थैः परिभवपदं याति कृपणः ।

स्वभावादुद्भूतां गुणसमुदयावाप्तिविषयां ।
द्युतिं सैंहीं किं श्वा धृतकनकमालोऽपि लभते ॥ १८७ ॥

किञ्च ।

धनवानिति हि मदस्ते किं गतविभवो विषादमुपयासि ।
करनिहितकन्दुकसमाः पातोत्पाता मनुष्याणाम् ॥ १८८ ॥

अपरञ्च । अभ्रच्छाया खलप्रीतिर्नवशस्यानि योषितः ।
किञ्चित्कालोपभोग्यानि यौवनानि धनानि च ॥ १८९ ॥

अन्यच्च । वृत्त्यर्थं नातिचेष्टेत सा हि धात्रैव निर्म्मिता ।
गर्भादुत्पतिते जन्तौ मातुः प्रस्रवतः स्तनौ ॥ १९० ॥

सखे । येन शुक्लीकृता हंसाः शुकाश्च हरितीकृताः ।
मयूराश्चित्रिता येन स ते वृत्तिं विधास्यति ॥ १९१ ॥

अपरं च सतां रहस्यं शृणु मित्र ।

जनयन्त्यर्ज्जने दुःखं तापयन्ति विपत्तिषु ।
मोहयन्ति च सम्पत्तौ कथमर्थाः सुखावहाः ॥ १९२ ॥

अपरञ्च । धर्म्मार्थं यस्य वित्तेहा वरं तस्य निरीहता ।
प्रक्षालनाद्धि पङ्कस्य दूरादस्पर्शनं वरम् ॥ १९३ ॥

यतः । यथा ह्यामिषमाकाशे पक्षिभिः श्वापदैर्भुवि ।
भक्ष्यते सलिले मत्स्यैस्तथा सर्व्वत्र वित्तवान् ॥ १९४ ॥

अन्यच्च । राजतः सलिलादग्नेश्चौरतः स्वजनादपि ।
भयमर्थवतां नित्यं मृत्योः प्राणभृतामिव ॥ १९५ ॥

तथा हि । जन्मनि क्लेशबहुले किन्नु दुःखमतः परम् ।
इच्छासम्पद् यतो नास्ति यच्चेच्छा न निवर्त्तते ॥ १९६ ॥

अन्यच्च भ्रातः शृणु ।

धनं तावदसुलभं लब्धं कृच्छ्रेण पाल्यते ।
लब्धनाशो यथा मृत्युस्तस्मादेतन्न चिन्तयेत् ॥ १९७ ॥
तृष्णा हि चेत् परित्यक्ता को दरिद्रः क ईश्वरः ।
तस्याश्चेत् प्रसरो दत्तो दास्यं च शिरसि स्थितम् ॥ १९८ ॥

अपरञ्च । यद्यदेव हि वाञ्छेत ततो वाञ्छा प्रवर्त्तते ।
प्राप्त एवार्थतः सोऽर्थो यतो वाञ्छा निवर्त्तते ॥ १९९ ॥

किं बहुना । विश्रम्भालापैः मयैव सहात्र कालो नीयताम् ।

यतः । आमरणान्ताः प्रणयाः कोपास्तत्क्षणभङ्गुराः ।
परित्यागाश्च निःसङ्गा भवन्ति हि महात्मनाम् ॥ २०० ॥

इति श्रुत्वा लघुपतनको ब्रूते । धन्योऽसि मन्थर सर्वदाश्रयणीयोऽसि ।

यतः । सन्त एव सतां नित्यमापदुद्धरणक्षमाः ।
गजानां पङ्कमग्नानां गजा एव धुरन्धराः ॥ २०१ ॥

तथा च ।

गुणिनि गुणज्ञो रमते नागुणशीलस्य गुणिनि परितोषः ।
अलिरेति वनात् कमलं न हि भेकस्त्वेकवासोऽपि ॥ २०२ ॥

अपरञ्च ।

श्लाघ्यः स एको भुवि मानवानां स उत्तमः सत्पुरुषः स धन्यः ।
यस्यार्थिनो वा शरणागता वा नाशाविभिन्ना विमुखाः प्रयान्ति ॥ २०३

तदेवं ते स्वेच्छाहारविहारं कुर्वाणाः सन्तुष्टाः सुखं निवसन्ति । अथ कदाचिच्चित्राङ्गनामा मृगः केनापि त्रासितस्तत्रागत्य मिलितः । ततः पश्चादायान्तं भयहेतुं सम्भाव्य मन्थरो जलं प्रविष्टो मूषिकश्च विवरं गत

उड्डीयमानो काको वृक्षाग्रमारूढः । ततो लघुपतनकेन सुदूरं निरूप्य भयहेतुर्न को ऽप्यवलोकितः । पश्चादागत्य पुनः सर्वे मिलित्वोपविष्टाः । मन्थरेणोक्तम् । भद्रं मृग कुशलं ते । स्वेच्छया उदकाद्याहारो ऽनुभूयताम् । अत्रावस्थानेन वनमिदं सनाथीक्रियताम् । चित्राङ्गो ब्रूते । लुब्धकत्रासितो ऽहं भवतां शरणमागतः ।

यतः । लोभाद्वाथ भयाद्वापि सन्त्यजेच्छरणागतम् ।
ब्रह्महत्यासमं तस्य पापमाहुर्मनीषिणः ॥ २०४ ॥

ततश्च भवद्भिः सह मित्रत्वमिच्छामि । हिरण्यको ऽवदत् मित्रत्वं तावदस्माभिः सहायत्नेन निष्पन्नमेव भवतः ।

यतः । औरसं कृतसम्बन्धं तथा वंशक्रमागतम् ।
रक्षितं व्यसनेभ्यश्च मित्रं ज्ञेयं चतुर्विधम् ॥ २०५ ॥

तदत्र स्वगृहनिर्विशेषेण स्थीयताम् । तच्छ्रुत्वा मृगः सानन्दः कृतस्वेच्छाहारः पानीयं पीत्वा जलासन्नतरुच्छायायामुपविष्टः ।

यतः । कूपोदकं वटच्छाया श्यामा स्त्री इष्टकागृहम् ।
शीतकाले भवेदुष्णं उष्णकाले च शीतलम् ॥ २०६ ॥

अथ मन्थरो ब्रूते । सखे मृग केन त्रासितो ऽसि । अस्मिन् निर्जने वने कदाचित् किं व्याधाः सञ्चरन्ति । मृगेणोक्तम् । अस्ति कलिङ्गविषये रुक्माङ्गदो नाम नृपतिः । स च दिग्विजयक्रमेणागत्य चन्द्रभागानदीतीरे समावासितकटको वर्त्तते । प्रातश्च तेनात्रागत्य कर्पूरसरःसमीपे भवितव्यम् । इति व्याधानां मुखात् किम्वदन्ती श्रूयते । तदत्रापि प्रातरवस्थानं भयहेतुकमित्यालोच्य यथा कार्य्यं तथारभ्यताम् । तच्छ्रुत्वा कूर्म्मः सभयमाह । जलाशयान्तरं गच्छामि । काकमृगावपि उक्तवन्तावेवं

अस्तु। हिरण्यको विमृश्याब्रवीत्। पुनर्जलाशये प्राप्ते मन्थरस्य कुशलम्। स्थले गच्छतः को विधः।

यतः। अम्भांसि जलजन्तूनां दुर्गं दुर्गनिवासिनाम्।
स्वभूमिश्च पदातीनां राज्ञां सैन्यं परं बलम् ॥ २०७ ॥

सखे लघुपतनक अनेनोपदेशेन तथा भविष्यति।

स्वयं वीक्ष्य यथा वध्वाः पीडितं स्तनकुट्मलम्।
बणिक्पुत्रोऽभवद्दुःखी त्वं तथैव भविष्यसि ॥ २०८ ॥

त ऊचुः कथमेतत्। हिरण्यकः कथयति। अस्ति कान्यकुब्जविषये राजा वीरसेनो नाम। तेन वीरपुरनाम्नि नगरे तुङ्गबलो नाम राजपुत्रो युवराजः कृतः। स च महाधनस्तरुणः एकदा स्वनगरं भ्राम्यन्नतिप्रौढयौवनां लावण्यवतीं नाम बणिक्पुत्रवधूम् आलोकयामास। ततः स्वहर्म्यं गत्वा स्मराकुलितमतिस्तस्याः कृते दूतीं प्रेषितवान्।

यतः। सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति पुरुषस्तावदेवेन्द्रियाणाम्।
लज्जां तावद्विधत्ते विनयमपि समालम्बते तावदेव।
भ्रूचापाकृष्टमुक्ताः श्रवणपथगता नीलपक्ष्माण एते।
यावल्लीलावतीनां न हृदि परिणता दृष्टिवाणाः पतन्ति ॥ २०९ ॥

सापि लावण्यवती तदवलोकनक्षणात् प्रभृति स्मरशरप्रहारजर्जरितहृदया तदेकचित्ताभवत्।

तथाचोक्तं। असत्यं साहसं माया मात्सर्य्यं चातिलुब्धता।
निर्गुणत्वमशौचत्वं स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः ॥ २१० ॥

अथ दूतीवचनं श्रुत्वा लावण्यवत्युवाच। अहं पतिव्रता परपुरुषस्पर्शमात्रमपि न करोमि।

यतः । सा भार्य्या या गृहे दक्षा सा भार्य्या या प्रजावती ।
सा भार्य्या या पतिप्राणा सा भार्य्या या पतिव्रता ॥ २११ ॥
कोकिलानां स्वरं रूपं नारीरूपं पतिव्रतम् ।
विद्या रूपं कुरूपाणां क्षमा रूपं तपस्विनाम् ॥ २१२ ॥
अन्यच्च । न सा भार्य्येति वक्तव्या यस्यां भर्त्ता न तुष्यति ।
अग्निसाक्षिकमर्य्यादो भर्त्ता हि शरणं स्त्रियाः ॥ २१३ ॥

ततो यद्यदादिशति मे प्राणेश्वरस्तदेवाहमविचारितं करोमि । दूत्योक्तं सत्यमेतत् । लावण्यवत्युवाच सत्यमेवैतत् । ततो सर्वमेव दूत्या गत्वा तुङ्गबलस्याग्रे निवेदितम् । तच्छ्रुत्वा तुङ्गबलोऽवदत् स्वामिनानीय समर्पयितव्येति कथमेतच्छक्यम् । कुट्टिन्याह । उपायः क्रियताम् ।

तथाचोक्तम् । उपायेन हि यच्छक्यं न तच्छक्यं पराक्रमैः ।
शृगालेण हतो हस्ती गच्छता पङ्कवर्त्मना ॥ २१४ ॥

राजपुत्रः पृच्छति कथमेतत् । सा कथयति अस्ति ब्रह्मारण्ये कर्पूरतिलको नाम हस्ती । तमवलोक्य सर्वे शृगालाश्चिन्तयन्ति । यद्ययं केनाप्युपायेन म्रियते तदास्माकमेतद्देहेन मासचतुष्टयस्य स्वेच्छाभोजनं भविष्यति । तत्र एकेन वृद्धशृगालेण प्रतिज्ञातम् । मया बुद्धिप्रभावादस्य मरणं साधयितव्यम् । अनन्तरं स वञ्चकः कर्पूरतिलकसमीपं गत्वा साष्टाङ्गपातं प्रणम्योवाच देव दृष्टिप्रसादं कुरु । हस्ती ब्रूते कस्त्वं कुतः समायातः । सोऽवदत् । जम्बुकोऽहं सर्वैर्वनवासिभिः पशुभिर्मिलित्वा भवत्सकाशं प्रस्थापितः । यद्विना राज्ञा अवस्थातुं न युक्तम् । तदत्राटवीराज्येऽभिषेक्तुं भवान् सर्वस्वामिगुणोपेतो निरूपितः ।

यतः । कुलाचारजनाचारैरतिशुद्धः प्रतापवान् ।
धार्म्मिको नीतिकुशलः स स्वामी युज्यते भुवि ॥ २१५ ॥

अपरञ्च पश्य ।

राजानं प्रथमं विन्देत् ततो भार्य्यां ततो धनम् ।
राजन्यसति लोकेऽस्मिन् कुतो भार्य्या कुतो धनम् ॥ २१६ ॥

अन्यच्च । पर्जन्य इव भूतानामाधारः पृथिवीपतिः ।
विकलेऽपि हि पर्जन्ये जीव्यते न तु भूपतौ ॥ २१७ ॥

किञ्च । नियतविषयवर्त्ती प्रायशो दण्डयोगाज् ।
जगति परवशेऽस्मिन् दुर्लभः साधुवृत्तः ।
कृशमपि विकलं वा व्याधितं वाधनं वा ।
पतिमपि कुलनारी दण्डभीत्याभ्युपैति ॥ २१८ ॥

तद्यथा लग्नवेला न चलति तथा कृत्वा सत्वरमागम्यतां देवेन । इत्युक्त्वा उत्थाय चलितः । ततोऽसौ राज्यलोभाकृष्टः कर्पूरतिलकः शृगालवर्त्मना धावन् महापङ्के निमग्नः । हस्तिनोक्तम् । सखे शृगाल किमधुना विधेयं महापङ्के पतितोऽहम् । शृगालेण विहस्योक्तम् । देव मम पुच्छाग्रे हस्तं दत्त्वोत्तिष्ठ । यस्य वचसि त्वया विश्वासः कृतः तस्य फलमेतत् ।

तथा चोक्तम् । यदा सत्सङ्गरहितो भविष्यसि भविष्यसि ।
तदासज्जनगोष्ठीषु पतिष्यसि पतिष्यसि ॥ २१९ ॥

ततो महापङ्के निमग्नो हस्ती शृगालैर्भक्षितः । अतोऽहं ब्रवीमि उपायेन हि यच्छक्यमित्यादि । ततः कुट्टिन्युपदेशेन तं चारुदत्तनामानं वणिक्पुत्रं स राजपुत्रः सेवकं चकार । ततोऽसौ तेन सर्व्वविश्वासकार्य्येषु नियोजितः । एकदा तेन राजपुत्रेण स्नातानुलिप्तेन कनकालङ्कारधारिणोक्तम् । मया

मासमेकं यावद्गौरीव्रतं कर्त्तव्यम् । तदद्यारभ्य प्रतिरात्रमेकां कुलकन्यां युवतीमानीय समर्पय । सा मया यथोचितेन विधिना पूजयितव्या । ततः स चारुदत्तस्तथाविधां तरुणीमानीय समर्पयति । पश्चात् प्रच्छन्नः किमयं करोतीति निरूपयति । स च तुङ्गबलस्तां युवतीमस्पृशन्नेव दूराद्वस्त्रालङ्कारगन्धचन्दनैः सम्पूज्य रक्षकं दत्त्वा प्रस्थापयति । अथ बणिक्पुत्रेण तद् दृष्ट्वोपजातविश्वासेन लोभाकृष्टमनसा स्ववधूः समानीय समर्पिता । स च तुङ्गबलस्तां हृदयप्रियां लावण्यवतीं विज्ञाय ससम्भ्रमुत्थाय निर्दयमालिङ्ग्यानन्दोन्मीलितलोचनः पर्य्यङ्के तया सह विललास । तदालोक्य बणिक्पुत्रश्चित्रलिखित इव इतिकर्त्तव्यतामूढः परं विषादमुपागतः । अतोऽहं ब्रवीमि स्वयं वीक्ष्येत्यादि । तथा त्वयापि भवितव्यमिति । ततस्तद्वचनमवधीर्य्य महता भयेन मन्थरो जलाश्रयमुत्सृज्य चलितः । तेऽपि हिरण्यकादयस्तमनुगच्छन्ति । ततः स्थले गच्छन् केनापि व्याधेन वनं पर्य्यटता स मन्थरः प्राप्तः । प्राप्य तं गृहीत्वा उत्थाप्य धनुषि बद्ध्वा क्षुत्पिपासाकुलः स्वगृहाभिमुखं चलितः । अथ ते मृगवायसमूषिकाः परं विषादमुपगतवन्तस्तमनुजग्मुः । ततो हिरण्यको विलपति ।

एकस्य दुःखस्य न यावदन्तं गच्छाम्यहं पारमिवार्णवस्य ।
तावद्द्वितीयं समुपस्थितं मे छिद्रेष्वनर्था बहुलीभवन्ति ॥ २२० ॥

स्वभावजं तु यन्मित्रं भाग्येनैवाभिजायते ।
तदकृत्रिमसौहार्द्दमापत्स्वपि न मुञ्चति ॥ २२१ ॥

न मातरि न दारेषु न सोदर्य्ये न चात्मजे ।
विश्वासस्तादृशः पुंसां यावन्मित्रे स्वभावजे ॥ २२२ ॥

इति मुहुर्व्विचिन्त्य अहो मे दुर्द्दैवम् ।

यतः। स्वकर्मसन्तानविचेष्टितानि कालान्तरावृत्तिशुभाशुभानि ।
इहैव दृष्टानि मयैव तानि जन्मान्तराणीव दशान्तराणि ॥ २२३
अथवा । कायः सन्निहितापायः सम्पदः पदमापदाम् ।
समागमाः सापगमाः सर्व्वमुत्पादि भङ्गुरम् ॥ २२४ ॥
पुनर्विमृश्याह । शोकारातिभयत्राणं प्रीतिविश्रम्भभाजनम् ।
केन रत्नमिदं सृष्टं मित्रमित्यक्षरद्वयम् ॥ २२५ ॥
किञ्च । मित्रं प्रीतिरसायनं नयनयोरानन्दनं चेतसः ।
पात्रं यत् सुखदुःखयोः सह भवेन्मित्रेण तद् दुर्लभम् ।
ये चान्ये सुहृदः समृद्धिसमये द्रव्याभिलाषाकुलास् ।
ते सर्व्वत्र मिलन्ति तत्त्वनिकषग्रावा तु तेषां विपत् ॥ २२६ ॥

इति बहु विलप्य हिरण्यकश्चित्राङ्गलघुपतनकावाह । यावदयं व्याधो वनान्न निःसरति तावन्मन्थरं मोचयितुं यत्नः क्रियताम् । तावूचतुः सत्वरं कार्य्यमुच्यताम् । हिरण्यको ब्रूते । चित्राङ्गो जलसमीपं गत्वा मृतमिव आत्मानं दर्शयतु काकश्च तस्योपरि स्थित्वा चञ्च्वा किमपि लिखतु । नूनमनेन लुब्धकेन तत्र कच्छपं परित्यज्य मृगमांसार्थिना सत्वरं गन्तव्यम् । ततोऽहं मन्थरस्य बन्धनं छेत्स्यामि । चित्राङ्गलघुपतनकाभ्यां शीघ्रं गत्वा तथानुष्ठिते सति स व्याधः श्रान्तः पानीयं पीत्वा तरोरधस्तादुपविष्टः तथाविधं मृगमपश्यत् । ततः कर्त्तरिकामादाय प्रहृष्टमना मृगान्तिकं चलितः । अत्रान्तरे हिरण्यकेनागत्य छिन्नबन्धनः स कूर्मः सत्वरं जलाशयं प्रविष्टः । स मृग आसन्नं तं व्याधं विलोक्य उत्थाय पलायितः । प्रत्यावृत्य लुब्धको यावत् तरुतलमायाति तावत् कूर्म्ममपश्यन्नचिन्तयत् । उचितमेवैतत् ममासमीक्ष्यकारिणः ।

यतः । यो ध्रुवाणि परित्यज्य अध्रुवाणि निषेवते ।
ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति अध्रुवं नष्टमेव हि ॥ २२७ ॥

ततो ऽसौ स्वकर्म्मवशान्निराशः कटकं प्रविष्टः ।

कर्त्तव्यानि च मित्राणि दुर्बलानि बलानि च ।
पश्य कूर्मपतिर्बद्धो मूषिकेण विमोचितः ॥ २२८ ॥

मन्थरादयश्च सर्व्वे मुक्तापदः स्वस्थानं गत्वा यथासुखमास्थिताः । अथ राजपुत्रैः सानन्दमुक्तम् । सर्वं श्रुतवन्तः सुखिनो वयम् । सिद्धं नः समीहितम् । विष्णुशर्म्मोवाच । एतावद्भवतामभिलषितं सम्पन्नम् । अपरमपीदमस्तु ।

मित्रं प्राप्नुत सज्जना जनपदैः लक्ष्मीः समालभ्यताम् ।
भूपालाः परिपालयन्तु वसुधां शश्वत् स्वधर्मे स्थिताः ।
आस्तां मानसतुष्टये सुकृतिनां नीतिर्नवोढेव वः ।
कल्याणं कुरुतां जनस्य भगवांश्चन्द्रार्द्धचूडामणिः ॥ २२९ ॥

इति हितोपदेशे मित्रलाभो नाम
प्रथमकथासङ्ग्रहः
समाप्तः
।

TRANSLATION

OF

THE PREFACE.

Śrí viśweśwaráya namah.

HITOPADEŚAH.

ÁDYAH ŚLOKAH.

Siddhih sádhye satám astu, prasádát tasya dhúrjjaṫeh:
Jáhnaví-phena-lekheva, yan-múrdhni śaśinah kalá.

DWITÍYAH ŚLOKAH.

Śruto hitopadeśo 'yam, páṫavan sanskřitoktishu:
Váchán sarvatra vaichitryan, níti-vidyán dadáti cha.

TŘITÍYAH ŚLOKAH.

Ajarámaravat prágyo, vidyám arthan cha chintayet:
Gřihíta iva keśeshu, mřityuná dharmmam ácharet.

CHATURTHAH ŚLOKAH.

Sarvva-dravyeshu vidyaiva, dravyam áhur anuttamam:
Ahâryyatwád anarghyatwád, akshayatwách cha sarvvadá.

PANCHAMAH ŚLOKAH.

Sanggamayati vidyaiva, níchagápi naran sarit,
Samudram iva durdharshan, nřipam bhágyam atah param.

Reverence to the Lord of the Universe!

SALUTARY INSTRUCTION.

FIRST VERSE.

May success, in all that may be effected, attend the good, through the favour of that *Dhúrjjati* (Śiva), on whose brow 'shines' a digit of the moon, like a streak of the foam of *Jáhnaví!*

SECOND VERSE.

This 'work' called *Hitopadeśa* (good advice), when heard, gives skill in *Sanskrit* words, variety in language universally, and knowledge of Polity.

THIRD VERSE.

A wise man should contemplate knowledge and wealth as if 'he were' undecaying and immortal. He should follow Duty as 'if he were' seized by the hair of his head by Death (as if he had not an instant to lose).

FOURTH VERSE.

'The wise' have said: Knowledge is the best thing amongst all things; from its not being liable to be stolen, from its not being purchaseable, from its being imperishable.

FIFTH VERSE.

As a descending river causes 'its waters' to mix with the ocean; so Knowledge brings a man into association with the monarch who is difficult of approach: and thence results exceeding prosperity.

SHASHT́HAH ŚLOKAH.

Vidyá dadáti vinayam, vinayád yáti pátratám:
Pátratwád dhanam ápnoti, dhanád dharman tatah sukham.

SAPTAMAH ŚLOKAH.

Vidyá śastran cha śástran cha, dwe vidye pratipattaye:
Ádyá hásyáya vřiddhatwe, dwitíyá 'driyate sadá.

ASHT́AMAH ŚLOKAH.

Yan nave bhájane lagnah, sanskáro nányathá bhavet:
Kathá-chhalena bálánán, nítis tad iha kathyate.

NAVAMAH ŚLOKAH.

Mitra-lábhah, suhřid-bhedo, vigrahah sandhir eva cha:
Panchatantrát tathányasmád, granthád ákřishya likhyate.

Asti bhágírathí-tíre pát́aliputra-námadheyan nagaram. Tatra sarvva-swámi-guńopetah sudarśano náma narapatir ásít. Sa bhúpatir ekadá kenápi pat́hyamánan śloka-dwayan śuśráva.

DAŚAMAH ŚLOKAH.

Aneka-sanśayochchhedi, parokshárthasya darśanam:
Sarvvasya lochanan śastram, yasya nástyandha eva sah.

SIXTH VERSE.

Knowledge gives discretion. Through discretion, 'a man' attains fitness 'for employment.' By fitness, he acquires wealth. With wealth he gains 'religious' merit. Through 'religious' merit, 'final' felicity.

SEVENTH VERSE.

Knowledge is 'skill' in arms and books. Those two 'kinds of' knowledge are for the purpose of 'acquiring' reputation. The first is ridiculous in old age; the second is respectable always.

EIGHTH VERSE.

Since the pattern impressed on a new 'earthen' vessel cannot ever be otherwise; therefore, under the pretext of fables, Polity is here explained for (the purpose of making an indelible impression on) youth.

NINTH VERSE.

Acquisition of friends — Separation of friends — War, and also Peace—'each' is here written; having been extracted from the *Pancha Tantra,* and any other 'similar' book.

There is on the bank of the *Bhágírathí,* a city of the name of *Pátaliputra.* And there was in it a king by name *Sudarśana,* endowed with all princely virtues. That king once overheard 'these' two stanzas being recited by some person:

TENTH VERSE.

The eradicator of many doubts, the exhibition of invisible objects, the eye of all, is Learning. He, of whom it is not, is blind.

EKÁDAŚAH ŚLOKAH.

Youvanan dhana-sampattih, prabhutwam avivekatá:
Ekaikam apy' anartháya, kimu yatra chatushťayam.

Ity' ákarńyátmanah putráńám, anadhigata-śástráńám, nityam unmárga-gáminám, śástrá 'nanushťhánenodwigna-manáh, sa rájá chintayámása.

DWÁDAŚAH ŚLOKAH.

Ko 'rthah putreńa játena, yo na vidwán na dhármmikah:
Káńena chakshushá kim vá, chakshuh píďaiva kevalam.

TRAYODAŚAH ŚLOKAH.

Ajáta-mřita-múrkháńám, varam adyou na chántimah:
Sakřid duhkhakarávádyá, vantimas tu pade pade.

CHATURDAŚAH ŚLOKAH.

Kincha: Sa játo yena játena, yáti vanśah samunnatim:
Parivarttini sansáre, mřitah ko vá na jáyate.

PANCHADAŚAH ŚLOKAH.

Anyachcha: Guńi-gańa-gańan-árambhe, na patati kaťhiní sa sambhramád yasya:
Tenámbá yadi sutiní, vada bandhyá kídřiśí bhavati.

SHOĎAŚAH ŚLOKAH.

Apicha.: Dáne tapasi śouryye cha, yasya na prathitam manah:
Vidyáyám artha-lábhe cha, mátur uchchára eva sah.

ELEVENTH VERSE.

Youth, abundance of riches, authority, inconsiderateness; each singly (tends) to disadvantage: how much more so, where all four 'combine'!

Having heard this, the king, distressed in mind by the disregard of learning of his sons, who were unread in learned writings and ever following improper courses, reflected:

TWELFTH VERSE.

What benefit 'accrues' by a son 'being' born, who is neither learned nor virtuous? What 'is the use of' an eye that is sightless? Such an eye is trouble merely.

THIRTEENTH VERSE.

Of a son unborn, or dead, or a fool; better the two first, and not the last. The two first inflict sorrow once: the last, perpetually.

FOURTEENTH VERSE.

For: He is born, by whom, when born, the family attaineth exaltation. In the revolving world, who that dies is not born 'again'?

FIFTEENTH VERSE.

Again: In beginning to enumerate a company of persons of merit, if the chalk does not fall from haste (in the person who makes out the list to inscribe the name) of a man; then, if the mother 'who bore him' is made the mother of a son by him; say, what woman is barren?

SIXTEENTH VERSE.

Verily: He, whose mind is not intent upon liberality, piety, heroism, knowledge, or acquiring wealth; he, verily, is but his mother's excrement.

SAPTADAŚAH ŚLOKAH.

Aparancha: Varam eko guńí putro, na cha múrkha-śatair api:
Ekaś chandras tamo hanti, na cha tárá-gańair api.

ASHṪÁDAŚAH ŚLOKAH.

Puńya-tírthe křitam yena, tapah kwápy' ati dushkaram:
Tasya putro bhaved vaśyah, samřiddho dhármmikah sudhíh.

EKONAVINŚAH ŚLOKAH.

Tathá choktam:

Arthágamo nityam arogitá cha, priyá cha bháryyá priya-vádiní cha:
Vaśyaś cha putro 'rtha-karí cha vidyá, shaḋ jíva-lokeshu sukháni rájan.

VINŚAH ŚLOKAH.

Ko dhanyo bahubhih putraih, kuśúla-púrań-áḋhakaih:
Varam ekah kulálambí, yatra viśrúyate pitá.

EKAVINŚAH ŚLOKAH.

Řina-karttá pitá śatrur, mátá cha vyabhichárińí:
Bháryyá rúpavatí śatruh, putrah śatrur apańḋitah.

DWÁVINŚAH ŚLOKAH.

Anabhyáse visham vidyá, ajírńe bhojanam visham:
Vishan sabhá daridrasya, vřiddhasya taruńí visham.

SEVENTEENTH VERSE.

Moreover: A talented son is a blessing. 'There is no benefit' by hundreds of fools. One moon disperses the darkness. 'It is not dispersed' by hosts of stars.

EIGHTEENTH VERSE.

The son of him by whom some very arduous devotion has been performed at a holy place of pilgrimage, will be submissive, fortunate, virtuous, and wise.

NINETEENTH VERSE.

So also it is said:

Accession of wealth, constant freedom from sickness, a beloved wife, a sweet-spoken wife, an obedient son, and wealth-acquiring knowledge, are six 'sources of' happiness, in the world of living beings.

TWENTIETH VERSE.

Who is made fortunate by many sons—'mere empty' measures filling up a granary? Better is one who supports his family, by whom his father is renowned.

TWENTY-FIRST VERSE.

A father who incurs debt is an enemy: and so is a mother who is of loose conduct. A wife possessed of beauty is an enemy. An enemy is an unlearned son.

TWENTY-SECOND VERSE.

Knowledge, if neglected, is poison. Food, if indigested, is poison. A court is the poison of a poor man. The poison of an old man is a young wife.

TRAYOVINŚAH ŚLOKAH.

Yasya tasya prasúto'pi, guńaván pújyate narah:
Dhanur vanśa-viśuddho'pi, nirguńah king karishyati.

CHATURVINŚAH ŚLOKAH.

Háhá putraka nádhíta, sugataitásu rátrishu:
Tena twam vidushám madhye, pangke gour iva sídasi.

Tat katham idáním ete mama putrá guńavantah kriyantám.

PANCHAVINŚAH ŚLOKAH.

Áhára-nidrá-bhaya-maithunan cha, sámányam etat paśubhir naráńám:
Dharmmo hi teshám adhiko viśesho, dharmeńa hínáh paśubhih samánáh.

ŚHAḾVINŚAH ŚLOKAH.

Yatah: Dharmmártha-káma-mokshááńám, yasyaiko'pi na vidyate:
Aja-gala-stanasyeva, tasya janma nirarthakam.

SAPTAVINŚAH ŚLOKAH.

Yachchochyate:
Áyuh karmma cha vittan cha, vidyá nidhanam eva cha:
Panchaitányapi sŕijyante, garbhasthasyaiva dehinah.

ASHŤÁVINŚAH ŚLOKAH.

Kincha: Avaśyam bhávino bhává, bhavanti mahatám api:
Nagnatwan nílakanťhasya, mahâhi-śayanang hareh.

TWENTY-THIRD VERSE.

That man is honoured, of whom a son 'has been born' possessed of 'excellent' qualities. What can a bow—though faultless as to the cane—if it be stringless, effect?

TWENTY-FOURTH VERSE.

Alas, O son! who hast passed these nights unstudying and careless. Therefore in the midst of the wise thou despondest, like a cow in a quagmire.

How, then, may these my sons be now made 'persons' of merit?

TWENTY-FIFTH VERSE.

Food, sleep, fear, sexual intercourse—each is the common property of men and brutes. Virtue, verily, is their additional distinction; and void of virtue, they are 'but' equal with brutes.

TWENTY-SIXTH VERSE.

Wherefore: Virtue, wealth, desire, liberation—he, of whom not one of them is known, his birth is fruitless, like 'the formation of' the nipples 'that hang from the' neck of the goat.

TWENTY-SEVENTH VERSE.

And as to what is said:

'Life, function, wealth, knowledge, and death—these five are 'created for the embodied soul, even whilst staying in the embryo 'form.'

TWENTY-EIGHTH VERSE.

For: 'Inevitably, the conditions that are to be, are—even of the great—'the nakedness of *Nílakantha* (Śiva), the sleep of Hari on the great 'serpent (*Sesha*).'

EKONATRINŚAH ŚLOKAH.

Apicha: Yad abhávi na tad bhávi, bhávi chen na tad anyathá:
Iti chintá-vishaghno'yam, agadah kin na píyate.

Etat káryyákshamáńáng keshánchid álasya-vachanam.

TRINŚAH ŚLOKAH.

Na daivam api sanchintya, tyajed udyogam átmanah:
Anudyogena tailáni, tilebhyo n' áptum arhati.

EKATRINŚAH ŚLOKAH.

Anyachcha:

Udyoginam purusha-singham upaiti lakshmír: daivena deyam iti kápurushá vadanti.
Daivan nihatya kuru pourusham átma-śaktyá: yatne kŕite yadi na sidhyati ko'tra doshah.

DWÁTRINŚAH ŚLOKAH.

Yathá hyekena chakreńa, na rathasyá gatir bhavet:
Evam purusha-káreńa, viná daiván na sidhyati.

TRAYASTRINŚAH ŚLOKAH.

Tathácha: Púrvva-janma-kŕitang karmma, tad daivam iti kathyate:
Tasmát purusha-káreńa, yatnang kuryád atandritah.

TWENTY-NINTH VERSE.

'And indeed: 'What will not be, that will not be: but, if it will be, it will not 'be' otherwise. Such 'being the case,' wherefore is this antidote, destructive of the poison of care, not imbibed'?

This is the speech of indolence, 'uttered' by some unable to do what should be done.

THIRTIETH VERSE.

Let not a man thinking of destiny relinquish his own exertion. Without exertion, he is not able to obtain oil from sesamum-'seeds' (which contain it in abundance).

THIRTY-FIRST VERSE.

Again:

Fortune goes 'of herself' to the chief of men who displays energy. Abject men say: "It must be given 'us' by destiny." Having resisted destiny, put forth manliness with all your strength. And if, when 'every' effort has been made, the object is not accomplished, what blame is there in such a case?

THIRTY-SECOND VERSE.

In like manner, as the motion of a chariot is not 'produced' by only one wheel: so, without manly actions, destiny is not fulfilled.

THIRTY-THIRD VERSE.

So also: The acts done in a former birth, that verily is called Fate. Therefore let a man unwearied make exertion with manly effort.

CHATUSTRINŚAH ŚLOKAH.

Yathá mṙit-piṅḋatah karttá, kurute yad yad ichchhati:
Evam átma-kṙitang karmma, mánavah pratipadyate.

PANCHATRINŚAH ŚLOKAH.

Aparancha: Káka-tálíyavat práptan, dṙishṫwá'pi nidhim agratah:
Na swayan daivam ádatte, purushártham apekshate.

SHAṪ TRINŚAH ŚLOKAH.

Udyamena hi sidhyanti, káryyáṅi na manorathaih:
Na hi suptasya singhasya, praviśanti mukhe mṙigáh.

SAPTATRINŚAH ŚLOKAH.

Matṙi-pitṙi-kṙitábhyáso guṅitám eti bálakah:
Na garbha-chyuti-mátreṅa, putro bhavati paṅḋitah.

ASHṪATRINŚAH ŚLOKAH.

Tathácha: Mátá śatruh pitá vairí, yena bálo na páṫhitah:
Na śobhate sabhá-madhye, hangsa-madhye vako yathá.

EKONACHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Rúpa-youvana-sampanná, viśála-kula-sambhaváh:
Vidyá-híná na śobhante, nirgandhá iva kinśukáh.

THIRTY-FOURTH VERSE.

As a maker (a potter) makes from a ball of clay whatever he wishes: so a man shapes the acts which are done by himself.

THIRTY-FIFTH VERSE.

Moreover: Though beholding a treasure before him on a sudden (or as the fruit of the palm fell and was broken in pieces for the crow unexpectedly), yet fate itself does not take it (does not pick it up); it waits for man.

THIRTY-SIXTH VERSE.

Objects are effected by exertion, not by wishes. Truly, into the mouth of a sleeping lion the deer do not enter.

THIRTY-SEVENTH VERSE.

The child obtains excellence who is well trained by his father and mother. A boy is not learned merely by being born.

THIRTY-EIGHTH VERSE.

So also: The mother is an enemy, the father is a foe, by whom a child is not instructed. He shines not in a company. He is 'like' a crane amongst swans.

THIRTY-NINTH VERSE.

Those possessed of beauty and youth, and born in an exalted family, who are destitute of knowledge, shine not (attract no admiration). They are like the scentless *kinsuka* flowers (held worthless, though beautiful).

CHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Múrkho 'pi śobhate távat, sabháyám vastra-veshťitah:
Távach cha śobhate múrkho, yávat kinchin na bháshate.

Etach chintayitwá sa rájá pańdita-sabhám káritaván. Rájovácha. Bho, bhoh pańditáh śrúyatám. Asti kaśchid evam-bhúto vidwán, yo mama putráńán nityam unmárga-gáminám anadhigata-śástráńam idánín níti-śástropadeśena punar janma kárayitum samarthah.

EKATCHAWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Yatah: Káchah kánchana-sansargád, dhatte márakatín dyutim:
Tathá sat-sannidhánena, múrkho yáti pravíńatám.

DWICHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Uktancha:
Híyate hi matis táta, hínaih saha samágamát:
Samaiś cha samatám eti, viśishťaiś cha viśishťatám.

Atrántare Vishnu Śarma námá mahá-pańditah, sakala-níti-śastra-tattwagyo, Vřihaspatir ivá 'bravít. Deva, mahá-kula-sambhútá ete rája-putrá, mayá níting gráhayitum śakyante.

TRICHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Yatah: Nádravyé nihitá káchit, kriyá phalavatí bhavet:
Na vyápára-śatená 'pi, śukavat páťhyate vakah.

FORTIETH VERSE.

A blockhead shines in an assembly only in so much as he is covered with clothes (as he is well dressed). So long shineth a fool, as he speaketh not any thing.

Having thus reflected, that king caused an assembly of *Pandits* to be held. The king said: "O *Pandits!* let it be heard. Is there any learned man who is now able to effect the new birth of my sons, who have ever been following wrong courses, and have not studied the learned writings?"

FORTY-FIRST VERSE.

As: Glass, from the contiguity of gold, acquires an emerald lustre. So, by the proximity of the excellent, a fool attains to cleverness.

FORTY-SECOND VERSE.

So it is said:

The understanding is lowered, O son! from association with inferiors. With equals, it attains equality: but with superiors, superiority.

Thereupon, *Vishnu Sarmá* by name, a great *Pandit*, acquainted with the principles of all the writings upon Polity like *Vrihaspati*, said: "O king! these princes, sprung from a great family, are capable of being put in possession of the knowledge of Polity by me."

FORTY-THIRD VERSE.

For: Any labour bestowed upon a worthless thing cannot be productive of fruit. A crane cannot be taught like a parrot 'to speak,' even by a hundred efforts.

CHATUŚCHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Anyachcha: Asmins tu nirguńang gotre, nápatyam upajáyate:
Ákare padmarágáńán, janma kácha-mańeh kutah.

Ato'ham shań-másábhyantare tava putrán níti-śástrábhigyán karishyámi. Rájá savinayam punar uvácha:

PANCHA CHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Kíto 'pi sumanah-sanggád, árohati satán śirah:
Aśmá 'pi yáti devatwam, mahadbhih supratishthitah.

SHAT CHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Anyachcha: Yathodaya-girou dravyan, sannikarsheńa dípyate:
Tathá sat-sannidhánena, hína-varńo 'pi dípyate.

SAPTA CHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Guńáguńagyá guńino bhavanti, te nirguńam prápya bhavanti doshâh:
Áswádya-toyáh prabhavanti nadyah, samudram ásádya bhavanty 'apeyáh.

Tad eteshám asmat-putráńán, níti-śástropadeśáya bhavantah pramáńam. Ityuktwá, tasya Vishnu Śarmańo bahumána-purahsaram putrán samarpitaván. Atha prásáda-přishthe sukhopovishtánám, rájaputráńám purastát, prastáva-krameńa sa pańdito 'bravít.

FORTY-FOURTH VERSE.

Moreover: In this family, no offspring without good qualities is ever born. In a mine of rubies, whence could arise the production of crystal?

"In the period of six months, therefore, I will make your sons versed in the works of Polity." The king replied with respect:

FORTY-FIFTH VERSE.

A worm, by connexion with a flower, ascends the head of the virtuous. A stone even attains divinity when consecrated by the illustrious.

FORTY-SIXTH VERSE.

Further: As on the eastern mountain a thing is illuminated by the contiguity 'of the sun': so, by association with the good, the outcast even is enlightened (made respectable).

FORTY-SEVENTH VERSE.

Persons of excellent qualities 'themselves' are judges of the merits and demerits of others. If they attach themselves to what is bad, they become themselves vitiated. Rivers, as they rise, have their waters sweet; but having reached the sea, they are no longer drinkable.

"You therefore are authority for (are capable of) communicating the works of Polity to these my sons."—Thus having spoken, the king, with much deference, delivered his sons to *Vishnu Śarmá*. Then, by way of introduction, the *Pandit* said, in the presence of the princes, as they sat at ease on the terrace of the palace:

ASHT́ACHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Kávya-śástra-vinodena, kálo gachchhati dhímatám:
Vyasanena cha múrkhánan, nidrayá kalahena vá.

Tad bhavatám vinodáya káka-kúrmádínám vichitráng katháng kathayámi. Rája-putrair uktang, kathyatám. Vishnu Śarmovácha. Śrińuta samprati, Mitra-lábhah prastúyate, yasyáyam ádyah ślokah.

FORTY-EIGHTH VERSE.

In the enjoyment of poetical writings, the time of the sensible passes away. But 'the time' of fools 'is wasted' in dissipation, slumber, or strife.

Therefore, for the amusement of your Highnesses, I repeat the wonderful story of the Crow, the Tortoise, and the rest. The princes replied: "Sir, let it be narrated." *Vishnu Śarmá* answered: "Hear; now the Acquisition of Friends is recited, of which this is the first verse."

A

VOCABULARY

(SANSKRIT AND ENGLISH)

OF THE

WORDS WHICH OCCUR IN THE FOREGOING PAGES.

AN EXPLANATION

OF THE

ABBREVIATIONS USED IN THIS VOCABULARY;

IN WHICH OCCASIONAL REFERENCE IS MADE TO THE RULES OF WILKINS'S SANSKRITA GRAMMAR.

nom.	.. nominative, or 1st case.
acc.	.. accusative, or 2d case.
ins.	.. instrumental, or 3d case.
dat.	.. dative, or 4th case.
abl.	.. ablative, or 5th case.
gen.	.. genitive, or 6th case.
loc.	.. locative, or 7th case.
voc.	.. vocative, or 8th case.
sin.	.. singular number.
du.	.. dual.
pl.	.. plural.
m.	.. masculine.
f.	.. feminine.
n.	.. neuter.
cr.	.. crude or uninflected state.
s.	.. substantive.
adj.	.. adjective.
pron.	.. pronoun.
pers. pron.	.. personal pronoun.
rel. pron.	.. relative pronoun.
dem. pron.	.. demonstrative pronoun.
interr. pron.	.. interrogative pronoun.
pronom.	.. pronominal.
vb.	.. verb.
átm.	.. átmane-padam, the *proper* form of Wilkins's Grammar.
par.	.. parasmai-padam, the *common* form of Wilkins's Grammar.
cl.	.. class or conjugation.
caus.	.. causal form.
pers.	.. person.
pres.	.. present.
pot.	.. potential.
imp.	.. imperative.
pret.	.. preterite.
fut.	.. future.
inf.	.. infinitive.
pass.	.. passive.
part.	.. participle.
agt.	.. agent, or noun attributive of agency.
prep.	.. preposition.
comp.	.. compounded.
ind.	.. indeclinable.
abs.	.. abstract.
obs.	.. observe.
compar.	.. comparative.
superl.	.. superlative.
irreg.	.. irregular.

VOCABULARY, SANSKRIT AND ENGLISH.

अ

अ *ind.* No, not. *A privative, prohibitive, and diminutive particle.*

अकरवम् *3d per. sin. 1st pret. of the verb* कृ *8th cl. par.* Do, make. अकरोत् *1st pers. sin.*

अकस्मात् *ind.* Without a why, wherefore, cause, or reason. Suddenly, unexpectedly.

अकृत्रिम *adj.* Unfeigned, inartificial.

अक्षमः *nom. sin. m. of* अक्षम *adj.* Unable.

अक्षयत्वात् *abl. sin. of* अक्षयत्व *abst. s. n.* (*from* अक्षय *adj.* Imperishable) Indestructibility, exemption from waste or decay. *In line* 8, त् *is changed to* च् *before* च् *by rule* 27.

अक्षर *s. n.* A letter of the alphabet. A syllable.

अखिलम् *acc. sin. m. of* अखिल *adj.* All, entire.

अगदः *nom. sin. of* अगद *s. m.* A medicine.

अगर्व्वः *nom. sin. m. of* अगर्व्व *adj.* Modest, humble, void of pride.

अगाध *adj.* Very deep, fathomless.

अगुण *s. m.* Absence of merit, demerit, defect.

अगुणशीलस्य *gen. sin. m. of* अगुणशील *adj.* Worthless, of a bad disposition.

अग्निः *nom. sing. of* अग्नि *s. m.* Fire: always associated with the idea of the deity presiding over it, and who is worshipped by the *Hindus.* —अग्निम् *acc.* अग्निना *ins.* अग्नेः *abl.* or *gen.*

अग्निसाक्षिकमर्य्यादः *nom. sin. m.* **BAHUV,** Who received a vow of fidelity, witnessed by the (nuptial) fire.

अग्रतः *ind.* Before, in front. At the head.

अग्रे *loc. sin. of* अग्र *s. n.* The front, fore part, tip or extremity. *ind.* Before, in presence of.

अङ्ग *s. n.* A limb, a member. The body.

अङ्गारः *nom. sing. of* अङ्गार *s. m.* Coal, charcoal.

अचलः *nom. sin. of* अचल *s. m.* A mountain.

अचापल्यम् *nom. sin. of* अचापल्य *abs. s. n.* (*from* अचपल *adj.* Not fickle) Firmness, steadiness, consistency.

अचिन्तयत् *1st pers. sin. 1st pret. of the verb* चित् (इ) *10th cl. par.* Think, reflect, consider. अचिन्तयम् *3d pers. sin.*

अचिन्तितानि *nom. pl. n. of* अचिन्तित *pass. part.* (*of the above verb, with* अ *priv.*) Unthought of.

अजः *nom. sin. of* अज *s. m.* A goat.

अजरामरवत् *ind. comp. of the adj.* अजर *cr.* Undecaying, *and* अमर *cr.* Immortal, *with the particle* वत्, As, like, *subjoined.*

अजातमृतमूर्खाणाम् **DWANDWA** *of the first species: comp. of* अजात *cr.* Unborn, मृत *cr.* Dead, *and* मूर्खाणाम् *gen. pl. of* मूर्ख *s. m.* A fool.

अजित *pass. part.* (*of the verb* जि Conquer, *with* अ *privative*) Unconquered.

अजितेन्द्रियः *nom. sin. m.* **BAHUV.** Whose passions are ungoverned.

अजीर्णे *loc. sin. of* अजीर्ण *s. n.* Indigestion.

अज्ञातकुलशीलस्य *gen. sin. m.* **BAHUV.** *comp. of* अज्ञात *cr.* Unknown, कुल *cr.* Family, *and* शील *s. m.* Personal qualities, disposition.

अटनम् *nom. sin. of* अटन *s. n.* A roving or gadding about.

अटनी *s. f.* The notched extremity of a bow.

अटन्तम् *acc. sin. m. of* अटत् *pres. part.* (*of the verb* अट् 1*st cl. par.*) Going, moving, roving.

अटवी *s. f.* A wood, a forest.

अण्डजाः *nom. pl. of* अण्डज *s. m.* (Egg-born) A fish. A bird.

अतः *ind.* From this. Than this. Hence.

अतन्द्रितः *nom. sin. m. of* अतन्द्रित *adj.* Smart, active, not slothful.

अताडयत् 1*st per. sin.* 1*st pret. of the verb* तड् 10*th cl. par.* Strike, beat.

अति *prep.* Over, beyond, exceedingly, much, very.

अतिक्रान्त *pass. part.* (*of the verb* क्रम् Step, *with* अति) Passed beyond, transgressed. Extended, prolix, diffuse.

अतिथिः *nom. sin. of* अतिथि *s. m.* A guest, one entitled to the rites of hospitality. अतिथिम् *acc.*

अतिरिच्यते 1*st pers. sin. pres. of the verb* रिच् Flow. *When conjugated in the pass. with* अति, *it means*, Exceed, become excessive.

अतिवर्त्तते 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* वृत् 1*st cl. átm.* Be, *with* अति) Passes, elapses.

अतिसञ्चयः *nom. sin. s. m.* Excessive accumulation, a vast hoard.

अतीत्य *ind. pret. part. of the verb* इ Go, *with* अति, Surpass, go over, get beyond.

अतीव *ind.* Excessively, much, very much.

अतुष्टि *s. f.* Dissatisfaction, displeasure.

अद्मि 1*st pers. sin. pres. of the verb* अद् 2*d cl. par.* Eat.

अत्यन्त *or* अत्यन्तम् *ind.* Much, very excessive.

अत्युत्कटैः *ins. pl. n. of* अत्युत्कट *adj.* Extreme, excessive, great.

अत्र *ind.* Here. In this world.

अत्रान्तरे *ind.* Thereupon, meanwhile.

अथ *ind.* After. Then. Now. And.

अथवा *ind.* Or. Moreover.

अदीर्घसूत्रम् *acc. sin. m. adj.* Not dilatory, prompt.

अदृष्टविरहव्यथम् *nom. sin. n.* **BAHUV.** *comp. of* अदृष्ट Unseen, विरह Separation, *and* व्यथा *s. f.* Pain, pang.

अद्य *ind.* Now, to-day.

अद्रव्ये *loc. sin. of* अद्रव्य *s. n.* A thing of nought, a worthless object.

अधनम् *acc. sin. m. of* अधन *adj.* Poor.

अधमानाम् *gen. pl. of* अधम *adj.* Low, vile, despicable.

अधस् *ind.* Down, downwards, below.

अधस्तात् *ind.* Beneath, below.

अधि *prep.* Over, above, upon (in place, quality or quantity).

अधिकः *nom. sin. m. of* अधिक *adj.* Exceeding, superior, more, over, more than. अधिकात् *abl. sin. n.*

अधिगच्छति 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* गम् 1*st cl. par. substituting* गच्छ् *in the first four tenses*, Go, *with* अधि) Goes over, reads; gains, acquires.

अधिष्ठित *pass. part.* (*of the verb* ष्ठा Stand, *with* अधि Over) Governed, influenced.

अधीतः *nom. sin. m. of* अधीत *pass. part.* (*of the verb* इ Go, *with* अधि Over) Read, perused, studied. Instructed. अधीत *voc. sin.* अधीतम् *nom. sin. n.* अधीतानि *nom. pl. n.*

अधीत्य *ind. pret. part.* (*of the verb* इ Go, *with* अधि) Having read or studied.

अधुना *ind.* Now, at present.

अधोऽधः *ind.* (अधस् *repeated*) Down, downwards, below.

अध्ययनम् *nom. sin. of* अध्ययन *s. n.* Study; a reading, especially of the sacred books, one of the six duties of a Brahman.

अध्यवसाय *s. m.* Effort, exertion, determined application.

अध्यवसायितम् *nom. sin. n.* (*from* अध्यवसाय, *affix* इत) Undertaken, attempted as a difficult task.

अध्रुवाणि *nom.* or *acc. pl. of* अध्रुव *adj.* Uncertain.

अन् *ind.* No, not. *A privative, prohibitive, or diminutive particle, prefixed to words commencing with a vowel.*

अनघः *nom. sin. m. of* अनघ *adj.* Sinless, innocent.

अनधिगतशास्त्राणाम् *gen. pl. m.* **BAHUVRÍHI**, *comp. of* अनधिगत *cr.* Unread, *and* शास्त्र *s. n.* A book, or science.

अनन्तरम् *ind.* Immediately, presently, by and by.

अनभिमतम् *acc. sin. n. pass. part.* (*of the verb* मन् Desire, *with* अभि *and* अन्) Disliked, disagreeable, unpleasant.

अनभ्यासे *loc. sin. of* अनभ्यास *s. m.* Want of practice, disuse, neglect.

अनर्घ्यत्वात् *abl. sin. of* अनर्घ्यत्व *abst. s. n.* Absence of price or value, invaluableness. अर्घ्य *is the fut. pass. part.* (*of the verb* अर्घ् Cost) To be rated, or appraised, *with the privative particle* अन्. *In line* 8, *the* त् *becomes* द् *before the* अ, *all vowels being considered sonants.*

अनर्थाः *nom. pl. of* अनर्थ *s. m.* A misfortune; disadvantage, poverty, ruin. अनर्थाय *dat. sin.*

अनलः *nom. sin. of* अनल *s. m.* Fire.

अनागत *pass. part.* Not arrived, future. See आगत.

अनारुह्य *ind. pret. part.* (*of the verb* रुह् Mount, *with* आ, *and priv.* अन्) Not having surmounted, or overcome.

अनाहारेण *ins. sin. of* अनाहार *s. m.* Abstinence, fasting, starvation.

अनित्येन *ins. sin. n. of* अनित्य *adj.* Transient, not lasting.

अनियतात्मा *nom. sin. m.* **BAHUV.** *comp. of* अनियत Unsubdued, *and* आत्मन् *s.* Soul, self.

अनियमः *nom. sin. s. m.* Absence of restraint, indecorous or improper conduct.

अनिष्ट *pass. part.* (*of the verb* इष् Wish, *with* अन्) Unwished, undesired; bad, unlucky, inauspicious. अनिष्टात् *abl. sin. m.* or *n.*

अनीता *nom. sin. f. of* अनीत *pass. part.* (*of the verb* णी, *with* अ) Ill-behaved, immodest, immoral.

अनु *prep.* After. Along with. According to.

अनुकीर्त्तनम् *nom. sin. s. n.* A proclaiming, publishing, or blazing abroad.

अनुक्तक्लीववचनम् *nom. sin. n.* **BAHUV.** *comp. of* अनुक्त Not spoken, क्लीव Vain, *and* वचन *s. n.* A word.

अनुगतिकः *nom. sin. m. adj.* Following, imitating. An imitator.

अनुगृहीतः *nom. sin. m. pass. part.* (*of the verb*

ग्रह् Take, *with* अनु) Favoured, obliged. अनुगृहीतुम् *inf.* To favour, or oblige.

अनुचरेण *ins. sin. of* अनुचर *s. m.* A companion, follower, servant.

अनुचितम् *nom. sin. n. adj.* Improper, unfit.

अनुजग्मुः 1*st pers. pl.* 2*d pret.* (*of the vb.* गम् Go, *with* अनु After) They followed.

अनुत्तमम् *nom.* or *acc. sin. n. of* अनुत्तम *adj.* Best, having nothing better.

अनुद्योगेन *ins. sin. of* अनुद्योग *s. m.* Inactivity, absence of exertion.

अनुपकारिणे *dat. sin. m. of* अनुपकारिन् *agt.* (*from the verb* कृ Do, *with* उप *and* अन्) Not assisting: not a benefactor: helpless.

अनुबध्नन्ति 1*st pers. pl. pres.* (*of the verb* बन्ध् 9*th cl. par.* Bind, *with* अनु) Follow, adhere, are fixed or attached to.

अनुभूयताम् 1*st pers. sin. imp. pass.* (*of the verb* भू Be, become, *with* अनु) Let be enjoyed.

अनुमानेन *ins. sin. of* अनुमान *s. n.* Inference; a conclusion drawn from given premises.

अनुयाति 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* या Go, 2*d. cl. par. with* अनु After) Goes after, follows, accompanies.

अनुरक्तस्य *gen. sin. m. pass. part.* (*of the verb* रञ्ज् Be attached, *with* अनु) Loving, liking, fond of, attached.

अनुरक्तिः *nom. sin. s. f.* Affection, love, attachment.

अनुरागः *nom. sin. s. m.* Attachment, love.

अनुरागवान् *nom. sin. m. of* अनुरागवत् *adj.* Fond, in love with, doting. अनुरागवती *nom. sin. f.*

अनुलिप्तेन *ins. sin. m. pass. part.* (*of the verb* लिप् Anoint, smear, *with* अनु) Anointed.

अनुष्ठानम् *nom. sin. of* अनुष्ठान *s. n.* A doing, or engaging in any thing.

अनुष्ठितम् *nom. sin. n. pass. part.* (*of the verb* स्था Stand, *with* अनु) Done, followed, observed, practised. अनुष्ठिते *loc. sin. n.*

अनुसरण *s. n.* A following, a going after.

अनुसारतः *ind.* Conformable to the nature.

अनृतम् *nom. sin. of* अनृत *s. n.* Falsehood, untruth.

अनेक *adj.* Many.

अनेकसंशयोच्छेदि TATPURUSHA, *comp. of* अनेक *cr.* Many, संशय *cr.* Doubts, *and* उच्छेदि *nom. sin. n. of* उच्छेदिन् *agt.* (*of the verb* छिद् Cut, *with prep.* उत् Up) Cutting up, destroying: a solver, one who resolves or clears up.

अनेन *ins. sin. m.* or *n.* (*of* इदम् *pron.*) By or with this, him or it.

अन्तम् *acc. sin. of* अन्त *s. m.* End, term.

अन्तरम् *nom.* or *acc. sin. of* अन्तर *s. n.* Interval, intermediate space, distance. Difference.

अन्तरात्मनः *gen. sin. of* अन्तरात्मन् *s. m.* The soul. The internal feelings, the heart or mind.

अन्तरे *loc. sin. of* अन्तर *s. n.* Intermediate space. *ind.* Amidst, among, between.

अन्तिकम् *acc. of* अन्तिक *s. n.* Vicinity. *ind.* Near.

अन्तिमः *nom. sin. m. of* अन्तिम *adj.* Last, final. *In line* 31, : *becomes* स् *before the surd.*

अन्धः *nom sin. m. of* अन्ध *adj.* Blind. *In line* 23, : *is dropped by rule* 9. अन्धस्य *gen. sin. m.*

अन्नम् *nom.* or *acc. of* अन्न *s. n.* Food in general. Boiled rice.

अन्यः *nom. sin. m. of* अन्य *pronom.* Other, the other, another.

अन्यच्च *ind.* (अन्यत् *and* च) Moreover, again, and another.

अन्यत् *nom. sin. n. of* अन्य *pronom.* Other, another.

अन्यथा *ind.* Otherwise, in any other way, of another kind.

अन्यमनसः *nom. pl. m.* or *f. of* अन्यमनस् *adj.* Otherwise-minded, fickle-minded.

अन्यस्मात् *abl. sin. m.* or *n. of* अन्य *pronom.* Other, another. अन्यस्मै *dat. sin. m.* अन्ये *nom. pl. m.*

अन्योन्य *adj.* Mutual.

अन्वितम् *nom. sin. n. pass. part.* (*of the verb* इ Go, *with* अनु) Joined, connected with, possessing.

अन्विष्यन् *nom. sin. m. of* अन्विष्यत् *pres. part.* (*of the verb* इष् *4th cl. par.* Go, *with* अनु) Seeking, searching.

अप *prep.* Off, from, away. Below, worse.

अपकारी *nom. sin. m. of* अपकारिन् *agt.* (*from the verb* कृ Do, *with* अप) Hostile, offensive, injurious, mischievous. An enemy.

अपगमाः *nom. pl. of* अपगम *s. m.* Departure. Death.

अपठितः *nom. sin. m. of* अपठित *adj.* Illiterate.

अपत्यम् *nom. sin. of* अपत्य *s. n.* Offspring, male or female, a young one. अपत्यानि *nom. pl.*

अपमानम् *nom.* or *acc. sin. of* अपमान *s. n.* Disrespect, disgrace.

अपरः *nom. sin. m. of* अपर *pronom.* Other. अपरम् *nom. sin. n.*

अपरञ्च *ind.* (अपरम् *and* च) Again, moreover.

अपराधः *nom sin. of* अपराध *s. m.* Fault, offence, transgression.

अपराधवृक्ष *s. m.* The tree of transgression.

अपरिच्छेद *s. m.* Want of discrimination or judgment, inability to distinguish the true from the false, the real from the unreal.

अपश्यत् 1*st pers. sin.* 1*st pret.* (*of the verb* दृश् 1*st cl. par.*) He saw. अपश्यम् 3*d pers. sin.*

अपश्यन् *nom. sin. m. of* अपश्यत् *part. pres.* (*of the verb* दृश् See, *with* अ *priv.*) Not seeing.

अपसर 2*d pers. sin. imp.* (*of the verb* सृ 1*st cl. par.* Go, *with* अप) Move off, go away.

अपहारकान् *acc. pl. of* अपहारक *s. m.* A robber, plunderer. *In line* 243, स् *is introduced by rule* 31, *the* न् *being changed to anuswára.*

अपायः *nom. sin. of* अपाय *s. m.* Destruction, death, loss, harm.

अपि *ind.* Although, even, also. Assuredly, surely. *Obs. When subjoined to the interrog. pron.* किम् What? *or to any of its derivatives, it gives an indeterminate sense to the word.*

अपुत्रस्य *gen. sin. of* अपुत्र *s. m.* A man who has no son.

अपेक्षते 1*st pers. sin. pres. of the verb* ईक्ष् 1*st cl. átm.* See, *with* अप Wait for, expect.

अपेयाः *nom. pl. f. of* अपेय *fut. pass. part.* (*of the verb* पा Drink, *with* अ *priv.*) Undrinkable.

अप्रतिहत *pass. part.* (*of the verb* हन् Kill, *with* प्रति *and* अ) Unaffected, uninjured, unimpaired.

अप्रवर्त्तनम् *nom. sin. s. n.* No need of permission or direction; non-observance or disregard of direction or advice.

अप्राप्यम् *acc. sin. n. fut. pass. part.* (*of the verb* आप् Obtain, *with* प्र *and* अ *priv.*) Unattainable, unobtainable.

अप्रियः *nom. sin. m. of* अप्रिय *adj.* Disliked, disagreeable.

अब्रवीत् 1*st. pers. sin.* 1*st. pret. of the verb* ब्रू 2*d cl. par.* Say, speak.

L 2

अभवत् *1st pers. sin. 1st. pret. of the verb* भू *1st cl. par.* Be, become.

अभावः *nom. sin. of* अभाव *s. m.* Non-existence, absence, want.

अभावि *nom. sin. n. of* अभाविन् *agt.* Not future, not to be, that will not be.

अभि *prep.* Before, over against, in presence of. Much, very.

अभिगमनम् *nom. sin. of* अभिगमन *s. n.* An approaching, approach.

अभिज्ञान् *acc. pl. m. of* अभिज्ञ *agt.* (*from the verb* ज्ञा Know, *with* अभि) Knowing, understanding; skilful, clever.

अभिधान *s. n.* Name, appellation.

अभिमतम् *nom. sin. n. pass. part.* (*of the verb* मन् Desire, *with* अभि) Wished, desired, agreed, accepted, approved.

अभिमुखम् *ind.* Towards, facing, fronting.

अभिरुचिः *nom. sin. of* अभिरुचि *s. f.* Desire, delight, taste, relish. Ambition.

अभिलषितम् *nom. of* अभिलषित *s. n.* Wish, desire.

अभिलाष *s. m.* Lust, desire.

अभिवन्दे *3d pers. sin. pres. of the verb* वद् (इ) *1st cl. átm. with* अभि Salute.

अभिवाञ्छन्ति *1st pers. pl. pres. of the verb* वाछ् (इ) *1st cl. par. with* अभि Long, hanker after.

अभिषेक्तुम् *inf. of the verb* षिच् Sprinkle, *with* अभि Anoint, inaugurate. *Obs. In line* 880, *a passive sense must be given to this infinitive.*

अभीष्टाः *nom. pl. m.* (*of* इष्ट *pass. part.* Wished, *with* अभि) Desired, loved, cherished.

अभ्यन्तरात् *abl. sin. of* अभ्यन्तर *s. n.* Inner part, interior, included space. अभ्यन्तरे *loc. sin.*

अभ्यागतः *nom. sin. of* अभ्यागत *s. m.* A visitor, a guest.

अभ्यास *s. m.* Practice, exercise: a learning by rote.

अभ्युदये *loc. sin. of* अभ्युदय *s. m.* Increase, prosperity.

अभ्युपैति *1st pers. sin. pres.* (*of the verb* इ *2d cl. par.* Go, *with* अभि *and* उप) Goes near, repairs, agrees, promises, is faithful to.

अभ्र *s. m.* A cloud.

अमाननम् *nom. sin. of* अमानन *s. n.* Disrespect, disobedience.

अमृतम् *nom. sin. of* अमृत *s. n.* Nectar, ambrosia, the beverage of the gods. अमृतेन *ins. sin.*

अम्बा *nom. sin. of* अम्बा *s. f.* A mother.

अम्बु *s. n.* Water.

अम्भः *nom. sin. of* अम्भस् *s. n.* Water. अम्भसि *loc. sin.* अम्भांसि *nom. pl.* अम्भसाम् *gen. pl.*

अयत्नेन *ins. sin. of* अयत्न *s. m.* Absence of effort, ease.

अयम् *nom. sin. m. of* इदम् *dem. pron.* This. *In line* 3, *the initial* अ *is dropped by rule* 11, *its place being supplied by* ऽ.

अयुक्तम् *acc. sin. m.* and *nom. sin. n. pass. part.* (*of the verb* युज् Join, *with* अ) Improper. Not attached, disunited, separate.

अरण्यानी *nom. sin. of* अरण्यानी *s. f.* A large forest.

अरण्ये *loc. sin. of* अरण्य *s. n.* A forest.

अराति *s. m.* An enemy.

अरुन्धतीम् *acc. sin. of* अरुन्धती *s. f.* The daughter of Kerdama and wife of Vaśishtha, one of the seven *Rishis*: she is also one of the pleiades. Arundhatí is considered as a pattern of conjugal excellence, and is invoked at the marriage ceremony by the bridegroom.

अरे *interj.* Ho! ho! *used as a call of contempt.*

अरोगम् *acc. sin. of* अरोग *s. m.* Health.

अरोगिता *nom. sin. abs. s. f.* (*from* अरोगिन् *adj.* Healthy) Exemption from sickness, health.

अरौ *loc. sin. of* अरि *s. m.* An enemy, a foe.

अर्गल *s. n.* A wooden bolt or pin for fastening a door. (a lock.)

अर्ज्जनम् *nom. sin. of* अर्ज्जन *s. n.* A gaining; gain, acquisition of wealth. अर्ज्जने *loc. sin.*

अर्ज्जितम् *acc. sin. m. pass. part.* (*of the verb* अर्ज्ज् Acquire) Acquired, gained, earned.

अर्णवस्य *gen. sin. of* अर्णव *s. m.* The ocean.

अर्थः *nom. sin. of* अर्थ *s. m.* Advantage, profit. Cause, origin.

अर्थकरी *nom. sin. f. of* अर्थकर TATP. *comp. of* अर्थ Advantage, *and* कर *agt.* (*from the verb* कृ Make) Making; a maker. (Advantageous.)

अर्थतः *ind.* Really, virtually, truly.

अर्थनाशम् *acc. sin. of* अर्थनाश *s. m.* Loss of property.

अर्थम् *acc. sin. of* अर्थ *s. m.* A thing, an object. Wealth. Meaning, signification. *ind.* For, on account of. *In this sense it is subjoined to the crude from of a noun or pronoun as a substitute for the dative, though it is occasionally met with following a genitive case.*

अर्थलाभे TATP. *comp. of* अर्थ *cr.* Wealth, *and* लाभे *loc. sin. of* लाभ *s. m.* Acquisition.

अर्थवताम् *gen. pl. m. of* अर्थवत् *adj.* Wealthy, opulent.

अर्थसारेण *ins. sin. s. m.* TATP. By, or on account of the amount of wealth.

अर्थाः *nom. pl. of* अर्थ *s. m.* Wealth, riches.

अर्थागमः TATP. *comp. of* अर्थ *cr.* Wealth, *and* आगमः *nom. sin. of* आगम *s. m.* Income, influx.

अर्थात् *abl. sin. of* अर्थ *s. m.* Wealth, riches.

अर्थिता *nom. sin. abs. s. f.* (*from* अर्थिन् A beggar) The condition of a beggar; an asking, begging, solicitation.

अर्थी *nom. sin. m. of* अर्थिन् *agt.* (*from the verb* अर्थ् Ask) Asking, sueing, begging. A beggar, suitor, petitioner, suppliant. अर्थिना *ins. sin.* अर्थिनः *nom. pl.* अर्थिनाम् *gen. pl.*

अर्थे *loc. sin. m. of* अर्थ *s. m.* Wealth. *ind.* For, on account of, against. *See* अर्थम्. अर्थेन *ins. sin.* अर्थैः *ins. pl.*

अर्थोष्मणा *ins. sin. s. n.* TATP. (*comp. of* अर्थ Wealth, *and* उष्मन् Warmth) By wealth, or the condition of being wealthy.

अर्पितम् *nom. sin. n. of* अर्पित *pass. part. of* अर्पि (*caus. of the verb* ऋ Go) Placed in or on, applied.

अर्हति 1*st pers. sin. pres. of the verb* अर्ह् 1*st cl. par.* Be fit, worthy, deserve, deign, be willing. अर्हसि 2*d pers. sin.*

अलक्षितोपस्थितम् *acc. sin. m. comp. of* अलक्षित *cr. pass. part.* Unobserved, *and* उपस्थित *pass. part.* Arrived.

अलङ्कार *s. m.* An ornament, trinket, jewel.

अलङ्कृतः *nom. sin. m. of* अलङ्कृत *pass. part of* कृ, *with* अलम् Adorned, ornamented.

अलभ्यम् *nom. sin. n. of* लभ्य *fut. pass. part.* (*of the verb* लभ् Gain) Attainable, procurable, *with* अ *priv.*

अलिः *nom. sin. of* अलि *s. m.* A bee.

अलुब्धत्वम् *nom. sin. abs. s. n.* (*from* अलुब्ध Not

greedy) Freedom from covetousness, moderation, contentment.

अलोभः *nom. sin. of* अलोभ *s. m.* Moderation, content, absence of cupidity.

अल्पकैः *ins. pl. n. of* अल्पक *adj.* Small, very little.

अल्पधीः *nom. sin. m.* BAHUV. (*comp. of* अल्प Small, *and* धी Understanding) Ignorant, foolish, of little sense.

अल्पमेधसः *gen. sin. m.* or *f. of* अल्पमेधस् BAHUV. Ignorant, silly, of little understanding.

अल्पशक्तिः *nom. sin. m.* BAHUV. *comp. of* अल्प *cr.* Little, *and* शक्ति *s. f.* Power, strength.

अल्पानाम् *gen. pl. of* अल्प *adj.* Little, small.

अव *prep.* Down, downward, from, off.

अवगम्यते 1*st pers. sin. pres. pass.* (*of the verb* गम् *with* अव) Is known, comprehended, understood.

अवज्ञा *nom. sin. of* अवज्ञा *s. f.* Disrespect, contempt, disparagement.

अवदत् 1*st pers. sin.* 1*st pret. of the verb* वद् 1*st cl. par.* Say.

अवधीरित *pass. part. of the verb* अवधीर् 10*th cl.* Despise, disregard. *Obs. This is one of the very few roots in Sanskrit not monosyllabic. No doubt this root originally was* धीर्, *with the preposition* अव *prefixed. Had the verb been* अवधीर्, *the indeclinable preter-participle which occurs in line* 914, *should have been* अवधीरयित्वा, *instead of* अवधीर्य; *the latter form being allowed only when the verb is compounded with a preposition or other indeclinable particle.*

अवपात *s. m.* Descent, fall.

अवरम् *nom. sin. n. of* अवर *pronom.* Inferior, lower, less preferable.

अवलम्बितम् *nom. sin. n. of* अवलम्बित *pass. part.* (*of the verb* लम्ब् (इ) *with* अव. Alight, descend, lean upon, rest, depend on, trust to) Alighted. अवलम्बिताः *nom. pl. m.* अवलम्ब्य *ind. pret. part.* Having depended or relied upon.

अवलोकन *s. n.* A sight, a seeing.

अवलोकयामास 1*st pers. sin.* 2*d pret.* (*of the verb* लोक् 10*th cl.* Look, see, *with* अव) He looked down upon. अवलोकितः *nom. sin. m. pass. part.* Seen, beheld, observed, espied. अवलोक्य *ind. pret. part.* Having seen.

अवशिष्ट *pass. part.* (*of the verb* शिष् Distinguish, *with* अव) Left, remaining.

अवशेन्द्रियचित्तानाम् *gen. pl.* BAHUV. *comp. of* अवश *cr.* Unrestrained, इन्द्रिय *cr.* An organ of sense, *and* चित्तानाम् *gen. pl. of* चित्त *s. n.* The heart, considered as the seat of intellect. (Of those whose minds and senses are not held in subjection.)

अवश्यम् *ind.* Inevitably, necessarily, certainly.

अवसत् 1*st pers. sin.* 1*st pret. of the verb* वस् 1*st cl. par.* Dwell, inhabit.

अवसन्नायाम् *loc. sin. f. of* अवसन्न *pass. part.* (*of the verb* षद् Sink, *with* अव) Ended, terminated, spent.

अवस्था *s. f.* State, condition, situation, circumstance of age or position.

अवस्थातुम् *inf. of the verb* ष्ठा Stand, stay, *with* अव.

अवस्थानम् *nom.* or *acc. sin. of* अवस्थान *s. n.* A staying, residing: abode, stay, place or period of abiding. Situation, station. अवस्थानेन *ins. sin.*

अवस्थाप्य *ind. pret. part. of* स्थापि (*caus. of the verb* ष्ठा, *with* अव) Having fixed, placed, or put.

अवस्थाय *ind. pret. part.* (*of the verb* ष्ठा, *with* अव) Having stayed.

अवस्थित *nom. sin. m. pass. part.* (*of the verb* ष्ठा, *with* अव) Engaged in, prosecuting, following.

अवाप्ति *s. f.* Attainment, acquisition.

अविकलानि *nom. pl. n. of* अविकल *adj.* Entire, unimpaired, unmutilated.

अविचारितम् *nom.* or *acc. sin. n. pass. part. of* चारि (*caus. of the verb* चर् Go, *with* वि *and* अ) Not investigated, deliberated, or discussed. *ind.* Promptly, without hesitation or discussion.

अविवेकता *nom. sin. of* अविवेकता *abs. s. f.* Inconsiderateness, imprudence.

अविवेकाधिपपुरे **KARMADHÁRAYA,** *comp. of* अविवेक Unjust, अधिप A ruler, *and* पुरे *loc. sin. s. n.* A city.

अशक्यम् *nom. sin. n.* (अ *priv. and* शक्य Possible) Impossible.

अशङ्कः *nom. sin. m. adj.* Fearless, undaunted.

अशौचत्वम् *nom. sin. abs. s. n.* (*from* अशौच *adj.* Impure) Impurity.

अश्नाति 1*st pers. sin. pres. of the verb* अश् 9*th cl. par.* Eat, enjoy.

अश्नुते 1*st pers. sin. pres. of the verb* अश् 5*th cl. átm.* Eat, enjoy.

अश्मा *nom. sin. of* अश्मन् *s. m.* A stone.

अष्टविधः *nom. sin. m. of* अष्टविध *adj.* Eight-fold, of eight kinds.

अष्टाङ्ग *s. n.* Eight parts of the body; the hands, breast, forehead, eyes, throat, and middle of the back: or four first, with the knees and feet: or these six, with the words and mind.

अष्टाङ्गपात *s. m.* Prostration, as in reverence.

असंयमः *nom. sin. of* असंयम *s. m.* Absence of check or restraint, especially of the senses.

असकृत् *ind.* Not once; frequently, repeatedly.

असज्जन *s. m.* A wicked person.

असति *loc. sin. m. of* सत् *pres. part.* (*of* अस् 2*d cl. par.* Be, *with* अ *priv.*) Non-existing.

असत्यम् *nom. sin. of* असत्य *s. n.* Untruth, falsehood.

असत्यसन्धम् *acc. sin. m. of* असत्यसन्ध *adj.* False, treacherous, base, wicked.

असन्तुष्टः *nom. sin. m. of* असन्तुष्ट *pass. part.* (*of the verb* तुष्, *with* सम् *and* अ) Discontented.

असमर्थः *nom. sin. m. of* असमर्थ *adj.* Unable.

असमीक्ष्य *ind. pret. part.* (*of the verb* ईक्ष् See, *with* सम् *and* अ) Not having seen.

असमीक्ष्यकारिणः *gen. sin. m. of* असमीक्ष्यकारिन् *agt.* Acting inconsiderately, heedless.

असम्भवम् *nom. sin. n. of* असम्भव *adj.* Impossible, non-existent, unlikely.

असम्भोगेन *ins. sin. of* असम्भोग *s. m.* Non-enjoyment.

असाधनाः *nom. pl. m. of* असाधन *adj.* Feeble, possessing slender means.

असाधारणः *nom. sin. m. of* असाधारण *adj.* Special, specific. Uncommon, incomparable.

असारे *loc. sin. n. of* असार *adj.* Sapless, insipid, flat, stale, unprofitable.

असि 2*d pers. sin. pres. of the verb* अस् 2*d cl. par.* Be.

असुलभम् *nom. sin. n. adj.* Not easy of attainment.

असृज् *s. n.* Blood. *Obs. A palatal letter is changed to a guttural before any consonant, except a semi-vowel, a nasal or* ह, *by rule* 203.

असेवितेश्वरद्वारम् *nom. sin. n.* **BAHUV.** *comp. of* असेवित Not waited, ईश्वर Noble, *and* द्वार *s. n.* A gate or door.

असौ *nom. sin. m. f. of* अदस् *pron.* He, she, that.

अस्तम् *acc. sin. of* अस्त *s. m.* The western mountain, behind which the sun is supposed to set. Sunset.

अस्ताचल *s. m.* The western mountain.

अस्ति 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* अस् 2*d cl. par.* Be) There is, it is.

अस्तु 1*st pers. sin. imp.* (*of the verb* अस् 2*d cl. par.* Be) Let there be.

अस्थि *nom.* or *acc. sin. of* अस्थि *s. n.* A bone. अस्थीनि *nom. pl.*

अस्पर्शनम् *nom. sin. s. n.* Non-contact, the avoiding the contact of any thing or person, especially of one who is impure.

अस्पृशन् *nom. sin. m. of* अस्पृशत् *pres. part. of the verb* स्पृश् 6*th cl. par.* Touch, *with* अ.

अस्मत्पुत्राणाम् **TATP.** *comp. of* अस्मद् *cr.* Of me, my, *and* पुत्राणाम् *gen. pl. of* पुत्र *s. m.* A son.

अस्मद् *cr. form of the pers. pron.* I, *used only in composition, implying,* My, mine, our.

अस्मान् *acc. pl. of* अस्मद् *pers. pron.* अस्माभिः *ins. pl.* अस्माकम् *gen. pl.*

अस्मि 3*d pers. sin. pres.* (*of the verb* अस् 2*d cl. par.* Be) I am.

अस्मिन् *loc. sin. m.* or *n. of* इदम् *pron.* This. *In line* 104, स् *is introduced by rule* 31. *In line* 147, *the* न् *is doubled by rule* 30. अस्मै *dat. sin. m.* अस्य *gen. sin. m.* or *n.*

अहम् *nom. sin. of* अस्मद् *pers. pron.* I.

अहह *interj.* Aha!

अहार्यत्वात् *abl. sin. of* अहार्यत्व *abs. s. n.* Security. हार्य *is the fut. pass. part.* (*of the verb* हृ Seize) To be seized, *with the privative particle* अ. *In line* 8, त् *becomes* द् *before the sonant.*

अहिः *nom. sin. of* अहि *s. m.* A serpent.

अहिंसा *nom. sin. s. f.* Harmlessness, a doing injury to nothing; one of the cardinal virtues of most Hindu sects, but particularly of the Bauddhas and Jainas.

अहो *interj.* Ah! oh! alas!

आ

आ *prep.* To, at, as far as, until, *governing the ablative or accusative case. Prefixed to verbs denoting* Giving *and* Going, *it imparts to them the sense of* Taking *and* Coming.

आः *interj.* Alas! ah! oh!

आकरे *loc. sin. of* आकर *s. m.* A mine.

आकर्ण्य *ind. pret. part.* (*of the verb* कर्ण् Hear, listen, *with prep.* आ) Having heard.

आकारः *nom. sin. of* आकार *s. m.* Form.

आकाशे *loc. sin. of* आकाश *s. m.* or *n.* Air, sky, atmosphere, æther.

आकुलः *nom. sin. m. adj.* Affected, filled, full; distressed.

आकुलित *pass. part.* (*of the verb* कुल्, *with* आ) Agitated, disturbed, flurried.

आकृष्ट *pass. part.* (*of the verb* कृष् Draw, *with* आ) Drawn, pulled; lured.

आकृष्टि *s. f.* Attraction.

आकृष्य *ind. pret. part.* (*of the verb* कृष् Draw, *with* आ) Having drawn, extracted, pulled or dragged.

आक्रम्य *ind. pret. part. of the verb* क्रम् Step, *with* आ, Attack, invade, seize upon, overrun.

आक्रान्तम् *nom. sin. n. of* आक्रान्त *pass. part.* (*of the verb* क्रम् Step, *with* आ) Beset, accompanied, attended, overspread, overrun.

आखुः *nom. sin. of* आखु *s. m.* A rat, a mouse.

आख्या *s. f.* Name, appellation, designation.

आख्यातुम् *inf. of verb* ख्या Tell, relate, *with* आ.

आगतः *nom. sin. m. of* आगत *pass. part.* (*of the verb* गम् Go, *with* आ) Come, arrived, near at hand. आगतम् *acc. sin. n.* आगतेन *ins. sin. m.* or *n.* आगते *loc. sin. m.* or *n.* आगत्य *ind. pret. part.* Having come. आगम्यताम् 1*st pers. sin. imp. pass.* Let there be come.

आचरन् *nom. sin. m. of* आचरत् *pres. part. of the verb* चर् 1*st cl. par.* Go. *With the prep.* आ, Practice, observe, follow, as a rite or usage. आचरितम् *nom. sin. n. of* आचरित *pass. part.* आचरेत् 1*st pers. sin. pot.* He should practise.

आतिथ्यम् *nom.* or *acc. sin. of* आतिथ्य *abs. s. n.* (*from* अतिथि *s. m.* A guest) Hospitality.

आतुराणाम् *gen. pl. of* आतुर *adj.* Sick, diseased.

आत्म *is used for* आत्मन् *when it occurs as the first member of a compound.*

आत्मकर्म *nom. sin. of* आत्मकर्मन् *s. n.* One's own act.

आत्मकृतम् *acc. sin. n. of* आत्मकृत TATP. Done by self.

आत्मजे *loc. sin. m. of* आत्मज Born of one's self; a son.

आत्मद्रोही *nom. sin. m. of* आत्मद्रोहिन् *agt.* Self-tormenting, fretful, miserable.

आत्मना *ins. sin. of* आत्मन् *s. m.* Soul, self, spirit, life. आत्मने *dat. sin.* आत्मनः *gen. sin.* आत्मनि *loc. sin.*

आत्मपरित्यागेन *ins. sin. of* आत्मपरित्याग *s. m.* Self-sacrifice.

आत्मवत् *ind.* As one's self, like one's self.

आत्मशक्त्या *ins. sin. of* आत्मशक्ति *s. f.* Inherent or own power.

आत्मसन्देहे *loc. sin. of* आत्मसन्देह *s. m.* Internal doubt.

आत्मानम् *acc. sin. of* आत्मन् *s. m.* Self.

आत्मापराध *s. m.* Own offence, personal transgression.

आत्मार्थे *ind.* For one's own sake, for the sake of self.

आत्मौपम्येन *ins. sin. of* आत्मौपम्य *s. n.* Likeness to self.

आददे 1*st pers. sin. pres. of the verb* दा 3*d cl. átm.* Give, *with* आ, Take.

आदयः *nom. pl. of* आदि *s. m.* A beginning. *In* BAHUVRÍHI *compounds, it is often translated by* Etcætera; *as,* इन्द्रादयः सुराः The gods, INDRA, &c.; *literally,* The gods, commencing with INDRA.

आदरः *nom. sin. of* आदर *s. m.* Respect, reverence, honour, esteem, regard, consideration.

आदाय *ind. pret. part.* (*of the verb* दा Give, *with* आ) Having taken. *See* आ.

आदि *and* आदिकम् *ind. in comp.* Etcætera. *See* आदयः.

आदिशति 1*st pers. sin. pres. of the verb* दिश् 6*th cl.* Shew, *with* आ, Command, exhort, enjoin. आदिष्टः *nom. sin. m. pass. part.*

आद्य *fut. pass. part.* (*of the verb* अद् Eat) To be eaten, eatable. *s. n.* Food, grain.

आद्यः *nom. sin. m. of* आद्य *adj.* First, former. आद्यौ *nom. du. m.* आद्या *nom. sin. f.*

आद्रियते 1*st pers. sin. pres. pass. of the verb* **दृ** 6*th cl. átm.* Honour. *See* **आदरः**.

आधारः *nom. sin. of* **आधार** *s. m.* A support, prop, stay. A reservoir.

आनन्द *s. m.* Joy, happiness, delight.

आनन्दनम् *nom. sin. s. n.* A delighting, rejoicing, a making happy.

आनीय *ind. pret. part.* (*of the vb.* **णी** 1*st cl. par.* Lead, *with* **आ** Bring) Having brought.

आपतन्तीनाम् *gen. pl. f. of* **पतत्** *pres. part. of the verb* **पत्** 1*st cl. par.* Fall, impend, befall, happen, *with* **आ**. **आपतितम्** *acc. sin. n. pass. part.*

आपत्काले *loc. sin. of* **आपत्काल** *s. m.* A season of distress.

आपत्सु *loc. pl. of* **आपद्** *s. f.* Misfortune calamity.

आपदः *nom. pl. of* **आपद्** *s. f.* Misfortune, calamity. **आपदम्** *acc. sin.* **आपदाम्** *gen. pl.*

आपदर्थे *ind.* For, or against adversity.

आपद्यते 1*st. pers. sin. pres. of the verb* **पद्** 4*th cl. átm.* Go, step, *with* **आ** Gain, receive.

आपन्नः *nom. sin. m. pass. part.* (*of the verb* **पद्**, *with* **आ**) Gotten, gained, obtained, acquired. **आपन्ना** *nom. sin. f.* **आपन्नैः** *ins. pl. n.*

आप्तुम् *inf. of the verb* **आप्** Obtain.

आप्नोति 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* **आप्** 5*th cl. par.* Obtain, gain) He obtains.

आप्यायितः *nom. sin. n. pass. part.* (*of the verb* **स्फाय्**, *with* **आ**) Refreshed, invigorated, pleased, satisfied.

आभरणम् *nom. sin. of* **आभरण** *s. n.* An ornament, decoration.

आमरणान्ताः *nom. pl. m. adj.* Lasting for life, terminating at death.

आमिषम् *nom.* or *acc. sin. of* **आमिष** *s. n.* Food, flesh.

आयतनम् *acc. sin. of* **आयतन** *s. n.* Abode, house.

आयाति 1*st pers. sin. pres. of the verb* **या** 2*d cl. par.* Go, *with* **आ** Come, arise, flock to, assail; consent, yield. **आयान्ति** 1*st pers. pl. pres.* **आयान्तम्** *acc. sin. m. pres. part.*

आयुः *nom. sin. of* **आयुष्** *s. n.* Age, life-time.

आरभ्य *ind. pret. part. of the verb* **रभ्** Begin, *usually with* **आ** *prefixed.* **आरभ्यताम्** 1*st pers. sin. imp. pass.* Let be commenced.

आरम्भे *loc. sin. of* **आरम्भ** *s. m.* Commencement, beginning.

आराति *s. m.* An enemy.

आरुह्य *ind. pret. part.* (*of the verb* **रुह्** Mount, *with* **आ**) Ascend, surmount, rise above. **आरूढः** *nom. sin. m. pass. part.* **आरोहति** 1*st pers. sin. pres.* 1*st cl.*

आर्त्त *pass. part.* (*of* **ऋ** *or* **ऋत्**) Pained, afflicted. Disturbed, confounded. *Obs. This word often occurs as the last member of a compound.*

आर्य्य *voc. sin. of* **आर्य्य** *adj.* Respectable, venerable. *s. m.* A master. A friend.

आलयः *nom. sin. of* **आलय** *s. m.* A house, dwelling, receptacle, asylum.

आलस्यम् *nom. sin. of* **आलस्य** *abs. s. n.* (*from* **अलस** *adj.* Idle) Idleness, sloth.

आलस्यवचनम् KARMAD. *comp. of* **आलस्य** *cr.* Idle, *and* **वचनम्** *nom. sin. s. m.* Talk, language.

आलापः *nom. sin. m.* A speaking to, an addressing, conversation. **आलापैः** *inst. pl.*

आलिङ्गनम् *acc. sin. s. n.* Embracing: an embrace.

आलिङ्गितवती *nom. sin. f. part.* 3*d pret. act.* (*of*

the verb लिग् (इ) *with* आ) She embraced. आलिङ्ग्य *ind. pret. part.* Having embraced.

आलोकयामास 1*st. pers. sin.* 2*d pret. of the verb* लोक् See, *with* आ. आलोकित: *nom. sin. m. pass. part.* Seen. आलोक्य *ind. pret part.* Having seen.

आलोचितम् *nom. sin. n. of* आलोचित *pass. part.* (*of the verb* लोच् See, *with* आ) (It was) considered. आलोच्य *ind. pret. part.* Having considered.

आवली *nom. sin. f.* A row, a line, a string.

आविशन्ति 1*st. pers. pl. pres. of the verb* विश् 6*th cl. par.* Enter, *with* आ, Engross, occupy, possess, fill.

आवृत्ति *s. f.* A revolving, a going round. Worldly existence, the revolution of births.

आशङ्क्य *ind. pret. part. of the verb* शक् (इ) *with* आ Fear, apprehend, doubt, suspect.

आशा: *acc. pl. of* आशा *s. f.* Desire, hope.

आशावताम् *gen. pl. m. of* आशावत् *adj.* Hoping, having hope.

आशाविभिन्ना: *nom. pl. m.* Disappointed in expectation.

आशु *ind.* Quickly, speedily.

आश्रय: *nom. sin. of* आश्रय *s. m.* A dwelling, asylum, place of refuge. A patron, protector. The betaking one's self to a protector or asylum. Contiguity, vicinity.

आश्रयणीय: *nom. sin. m. fut. pass. part.* (*of the verb* श्रि Serve, *with* आ) To be had recourse to, or followed.

आश्रयभूता: *nom. pl. m. of* आश्रयभूत Who protects, supports, or is become the refuge of another.

आश्रितान् *acc. pl. of* आश्रित *s. m.* A dependant. आश्रितानाम् *gen. pl.*

आश्रित्य *ind. pret. part.* (*of the verb* श्रि *with* आ) Having had recourse to, or gained; occupying.

आसक्त: *nom. sin. m. pass. part. of the verb* षञ्ज् Adhere, *with* आ) Attached, fixed, intent, engrossed by.

आसन्नम् *acc. sin. m. of* आसन्न (*pass. part. of the verb* षद् Go, *with* आ) Near, adjacent.

आसाद्य *ind. pret. part. of the verb* षद् Go, *with* आ, Meet, encounter, reach, obtain, find.

आसीत् 1*st pers. sin.* 1*st pret. of the verb* अस् 2*d cl. par.* Be.

आस्ताम् 1*st pers. sin. imp. of the verb* आस् 2*d cl. átm.* Sit. Be present. Be, exist. आस्ते 1*st pers. sin. pres.*

आस्थाम् *acc. sin. of* आस्था *s. f.* Pains, care, consideration, regard.

आस्थिता: *nom. pl. m. pass. part.* (*of the verb* ष्ठा Stand, *with* आ) Stayed, dwelt, abided.

आस्पदम् *nom. sin. of* आस्पद *s. n.* A place, site.

आस्वाद: *nom. sin. of* आस्वाद *s. m.* Taste, enjoyment.

आस्वादन *s. n.* A tasting, an eating.

आस्वाद्यतोया: *nom. pl. f.* BAHUVRÍHI, *comp. of* आस्वाद्य (*fut. pass. part. of the verb* स्वद् *with* आ) Sweet, palatable, *and* तोय *s. n.* Water.

आह 1*st pers. sin. of* आह् *defective verb,* Say. आहतु: 1*st pers. du. See* ब्रू 2*d cl.*

आहार: *nom. sin. of* आहार *s. m.* Food, a meal. A taking. आहारम् *acc. sin. In line* 510, *nom. sin. n.* BAHUV. आहारात् *abl. sin.*

आहारनिद्राभयमैथुनम् DWANDWA *of the* 2*d species, comp. of* आहार *cr.* Food, निद्रा *cr.* Sleep,

भय *cr.* Fear, *and* **मैथुनम्** *nom. sin. n.* Sexual intercourse.

आहारार्थी *nom. sin. m. of* **आहारार्थिन्** *agt.* Seeking food. *See* **अर्थी**.

आहुः 1*st. pers. pl.* (*of the defective verb* **आह्** Say. *See* **ब्रू** 2*d cl.*) They say. *In line* 7, **:** *is changed to* **र्** *by rule* 53.

इ

इच्छता *ins. sin. m. of* **इच्छत्** *pres. part. of the verb* **इष्** Wish, desire, seek.

इच्छति 1*st pers. sin. pres. of the verb* **इष्** 1*st cl. par. substituting* **इच्छ्** *in the first four tenses,* Wish, desire, will, choose. **इच्छन्ति** 1*st pers. pl.* **इच्छामि** 3*d pers. sin.*

इच्छन् *nom. sin. m. pres. part. of the verb* **इष्**.

इच्छा *nom. sin. s. f.* Wish, desire, will.

इच्छासम्पत् *nom. sin. s. f.* TATPURUSHA, Fulfilment of wishes.

इज्या *s. f.* Sacrifice, worship.

इज्याध्ययनदानानि DWANDWA *of the first species, comp. of* **इज्या** *cr.* Sacrifice, **अध्ययन** *cr.* Study, *and* **दानानि** *nom. pl. of* **दान** *s. n.* Liberality.

इतः *ind.* Hence, from this.

इतरे *nom. pl. m. of* **इतर** *pronom.* Other.

इतश्चेतश्च *ind.* Both here and there.

इतस्ततः *ind.* Here and there, hither and thither.

इति *ind.* Thus, to this effect, so: saying. *Obs. This particle is used when the words of another are quoted, and answers the purpose of the inverted comma; as,* **अपराधो न मेऽस्तीति** "It is no fault of mine" you say.

इतिकर्त्तव्यता *abs. s. f.* (*from* **इतिकर्त्तव्य** So to be done) Proper and right measures.

इतिकर्त्तव्यतामूढः *nom. sin. m.* Embarrassed, at a loss how to act.

इत्यादि *ind.* Thus, &c.

इदम् *nom.* or *acc. sin. n. of* **इदम्** *pron.* This.

इदानीम् *ind.* Now, immediately.

इन्द्रिय *s. n.* An organ of sense, divided into three classes, *Gyánendriyas, Karmendriyas,* and *Antarindriyas,* or organs of perception and action, and the internal organs. The first are, the eye, ear, nose, tongue, and skin; the second, the organ of speech, or larynx, hand, foot, anus, and parts of generation; the last are, *Manas,* the mind, or organ of thought; *Buddhi,* the organ of apprehension; *Ahankára,* the organ of selfishness; and *Chitta,* the heart or organ of feeling. **इन्द्रियाणि** *nom. pl.* **इन्द्रियाणाम्** *gen. pl.*

इमे *nom. pl. m. of* **इदम्** *pron.* This. **इयम्** *nom. sin. f.*

इव *ind.* Like, as.

इष्ट *pass. part.* (*of the verb* **इष्** Wish) Wished, desired. **इष्टम्** *nom. sin. n.*

इष्टका *s. f.* A brick.

इष्टकागृहम् *nom. sin. s. n.* A brick-house.

इह *ind.* Here, in this place. In this world, in the present life.

ई

ईदृशी *nom. sin. f. of* **ईदृश** *adj.* Such, so like.

ईर्षितम् *nom. sin. n. pass. part.* (*of the verb* **ईर्ष्** Envy) Envied.

ईर्षी *nom. sin. m. of* **ईर्षिन्** *adj.* Envious, spiteful.

ईश्वरः *nom. sin. of* **ईश्वर** *s. m.* A lord, an owner, a rich man. **ईश्वरे** *loc. sin.*

ईहा *nom. sin. of* **ईहा** *s. f.* Wish, desire.

उ

उ *an indeclinable affix, implying*, Doubt.

उक्तम् *nom. sin. n. of* उक्त *pass. part.* (*of the vb.* वच् Speak, say) Said. उक्तवन्तौ *nom. du. m. of* उक्तवत् *part. 3d pret. act.* They both said. उक्त्वा *ind. pret. part.* Having said.

उचितः *nom. sin. m. of* उचित *adj.* Proper, fit, suitable, convenient, suited, adapted. उचितम् *nom. sin. n.*

उच्चारः *nom. sin. m. of* उच्चार *s. m.* Excrement.

उच्छिद्यन्ते *1st. pers. pl. pres. pass.* (*of the verb* छिद् Cut, *with* उत्) Are cut off, withheld, wanting or deficient.

उच्यताम् *1st pers. sin. imp. pass. of the verb* वच् Speak, say. उच्यते *1st pers. sin. pres. pass.*

उड्डीयताम् *1st pers. sin. imp. pass.* (*of the verb* डी Fly, *with* उत् Up) Let there be flown up (by us), *i.e.* let (us) fly up. त् *changed to* ड् *before* ड्. उड्डीयमानः *nom. sin. m. pres. part.*

उत् *prep.* Up, upwards, on high, above, on, upon.

उत्कटैः *ins. pl. n. of* उत्कट *adj.* Much, excessive.

उत्कृत्यमानस्य *gen. sin. m. of* उत्कृत्यमान *part. pres. pass. of the verb* कृत् Cut, *with* उत् Up.

उत्तरः *nom. sin. m. of* उत्तर *pronom.* Latter, last-mentioned.

उत्तरेण *ins. sin. of* उत्तर *s. n.* Answer, reply, discussion.

उत्तरोत्तरम् *ind.* More and more, higher and higher.

उत्तमः *nom. sin. m. adj.* Highest, best, chief, principal. उत्तमस्य *gen. sin. m.*

उत्तिष्ठ *2d pers. sin. imp.* (*of the verb* स्था *1st cl. par.* Stand, *with* उत्) Arise, get up.

उत्थापयामि *3d pers. sin. pres. of the verb* स्थापि *caus.* (*of the verb* स्था Stand, *with* उत् *which always requires the initial* स् *to be dropped*) Raise, lift up. उत्थाप्य *ind. pret. part.* Having lifted or picked up.

उत्थाय *ind. pret. part.* (*of the verb* स्था Stand, *with* उत्) Having arisen. उत्थायोत्थाय Having arisen, having arisen, *i.e.* every day we rise.

उत्पतति *1st pers. sin. pres.* (*of the verb* पत् Fall, *1st. cl. par. with* उत्) Arises, ascends, jumps or springs up. उत्पतिताः *nom. pl. m. pass. part.* उत्पतितेन *ins. sin. n.* Springing up. उत्पतिते *loc. sin. m.* Produced, born, arisen.

उत्पाताः *nom. pl. of* उत्पात *s. m.* An ascent, a rise.

उत्पादयामि *3d pers. sin. pres. of* पादि *caus.* (*of the verb* पद् Go, *with* उत्) Produce, raise, excite, beget, procure. उत्पादयितुम् *inf.* उत्पाद्य *ind. pret. part.*

उत्पादि *nom. sin. n. of* उत्पादिन् *agt.* (*from the verb* पद्) Arising, coming into being; what is born or produced.

उत्प्लुत्य *ind. pret. part.* (*of the verb* प्लु Jump, *with* उत्) Having leaped up.

उत्फुल्ल *adj.* Blown (flower), opened (eye).

उत्सवे *loc. sin. of* उत्सव *s. m.* A festivity, jubilee. Elevation, prosperity.

उत्साह *s. m.* Firmness, fortitude.

उत्सृजेत् *1st pers. sin. pot. of the verb* सृज् Create, *with* उत् Let go, relinquish, leave, abandon. उत्सृज्य *ind. pret. part.*

उदकम् *nom. sin. of* उदक *s. n.* Water. उदके *loc. sin.*

उदयः *nom. sin. of* उदय *s. m.* The eastern mountain, from behind which the sun is supposed to rise. The rising of the sun or planets.

उदरम् *acc. sin. of* उदर *s. n.* The belly.

उदार *adj.* Generous, liberal. Great. Upright. Sincere.

उदारचरितानाम् *gen. pl. of* उदारचरित BAHUV. Of a generous disposition, noble-minded.

उद्घाटनम् *acc. sin. s. n.* An opening or unlocking. An opener: the instrument or means of opening, a key.

उद्दिश्य *ind. pret. part.* (*of the verb* दिश् Shew, *with* उत्) Having aimed at, or pointed to.

उद्धरण *s. n.* A raising or lifting up, extrication.

उद्भूताम् *acc. sin. f. of* उद्भूत *pass. part.* (*of the verb* भू Become, *with* उत्) Born, produced. Lofty (literally or figuratively.)

उद्यत *pass. part.* (*of the verb* यम् Restrain, *with* उत्) Raised up; ready, prepared. उद्यताः *nom. pl. m.*

उद्यमेन *ins. sin. of* उद्यम *s. m.* Strenuous and continued effort, perseverance.

उद्योगम् *acc. sin. of* उद्योग *s. m.* Exertion, effort, strenuous endeavour.

उद्योगिनम् *acc. sin. m. of* उद्योगिन् *adj.* Energetic, active, laborious, persevering.

उद्विग्नमनाः *nom. sin. m.* BAHUVRÍHI, *comp. of* उद्विग्न *pass. part.* (*of the verb* विज् Grieve, *with prep.* उत्) Perplexed, *and* मनस् *s. n.* Mind.

उन्नति *s. f.* Elevation, advancement.

उन्मार्गगामिनाम् TATPURUSHA, *comp. of* उन्मार्ग *cr.* A wrong road, *and* गामिनाम् *gen. pl. m. of* गामिन् *agt.* (*from the verb* गम् Go) Going; goers.

उन्मीलित *pass. part.* (*of the verb* मील् Wink, *with* उत्) Opened (as the eyes).

उप *prep.* By, with, near, by the side of.

उपकारिणि *loc. m. of* उपकारिन् *agt.* (*from the verb* कृ) Helping; a helper, a benefactor.

उपगच्छामि 3*d pers. sin. pres. of the verb* गम् 1*st cl. par. substituting* गच्छ् *in the first four tenses,* Go, *with* उप Go near, approach. उपगतवन्तः *nom. pl. m. of* उपगतवत् *part.* 3*d pret. act.* They experienced, suffered or felt. उपगम्य *ind. pret. part.*

उपगमः *nom. sin. m. of* उपगम *s. m.* Acquaintance, society, intercourse.

उपचार *s. m.* Service, attendance, kind offices. A presenting of delicacies, water, betel, &c. उपचारैः *ins. pl.*

उपजात *pass. part.* (*of the verb* जन् Be born, *with* उप) Produced, engendered, excited.

उपजायते 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* जन् 4*th cl. átm. substituting* जा *in the first four tenses*) Is born or produced, arises.

उपदेशाय *dat. sin. of* उपदेश *s. m.* Instruction, advice, initiation. उपदेशेन *ins. sin.* उपदेशात् *abl. sin.*

उपदेशिनीम् *acc. sin. f. of* उपदेशिन् *agt.* Advising; an adviser, instructor, preacher.

उपभोक्तुम् *inf. of the verb* भुज् Eat, enjoy, *with* उप.

उपभोग *s. m.* Enjoyment.

उपभोग्यानि *nom. pl. n. of* उपभोग्य *fut. pass. part. of the verb* भुज् Eat, enjoy, *with* उप.

उपमम् *nom. sin. n. of* उपम *adj.* Like, *used only in composition.* उपमाः *nom. pl. m.*

उपयासि 2*d pers. sin. pres. of the verb* या 2*d cl. par.* Go, *with* उप.

उपरि *ind.* Upon, above, over.

उपवर्णेन *ins. sin. of* उपवर्ण *s. m.* Minute description, detail.

उपविष्टः *nom. sin. m. of* उपविष्ट *pass. part.* (*of the verb* विश् Enter, *with* उप) Alighted; seated, sitting. उपविष्टाः *nom. pl. m.* उपविष्टानाम् *gen. pl.*

उपसंहरते 1*st pers. sin. pres. of the verb* हृ 1*st cl. átm.* Seize, *with* उप *and* सम् Withhold, withdraw.

उपसर्पति 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* सृप् 1*st cl. par.* Go, move, *with* उप) Approach, creep near. उपसर्पन् *nom. sin. m. of* उपसर्पत् *pres. part.*

उपसृत्य *ind. pret. part. of the verb* सृ Go, *with* उप.

उपस्तम्भेन *ins. sin. of* उपस्तम्भ *s. m.* Support of life; as, food, sleep, and government of the passions.

उपस्थितः *nom. sin. m. of* उपस्थित *pass. part.* (*of the verb* स्था Stand, *with* उप) Approached, arrived, stood by, or near. उपस्थितम् *nom. sin. n.* उपस्थिते *loc. sin. m.* or *n.*

उपहत *pass. part.* (*of the verb* हन् Smite, *with* उप) Impaired, evilly affected by.

उपाख्यानम् *acc. s. of* उपाख्यान *s. n.* A story, a history, tale, or narrative.

उपागतः *nom. sin. m. of* उपागत *pass. part.* (*of the verb* गम् Go, *with* उप *and* आ) Experienced, felt, suffered.

उपानद्गूढ Covered with a shoe (*from* उपानह् A shoe, *and* गूढ *pass. part. of the verb* गुह् Cover, conceal).

उपायेन *ins. sin. of* उपाय *s. m.* A stratagem, a contrivance, an expedient or means.

उपार्जित *pass. part.* (*of the verb* अर्ज् Acquire, *with* उप) Acquired, gained. उपार्जितानाम् *gen. pl.*

उपालम्भ *s. m.* Abuse, reviling, blame, censure.

उपेतः *nom. sin. m. of* उपेत *pass. part.* (*of the verb* इ Go, *with* उप) Endued, possessed of.

उपैति 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* इ 2*d cl. par.* Go, *with* उप Near) Goes near, comes; aids, assists, favours.

उभयोः *gen. du. m. f. n. of* उभ *pronom.* Both.

उल्का *s. f.* A torch, a firebrand.

उल्लासितः *nom. sin. m. of* उल्लासित *pass. part. of* लासि *caus.* (*of the verb* लस् Shine, *with* उत्) Delighted, rejoicing.

उवाच 1*st pers. sin.* 2*d pret. of the verb* वच् *par.* Speak, say.

उशनाः *nom. sin. of* उशनस् *s. m.* A name of Śukra, regent of the planet Saturn.

उष्णः *nom. sin. m. of* उष्ण *adj.* Hot. उष्णम् *nom. sin. n.*

उष्णकाले *loc. sin. s. m.* In hot weather, in summer.

उष्मणा *ins. sin. of* उष्मन् *s. m.* Heat, warmth.

ऊ

ऊचतुः 1*st pers. du.* 2*d pret. of the verb* वच् *par.* Speak, say. ऊचुः 1*st pers. pl.*

ऋ

ऋणकर्त्ता *nom. sin. m. of* ऋणकर्तृ A maker of debts. *See* कर्त्ता.

ऋणदाता *nom. sin. m. of* ऋणदातृ A payer of debts. *See* दाता.

ऋणम् *nom.* or *acc. of* ऋण *s. n.* A debt, a loan. ऋणे *loc. sin.*

ए

एकः *nom. sin. m. of* एक *pronom.* One, a. Sole, alone. एकम् *acc. sin. m.* or *n.* एकेन *ins.*

sin. m. or *n.* एकस्य *gen. sin. m.* or *n.* एकाम् *acc. sin. f.*

एकचित्ता *nom. sin. f. of* एकचित्त *adj.* Thinking of one thing only, intent upon, absorbed in. Of one mind, agreeing, concurring.

एकचित्तीभूय CHWI *of* एकचित्त Unanimous, *and* भूय *ind. pret. part.* (*of the verb* भू) Having become. *See rule* 1033.

एकत्र *ind.* In one place, together.

एकदा *ind.* One day, on a certain time.

एकवासः *nom. sin. m. of* एकवास *adj.* Of one house, of the same residence.

एकान्त *adj.* Solitary, lonely, retired. Aside, apart. एकान्तविहारिणः *nom. pl. m.* Solitary wanderers.

एकैकम् *ind.* One by one, singly.

एतद् *nom.* or *acc. sin. n. of* एतद् *pron.* This. एतस्य *gen. sin. m.* एते *nom. pl. m.* एतान् *acc. pl. m.* एतैः *ins. pl. m.* एतेषाम् *gen. pl. m.* एतासु *loc. pl. f.* एतानि *nom. pl. n.*

एतादृशाः *nom. pl. m. of* एतादृश *adj.* Such, such like.

एतावत् *ind.* Thus far, so far, so much.

एतावान् *nom. sin. m. of* एतावत् *adj.* So much, so many, so far, so great.

एति 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* इ 2*d cl. par.*) Goes, attains.

एनम् *acc. sin. m. of* इदम् *pron.* This.

एरण्डः *nom. sin. of* एरण्ड *s. m.* The castor-oil plant (Palma Christi, or Ricinus communis.)

एव *ind.* Also. Indeed, truly, yes, verily, surely. Even. Very, self-same, itself. Already. As, in like manner.

एवम् *ind.* Thus, so, in this manner, in like manner.

एवम्भूतः *nom. sin. m. of* एवम्भूत *adj.* So, in such a manner.

एषः *nom. sin. m. of* एतद् *pron.* This.

एषाम् *gen. pl. m.* or *n. of* इदम् *pron.* This.

एष्यन्ति 1*st. pers. pl.* 2*d fut. of the verb* इ Go.

ऐ

ऐकमत्यम् *nom. sin. of* ऐकमत्य *abs. s. n.* (*from* एकमति *adj.* Unanimous) Unanimity.

औ

औपम्येन *ins. sin. of* औपम्य *abs. s. n.* (*from* उपम *adj.* Like) Likeness, resemblance.

औरसम् *nom. sin. n. of* औरस *adj.* Legitimate (son), *i.e.* by a wife of the same tribe.

औषधम् *nom. sin. of* औषध *s. n.* A medicament, drug, medicine. औषधैः *ins. pl.*

क

कः *nom. sin. m. of* किम् *interr. pron.* Who? which? what?

कङ्कणम् *nom.* or *acc. sin. of* कङ्कण *s. n.* A bracelet. कङ्कणस्य *gen. sin.*

कच्छपम् *acc. sin. of* कच्छप *s. m.* A tortoise.

कटक *s. m. n.* A camp. An army. A city, town, village. A house, a dwelling.

कठिनी *nom. sin. of* कठिनी *s. f.* Chalk.

कणान् *acc. pl. of* कण *s. m.* An atom, a minute particle, a grain.

कण्ठ *s. m.* The throat.

कण्ठलग्नः *nom. sin. m.* Fastened, or suspended round the throat.

कथनम् *nom. sin. s. n.* A telling, or relating.

कथम् *ind.* How? in what manner?

कथयति *1st pers. sin. pres. of the verb* कथ् *10th cl. par.* Tell, relate; say, declare, teach, explain, unfold. कथयामि *3d pers. sin.*

कथा *s. f.* A story, tale, fable, narrative, relation. कथाम् *acc. sin.*

कथाछलेन **TATPURUSHA,** *comp. of* कथा *cr.* Fable, *and* छलेन *ins. sin. of* छल *s. n.* Device.

कथाप्रसङ्ग *s. m.* Talking, conversation; a speaking to or with. कथाप्रसङ्गेन *ins. sin.*

कथायोगेन *ins. s. m.* By conversation, discourse.

कथितः *nom. sin. m. of* कथित *pass. part.* (*of the verb* कथ्) Called, declared. कथ्यताम् *1st pers. sin. imp. pass.* Let (it) be told. कथ्यते *1st pers. sin. pres. pass.*

कदा *ind.* When?

कदाचन *ind.* At any time, ever.

कदाचित् *ind.* On a certain time, at any time, ever.

कनक *s. n.* Gold.

कन्दुक *s. m.* A ball for playing with.

कन्याम् *acc. sin. of* कन्या *s. f.* A damsel, a virgin.

कपट *s. m. n.* Fraud, deceit, circumvention.

कपटप्रबन्धेन *ins. sin. of* कपटप्रबन्ध *s. m.* A train of fraud, a deep-laid plot.

कपोतराजः *nom. sin. m.* A king of pigeons.

कपोताः *nom. pl. of* कपोत *s. m.* A pigeon. कपोतान् *acc. pl.*

कमलम् *acc. sin. s. n.* A lotus.

करः *nom. sin. s. m.* The hand. करम् *acc. sin.*

करणीयम् *nom. sin. n. fut. pass. part.* (*of the verb* कृ) To be made or done. करणीया *nom. sin. f.*

करप्राप्ते *loc. sin. m.* Held in the hand, gotten, secured.

करिष्यति *1st pers. sin. 2d fut. of the verb* कृ *8th cl. par.* Do, make. करिष्यामि *3d pers. sin.*

करोति *1st pers. sin. pres.* करोमि *3d pers. sin. pres.*

कर्णे *loc. sin. of* कर्ण *s. m.* The ear. कर्णौ *acc. du.*

कर्त्तरिकाम् *acc. sin. s. f.* A knife. A hunter's knife, or sword, a couteau de chasse.

कर्त्तव्यः *nom. sin. m. of* कर्त्तव्य *fut. pass. part.* (*of the verb* कृ Do, make) To be made, proper to be made or done. कर्त्तव्या *nom. sin. f.* कर्त्तव्यम् *nom. sin. n.* कर्त्तव्यानि *nom. pl. n.*

कर्त्ता *nom. sin. m. of* कर्त्तृ *agt.* (*of the verb* कृ Make) A maker, doer. कर्त्तॄणाम् *gen. pl. m.* or *n.*

कर्त्तुम् *inf. of the verb* कृ Do, make.

कर्पूर *s. m n.* Camphor.

कर्पूरगौराख्यम् *nom. sin. n.* **BAHUV.** Called Karpúragoura.

कर्बुरे *loc. sin. m. of* कर्बुर *adj.* Variegated.

कर्म्म *nom. sin. of* कर्म्मन् *s. n.* A deed, a work, act, action, conduct. कर्म्मणः *gen. sin.* कर्म्मणि *loc. sin.*

कर्म्मकार *s. m.* A blacksmith, one of the progeny of the divine artist VIŚWAKARMMÁ.

कर्म्मवशात् *abl. sin. of* कर्म्मवश *s. m.* The necessary influence of acts. Fate, considered as the inevitable consequence of actions done in a former life.

कर्म्मानुसारतः *ind.* According to the deeds.

कर्षति *1st pers. sin. pres. of the verb* कृष् *1st cl. par.* Draw, entice.

कलत्र *s. n.* A wife.

कलम् *acc. sin. of* कल *s. m.* A low or soft tune, as humming or buzzing.

कलहेन *ins. sin. of* कलह *s. m.* Contention, strife.

कला *nom. sin. of* कला *s. f.* A digit, or one-sixteenth of the moon's diameter.

कलिङ्ग Name of a district on the *Coromandel* Coast, extending from below *Cuttack* to the vicinity of *Madras*.

कलेवरे *loc. sin. of* कलेवर *s. n.* The body.

कल्प *s. m.* A day or night of BRAHMÁ, a period of 4,320,000,000 solar syderial years, or years of mortals, measuring the duration of the world, and as many the interval of its annihilation.

कल्पान्त *s. m.* The destruction of the world, the end of the *Kalpa*, or of a day of BRAHMÁ.

कल्मषध्वंसकारी *nom. sin. m. comp. of* कल्मष *cr.* Sin, ध्वंस *cr.* Destruction, *and* कारिन् *agt.* (*of the verb* कृ) Making; a maker.

कल्याणम् *acc. sin. s. n.* Happiness, prosperity.

कश्चित् *nom. sin. m. of* किञ्चित् *pron. indefin.* Some one, a certain person, any one. कस्यचित् *gen. sin. m.*

कष्टतर *compar.* (*of* कष्ट *adj.* Pained, troubled) More painful or inconvenient.

कष्टम् *ind.* Alas!

कस्यापि *gen. sin. m.* or *n.* (*of* किमपि *pron. indef.*) Of any one.

का *nom. sin. f. of* किम् *interr. pron.* Who? which? what? *Also a prefix to certain words, used to denote,* Bad, vile, &c.

काकः *nom. sin of* काक *s. m.* A crow. काकेन *ins. sin.* काकाः *nom. pl.*

काककूर्ममृगाखुवत् *ind.* Like the crow, tortoise, deer, and mouse.

काककूर्मादीनाम् *gen. pl. m. comp. of* काक, कूर्म *and* आदीनाम्. *See* आदयः.

काकतालीय *adj.* Accidental, unexpected, opportune, (*from* काक, *and* ताल *s. n.* The fruit of the palm: it alludes to a story of the fruit of the palm falling in the way of a crow.) ईय *is an affix of relationship by rule* 901.

काकतालीयवत् *ind.* Suddenly, opportunely.

काचः *nom. sin. of* काच *s. m.* Glass.

काचमणेः *gen. sin. of* काचमणि *s. m.* Crystal, quartz.

काचित् *nom. sin. f. of* किञ्चित् Whatsoever.

काञ्चन *s. n.* Gold.

काणेन *ins. sin. n. of* काण *adj.* Blind, sightless.

कान्यकुब्ज *s. m.* A country, the modern *Kanouj.*

कापुरुषाः *nom. pl. of* कापुरुष *s. m.* A mean, contemptible, base, cowardly fellow.

कामः *nom. sin. of* काम *s. m.* Desire, lust. KÁMA, the Indian Cupid, or god of love.

कामम् *ind.* Willingly.

कामिता *nom. sin. abs. s. f.* (*from* कामिन् *s. m.* A lover) Love, desire.

कायः *nom. sin. of* काय *s. m.* The body. कायेन *ins. sin.*

कारणम् *nom.* or *acc. sin. of* कारण *s. n.* A cause, reason. कारणेन *ins. sin.*

कारयितुम् *inf. of* कारि (*causal form of the verb* कृ Do) To cause to make, or to be effected. कारयेत् *1st pers. sin. pot.* कारितवान् *nom. sin. m. of* कारितवत् *part. 3d pret. act.* He caused to be made.

कारुण्य *s. n.* Compassion, tenderness.

कार्पण्यम् *acc. sin. abs. s. n.* (*from* कृपण *adj.* Poor, miserable, sordid) Poverty, penury. Poorness of spirit, imbecility.

कार्य्य *fut. pass. part.* (*of the verb* कृ Do, make) To be made or done, practised or exercised. *s. n.* An affair, business. कार्य्यम् *nom. sin. n.* कार्य्ये *loc. sin.* कार्य्याणि *nom.* or *acc. pl.* कार्य्येषु *loc. pl.*

कार्य्यकारण *s. n.* Cause of a special or incidental kind, originating in some act or occasion.

कार्य्यकारणतः *ind.* Incidentally, from some special cause.

कार्य्याक्षमाणाम् *gen. pl. of* कार्य्याक्षम *adj.* Incapable of business.

कालः *nom. sin. of* काल *s. m.* Time. A name, or rather form of Śiva, in his character of the destroying deity, being then represented of a black colour, and of aspect more or less terrific. काले *loc. sin.*

कालपाशात् *abl. sin. of* कालपाश *s. m.* Snare of death.

कालान्तरावृत्तिशुभाशुभानि *nom. pl. n.* TATP. Good and evil things (occurring) in the revolutions of time.

काव्य *abs. s. n.* (*from* कवि *s. m.* A poet) Poetry; a poem.

किं. *See* किम्.

किंशुकाः *nom. pl. of* किंशुक *s. m.* The Butea Frondosa or Palása, a tree bearing beautiful red blossoms, and often alluded to by the poets.

किञ्च *ind.* Moreover, further, again.

किञ्चित् *acc. sin. n. of* किञ्चित् Some, something, a little, any thing whatsoever.

किञ्चित्काल *s. m.* A little time.

किन्तु *ind.* But.

किन्नु *ind.* What?

किम् *nom.* or *acc. sin. n. of* किम् *interr. pron.* Who? which? what? *Obs. It is often employed merely as a note of interrogation.*

किमपि *nom.* or *acc. of the above, with* अपि *q. v.* Somewhat, some, any.

किमर्थम् TATP. *comp. of* किम् *cr.* What? *and* अर्थम् *ind.* On account. *See* अर्थम्.

किमु *ind.* How much more!

किम्वदन्ती *nom. sin. s. f.* Rumour, report, *on dit.*

किरण *s. m.* A ray of the sun or moon.

कीटः *nom. sin. of* कीट *s. m.* An insect, a worm.

कीदृशी *nom. sin. f. of* कीदृश् *adj.* Who or what like?

कीर्त्ति *s. f.* Fame, renown. कीर्त्तिकरी *nom. sin. f. of* कीर्त्तिकर *agt.* Maker of fame.

कु *ind.* *A prefix, denoting,* Bad, vile, &c.

कुटुम्बकम् *nom. sin. of* कुटुम्बक *s. n.* A family.

कुट्टनीम् *acc. sin. of* कुट्टनी *s. f.* A procuress.

कुट्टिनी *nom. sin. s. f.* A bawd. कुट्टिन्या *ins. sin.*

कुड्मल *s. m.* or *n.* An opening bud.

कुतः *ind.* Whence?

कुत्र *ind.* Where?

कुन्ती *s. f.* The wife of Páńdu, and mother of the three elder *Páńdava* princes by as many gods.

कुमुदिनी *s. f.* A multitude of water-lilies, or a place abounding in them.

कुमुदिनीनायके TATP. *comp. of* कुमुदिनी The lotus, *and* नायके *loc. sin. of* नायक *s. m.* Lover; the white esculent lotus, expanding its petals during the night, and closing them in the day-time.

कुम्भम् *acc. sin. of* कुम्भ *s. m.* A jar.

कुरु *2d pers. sin. imp. of the verb* कृ *8th cl. par.* Do, make.

कुरुताम् *1st pers. sin. imp. of the verb* कृ *8th cl. átm.* Do, make. कुरुते *1st pers. sin. pres.*

कुरूपाणाम् *gen. pl. of* कुरूप *adj.* Ill-favoured, ugly, deformed.

कुर्य्यात् *1st pers. sin. pot. of the verb* कृ *8th cl. par.* Do, make, act, commit, practice, exercise.

कुर्व्वन्ति 1*st pers. pl. pres.* कुर्व्वाणाः *nom. pl. m.* or *f. of* कुर्व्वाण *part. pres. átm.*

कुलनारी *nom. sin. s. f.* A woman of good family.

कुलम् *nom.* or *acc. sin. of* कुल *s. n.* A family. कुलस्य *gen. sin.* कुलैः *ins. pl.*

कुलमर्य्यादा *nom. sin. s. f.* Family honour or respectability.

कुलवधूः *nom. sin. s. f.* A respectable woman, one of good family.

कुलाचार *s. m* The proper duty or practice of a caste or family.

कुलालम्बी *nom. sin. m. from* कुल A family, *and* आलम्बिन् *agt.* (*from the verb* लब् (इ) *with* आ Sustain) Supporting; a supporter.

कुश *s. m.* A species of grass used in many solemn and religious observances, hence called sacrificial grass (Poa cynosuroides).

कुशलप्रश्नैः *ins. pl. s. m.* By salutations, greetings, friendly inquiries respecting a person's health.

कुशलम् *nom.* or *acc. sin. of* कुशल *s. n.* Well-being, happiness, health, welfare.

कुशहस्तः *nom. sin. m.* **BAHUVRÍHI,** *comp. of* कुश *cr. Kuśa* grass, *and* हस्त *s.* Hand or paw.

कुशूलपूरणाढकैः *ins. pl. m.* **BAHUVRÍHI,** *comp. of* कुशूल *s. m.* A granary, or cupboard, in which rice or grain is kept, पूरण *adj.* Filling, *and* आढक *s.* A measure of grain equal to four *Prasthas,* or containing 7lbs. 11 oz. avoirdupois. In *Bengal,* an *Áŕaka* is equal to two *mans,* or 164 avds.

कुसरितः *nom. pl. of* कुसरित् *s. f.* A shallow stream.

कुसुम *s. n.* A flower.

कुसुमस्तवकस्य *gen. sin. of* कुसुमस्तवक *s. m.* **TATP.** A collection of flowers, a garland, a nosegay.

कूट *s. m. n.* The peak or summit of a mountain.

कूप *s. m.* A well.

कूपोदकम् *nom. sin. s. n.* Well-water.

कूर्मः *nom. sin. of* कूर्म्म *s. m.* A tortoise.

कृच्छ्रेण *ins. sin. of* कृच्छ्र *s. m. n.* Difficulty, bodily pain.

कृतः *nom. sin. m. of* कृत *pass. part.* (*of the verb* कृ Do) Done, made, performed. कृतम् *acc. sin. m.* also *nom.* or *acc. sin. n.*

कृतज्ञम् *acc. sin. m. of* कृतज्ञ *adj.* Grateful.

कृतपूर्व्वनाशनम् *nom. sin. s. n.* Ingratitude, forgetfulness of past services.

कृतसम्बन्धम् *nom. sin. n.* **BAHUV.** (कृत Made, *and* सम्बन्ध Connexion) Connected, allied.

कृतस्वेच्छाहारः *nom. sin. m.* **BAHUV.** Feeding at pleasure. (कृत, स्वेच्छा, *and* आहार).

कृतान्तम् *acc. sin. of* कृतान्त *s. m.* A name of YAMA, regent of the dead, or death personified; (he who makes an end, or terminates men's lives).

कृताभ्यासः *nom. sin. m.* **BAHUVRÍHI,** (*comp. of* कृत Made, *and* अभ्यास Practice, exercise) Trained, exercised, practised. *See rule* 1138.

कृते *loc. sin. n. of* कृत (*pass. part. of the verb* कृ Do) Done or made. *ind.* For, on account of.

कृत्वा *ind. pret. part.* (*of the verb* कृ) Having made or done.

कृपणः *nom. sin. m. of* कृपण *adj.* Poor, low, feeble, pitiable, miserable. *s. m.* A miser. कृपणस्य *gen. sin.*

कृपया *ins. sin. of* कृपा *s. f.* Pity, tenderness.

कृशम् *acc. sin. m.* (*irreg. pass. part. of the verb* कृश्) Emaciated, thin, spare, weak, feeble.

कृष्ण *voc. of* कृष्ण *s. m* KRISHNA, the most celebrated form of VISHNU, or rather VISHNU him-

self: he is distinct from the ten *Avatárs,* or incarnations, being identified with the deity. *adj.* Black, or dark blue.

कृष्णायते *1st pers. sin. pres. átm. a nominal verb, signifying,* Blacken, *derived from the adjective* **कृष्ण** Black. *See rule* 579, &c.

केन *ins. sin. m. of* **किम्** *interrog. pron.* Who? which?

केनचित् *ins. sin. m.* or *n.* (*of* **किञ्चित्** *pron. indef.* Somebody, something) By a certain.

केनापि *ins. sin. m.* or *n.* (*of* **किमपि** *pron. indef.*) By or with, some or a certain (person or thing.)

केवलम् *ind.* Only, alone, merely.

केशव *s. m.* A name of KṚISHNA or VISHNU.

केशाः *nom. pl. of* **केश** *s. m.* Hair of the head. **केशेषु** *loc. pl.*

केषाञ्चित् *gen. pl. m. of* **किञ्चित्** *pron. indef.* Some, certain.

कोकिलानाम् *gen. pl. of* **कोकिल** *s. m.* The *Köil,* the black or *Indian* cuckoo.

कोटरम् *acc. sin. of* **कोटर** *s. m. n.* The hollow of a tree. **कोटरात्** *abl. sin.* **कोटरे** *loc. sin.*

कोदण्ड *s. m. n.* A bow.

कोपाः *nom. pl. of* **कोप** *s. m.* Anger, wrath.

कोऽपि *nom. sin. m. of* **किमपि** *pron.* Some, any.

कोमलाः *nom. pl. m. of* **कोमल** *adj.* Soft.

कोलाहलः *nom. sin. of* **कोलाहल** *s. m.* A loud and confused noise, an uproar; a great and indistinct noise.

कौन्तेय *voc. sin. of* **कौन्तेय** *s. m.* A son of **कुन्ती** KUNTÍ, mother of the five *Pándu* princes.

कौमारे *loc. sin. of* **कौमार** *abs. s. n.* (*from* **कुमार** *adj.* Maiden) Youth, maidenhood to the age of sixteen.

क्रमेण *ins. sin. of* **क्रम** *s. m.* Course, order, progress, way.

क्रयक्रीतम् *nom. sin. n.* (*from* **क्रय** Purchase, *and* **क्रीत** *pass. part.* Bought) Bought, purchased.

क्रियताम् *1st pers. sin. imp. pass. of the verb* **कृ** Do, make. **क्रियन्ताम्** *1st pers. pl.*

क्रिया *nom. sin. of* **क्रिया** *s. f.* Act, action, work, study. An undertaking. An act, devotional or ceremonial (as sacrifice, &c.). **क्रियाम्** *acc. sin.* **क्रियाः** *nom. pl.*

क्रियावान् *nom. sin. m. of* **क्रियावत्** *adj.* Practical, active.

क्रियाविधि *s. m.* Rule of acting, conduct of affairs.

क्रियाविधिज्ञम् *acc. sin. m.* Acquainted with business, knowing the proper way of acting.

क्रीडन्ति *1st pers. pl. pres. of the verb* **क्रीड्** *1st cl. par.* Play, sport.

क्रोधः *nom. sin m. of* **क्रोध** *s. m.* Wrath, anger.

क्रोधनः *nom. sin. m. of* **क्रोधन** *adj.* Wrathful, choleric.

क्लिश्यन्ते *1st pers. pl. pres. of the verb* **क्लिश्** *4th cl. átm.* Suffer distress, endure torment.

क्लीव *adj.* Weak, impotent, effeminate; idle, vain.

क्लेश *s. m.* Pain, anguish, affliction, distress, care, trouble. **क्लेशेन** *ins. sin.* **क्लेशस्य** *gen. sin.*

क्लैव्यम् *nom. sin. abs. s. n.* (*from* **क्लीव** *adj.* Impotent) Impotency, incapacity of propagation.

क्व *ind.* Where?

क्वचित् *ind.* Anywhere, somewhere.

क्वापि *ind.* Anywhere, somewhere.

क्षणः *nom. sin. of* **क्षण** *s. m.* A measure of time, equal to thirty *Kalás,* or four minutes. A moment, instant. Leisure, opportunity. **क्षणम्** *acc. sin.* **क्षणेन** *ins. sin.* **क्षणात्** *abl. sin.*

क्षणिका *nom. sin. f. of* क्षणिक *adj.* Momentary, transient.

क्षतिः *nom. sin. of* क्षति *s. f.* A wound, injury, loss, hurt, harm, evil.

क्षमः *nom. sin. m. of* क्षम *adj.* Able, adequate. Benevolent, friendly. Suitable, proper. क्षमाः *nom. pl. m.*

क्षमा *nom. sin. of* क्षमा *s. f.* Patience, moderation, meekness.

क्षयम् *acc. sin. of* क्षय *s. m.* Waste, destruction.

क्षितौ *loc. sin. of* क्षिति *s. f.* The earth.

क्षिप्तेन *ins. sin. m.* or *n. of* क्षिप्त *pass. part.* (*of the verb* क्षिप् Throw) Thrown, flung, cast.

क्षीणेषु *loc. pl. n. of* क्षीण *pass. part.* (*of the verb* क्षी Waste) Wasted, spent, expended, exhausted.

क्षुत्पिपासा *s. f.* Hunger and thirst.

क्षुद्रबुद्धिनामा BAHUVRÍHI, *comp. of* क्षुद्र Little, mean, बुद्धि Wit, *and* नामा *nom. sin. m. of* नामन् *s. n.* A name (Named *Kshudrabuddhi*).

क्षुद्व्याधी *acc. du. m.* DWANDWA, Hunger and sickness.

क्षुधा *s. f.* Hunger.

क्षुधार्ते *loc. sin. m. of* क्षुधार्त *adj.* Hungry, starving.

क्षेत्रपतिना *ins. sin. of* क्षेत्रपति *s. m.* The owner of a field.

क्षेत्रम् *nom. sin. of* क्षेत्र *s. n.* A field.

ख

खगः *nom. sin. of* खग *s. m.* A bird.

खण्डय *2d pers. sin. imp. of the verb* खण्ड् *10th cl. par.* Break.

खण्डेन *ins. sin. of* खण्ड *s. m. n.* A piece, part, fragment, or portion.

खनित्रम् *acc. sin. of* खनित्र *s. n.* A spade.

खनित्वा *ind. pret. part.* (*of the verb* खन् Dig) Having dug.

खलः *nom. sin. m. of* खल *adj.* Low, vile, cruel, bad, wicked. खलस्य *gen. sin. m.*

खलप्रीतिः *nom. sin. s. f.* TATP. The friendship or favour of wicked or low persons.

खलु *ind.* Indeed, certainly, surely.

खात *pass. part.* (*of the verb* खन् Dig) Dug. *s. n.* An excavation.

खादति *1st pers. sin. pres. of the verb* खाद् *1st cl. par.* Eat, devour, feed upon खादामि *3d pers. sin.* खादितः *nom. sin. m. pass. part.* खादिताः *nom. pl. m.* खादितानि *nom. pl. n.*

ग

ग *agt. in compos.* (*from the verb* गम् Go) Going.

गगण *s. n.* The sky, atmosphere, heaven.

गगणविहारी *nom. sin. m. of* गगण *and* विहारिन् *agt.* (*of the verb* हृ *with prep.* वि) Sporting; who sports or roams about for pleasure.

गङ्गा *s. f.* The Ganges.

गच्छ् *is substituted, in the first four tenses, for the verb* गम् *1st cl. par.* Go. गच्छति *1st pers. sin. pres.* गच्छामि *3d pers. sin.* गच्छन्ति *1st pers. pl.* गच्छेत् *1st pers. sin. pot.* गच्छत् *pres. part. cr.* गच्छन् *nom. sin. m.* गच्छता *ins. sin.* गच्छतः *gen. sin.* गच्छत्सु *loc. pl. n.*

गजभुजङ्गमयोः DWANDWA, *comp. of* गज An elephant, *and* भुजङ्गमयोः *gen. du. of* भुजङ्गम *s. m.* A serpent. (Of an elephant and a serpent.)

गजाः *nom. pl. of* गज *s. m.* An elephant. गजानाम् *gen. pl.*

गजेन्द्र *s. m.* (*from* गज Elephant, *and* इन्द्र Chief) A large or excellent elephant.

गणन *s. n.* A counting, enumeration.

गणना *nom. sin. s. f.* Reckoning, calculation.

गणस्य *gen. sin. of* **गण** *s. m.* A tribe, troop, flock, class, multitude, host. **गणैः** *ins. pl.*

गण्डकी *s. f.* The name of a river in the north of *India,* the *Gańdakí.*

गतः *nom. sin. m. of* **गत** *pass. part.* (*of the verb* **गम्** Go) Gone, passed, went. **गते** *loc. sin. m.* **गतौ** *nom. du. m.* **गताः** *nom. pl. m.*

गतविभवः *nom. sin. m.* BAHUV. Poor, indigent, whose wealth is gone.

गतानुगतिकः *nom. sin. m.* (**गत** Gone, *and* **अनुगतिक** Who goes after) Following, imitating, imitative, doing as others do.

गतायुषः *nom. pl. m. of* **गतायुष्** BAHUV. Whose life is spent; dying, past recovery.

गतिः *nom. sin. of* **गति** *s. f.* Motion, progress. Course of events; fate, fortune; issue, upshot.

गत्वा *ind. pret. part.* (*of the verb* **गम्** Go) Having gone.

गन्तव्यम् *nom. sin. n. fut. pass. part.* (*of the verb* **गम्** Go) To be gone.

गन्तुम् *inf. of the verb* **गम्** Go.

गन्धम् *acc. sin. of* **गन्ध** *s. m.* Scent, perfume.

गम्यताम् *1st pers. sin. imp. pass.* (*of the verb* **गम्** Go) Let there be gone. **गम्यते** *1st pers. sin. pres. pass.*

गरीयसी *nom. sin. f. of* **गरीयस्** (*compar. of* **गरु** *adj.* Great) Greater, more precious.

गर्ज्जनम् *acc. sin. s. n.* A grumbling noise, a growl.

गर्भ (*also written* **गर्ब्भ**. *See rule* 37, *and rule* 59) *s. m.* The womb. **गर्भात्** *abl. sin.*

गर्भच्युति *s. f.* Birth.

गर्भस्थस्य *gen. sin. m. of* **गर्भस्थ** (*from* **गर्भ** The womb, *and* **स्थ** *agt. from the verb* **स्था** Stand) Staying, abiding. (Dwelling in the womb.)

गर्हितम् *nom. sin. n. pass. part.* (*of the verb* **गर्ह्**) Blamed, contemned, despised. Bad, vile.

गल *s. m.* The throat.

गलित *pass. part.* (*of the verb* **गल्**) Dropped, fallen. Decayed, impaired, lost.

गलितनखदन्तः *nom. sin. m.* BAHUV. *comp. of* **गलित** Fallen, **नख** Claws, *and* **दन्त** Teeth.

गलितनखनयनः *nom. sin. m.* BAHUV. *comp. of* **गलित** Perished, **नख** Nails, *and* **नयन** Eyes.

गवाम् *gen. pl. of* **गो** *s. f.* A cow. **गावः** *nom. pl.*

गाहते *1st pers. sin. pres. of the verb* **गाह्** *1st cl. átm.* Penetrate, plunge into.

गिरिनदी *s. f.* A mountain-torrent.

गिरेः *abl.* or *gen. sin. of* **गिरि** *s. m.* A mountain. **गिरौ** *loc. sin.*

गुणः *nom. sin. m. of* **गुण** *s. m.* Quality. Virtue, excellence. A property of all created beings; three are particularized, the *Satwa, Raja,* and *Tama,* or principles of truth or existence, passion or foulness, and darkness or ignorance. Benefit, profit, advantage. A bowstring. **गुणम्** *acc. sin.* **गुणाः** *nom. pl.* **गुणैः** *ins. pl.* **गुणानाम्** *gen. pl.*

गुणज्ञः *nom. sin. m.* (**गुण** *and* **ज्ञ** *agt. from the verb* **ज्ञा** Know) Knowing how to appreciate men or things, knowing or judging of their merits.

गुणत्वम् *acc. sin. of* **गुणत्व** *s. n.* Multiplication. The state or thickness of a cord.

गुणवान् *nom. sin. m. of* **गुणवत्** *adj.* Virtuous, accomplished; endued with (good) qualities. **गुणवन्तः** *nom. pl. m.* **गुणवताम्** *gen. pl. m.*

गुणशतम् *acc. sin. n.* A hundred excellent qualities.

गुणस्तुतिम् *acc. sin. of* गुणस्तुति *s. f.* Panegyric.

गुणागुणज्ञाः *nom. pl. m.* Judges of merit and demerit. *See* गुणज्ञ. *In line* 112, : *is dropped by rule* 52.

गुणिगण TATPURUSHA, (*comp. of* गुणिन् *adj.* Virtuous, accomplished, *and* गण *s. m.* A flock or troop) A number of virtuous persons.

गुणिताम् *acc. sin. of* गुणिता *abs. s. f.* (*from* गुणिन् *adj.* Accomplished) The condition of an accomplished man.

गुणी *nom. sin. m. of* गुणिन् *adj.* Accomplished, talented: virtuous, endowed with good qualities. गुणिनि *loc. sin. m.* गुणिनः *nom. pl. m.*

गुप्तः *nom. sin. m. of* गुप्त *pass. part.* (*of the verb* गुप् Conceal, guard) Preserved, protected. Hidden, concealed, secret. गुप्तेन *ins. sin. m.*

गुरुः *nom. sin. of* गुरु *s. m.* A spiritual parent, from whom the youth receives the initiatory *Mantra* or prayer, and who conducts the ceremonies necessary at various seasons of infancy and youth, up to the period of investiture with the characteristic thread or string: this person may be the natural parent or the religious preceptor. A religious teacher, one who explains the law and religion to his pupil, instructs him in the *Śástras*, &c. A name of VṘIHASPATI, who is considered as the *Guru* or preceptor of the gods. A father, or any venerable male relation. *adj.* Heavy, weighty, grave. Great. Dear, valuable, highly prized.

गुर्वी *nom. sin. f. of* गुरु *adj.* Great.

गूढ *pass. part.* (*of the verb* गुह् Conceal) Covered, concealed, hidden.

गृध्रः *nom. sin. s. m.* A vulture. गृध्रम् *acc. sin.*

गृहच्छिद्रम् *nom. sin. s. n.* Private or family-affliction or trouble. छ *becomes* च्छ *by rule* 44.

गृहम् *nom.* or *acc. sin. of* गृह *s. n.* A house. गृहात् *abl. sin.* गृहे *loc. sin.*

गृहस्थः *nom. sin. of* गृहस्थ *s. m.* A householder, the man of the second class, or he who, after having finished his studies, and been invested with the sacred thread, performs the duties of the master of a house, and father of a family.

गृहाण *2d pers. sin. imp.* (*of the verb* ग्रह् *9th cl. par.*) Take, accept.

गृहीतः *nom. sin. m. pass. part.* (*of the verb* ग्रह् Take) Seized, caught, taken. *In line* 6, : *is dropped by rule* 9 *and* 10. गृहीतम् *nom. sin. n.* गृहीतुम् *inf.* To take. गृहीत्वा *ind. pret. part.* Having taken.

गृह्णामि *1st pers. sin. pres. of the verb* ग्रह् *9th cl. par.* Seize, take. गृह्यताम् *1st pers. sin. imp. pass.* Let be taken or seized.

गेहे *loc. sin. of* गेह *s. n.* A house, dwelling.

गोघ्नम् *acc. sin. m. of* गोघ्न A cow-killing. *Obs. Killing a cow is commonly regarded by the Hindus as a heinous crime. See* घ्न.

गोत्रे *loc. sin. of* गोत्र *s. n.* A family, race, tribe.

गोदावरी *s. f.* The name of a river in the peninsula, the *Godáveri*.

गोप्यानि *nom. pl. n. of* गोप्य *fut. pass. part.* (*of the verb* गुप् Hide) To be kept secret or hidden.

गोमानुषाणाम् DWANDWA, *comp. of* गो *cr.* A cow, *and* मानुषानाम् *gen. pl. of* मानुष *s. m.* A man. (Of cows and men.)

गोष्ठी *s. f.* An assembly, meeting; company, society, community. Family connexions, especially the junior branches. गोष्ठीषु *loc. pl.*

गौः *nom. sin of* **गो** *s. m. f.* An ox or cow. *In line* 55, **:** *becomes* **र्** *by rule* 53.

गौड *s. m.* The district of Gaur, the central part of *Bengal*, extending from *Bang* to *Bhuvaneśwar* in Orissa: the ruins of its capital, called by the same name, are still extensive.

गौरी *s. f.* A name of the goddess Párvatí, consort of Śiva. (*from the adj.* **गौर** White, fair.)

ग्रन्थात् *abl. sin. of* **ग्रन्थ** *s. m.* A book.

ग्रस्यते 1*st pers. sin. pres. pass. of the verb* **ग्रस्** Eat, devour, swallow.

ग्रहपीडनम् *acc. sin. s. n.* The influence of an unpropitious planet, an eclipse.

ग्रहम् *acc. sin. of* **ग्रह** *s. m.* Effort. Purpose, design. A planet. A name of Ráhu, or the ascending node, and author of eclipses.

ग्रहीतुम् *inf.* (*of the verb* **ग्रह्**) To collect, to gather.

ग्रामः *nom. sin. of* **ग्राम** *s. m.* A village. *In composition*, A multitude. **ग्रामम्** *acc. sin.* **ग्रामस्य** *gen. sin.* (*See* Manu, *Chap.* II. *v.* 215.)

ग्रावा *nom. sin. of* **ग्रावन्** *s. m.* A stone, a rock.

ग्राहयितुम् *inf. of* **ग्राहि** (*caus. of the verb* **ग्रह्** Take) To cause to take. *In line* 101, *it must be rendered*, To be made to take.

ग्राह्यम् *nom. sin. n. fut. pass. part.* (*of the verb* **ग्रह्** Take) To be taken, received, admitted.

ग्रीवा *s. f.* The neck.

ग्रीष्मे *loc. sin. of* **ग्रीष्म** *s. m.* The hot season, comprehending two months about June--July.

घ

घट *s. m.* A large earthen water-jar.

घन *s. n.* A cloud, a thunder-cloud.

घर्म्मार्त्तम् *acc. sin. m. of* **घर्म्मार्त्त** *adj.* Oppressed with heat. **घर्म्मार्त्तानाम्** *gen. pl.*

घृणी *nom. sin. m. of* **घृणिन्** *adj.* Censorious.

घृतम् *acc. sin. of* **घृत** *s. n.* *Ghee*, clarified butter, or butter which has been boiled gently, and allowed to cool; it is then used for culinary or religious purposes, and is highly esteemed by the *Hindus*.

घोर *adj.* Dreadful, awful, frightful, hideous.

घोराकृतिः *nom. sin. m.* BAHUV. *comp. of* **घोर** *and* **आकृति** *s. f.* Form, figure, aspect.

घ्न *agt.* (*from the verb* **हन्** Kill, *used in composition only*) Destroying, slaying, destructive; a killer, slayer.

च

च *ind.* And, also, either, both.

चकार 1*st pers. sin.* 2*d pret. of the verb* **कृ** *par.* Make, do.

चकितः *nom. sin. m. of* **चकित** *pass. part.* (*of the verb* **चक्**) Alarmed, afraid of, frightened at.

चक्रवत् *ind.* Like a wheel.

चक्रे 1*st pers. sin.* 2*d pret. of the verb* **कृ** *átm.* Make, do.

चक्रेण *ins. sin. of* **चक्र** *s. n.* A wheel.

चक्षुः *nom. sin. of* **चक्षुस्** *s. n.* The eye. **चक्षुषा** *ins. sin.* **चक्षुषी** *nom. du.*

चक्षुर्विषयातिक्रान्तेषु *loc. pl. m.* TATP. *comp. of* **चक्षुस्** *cr.* The eye, **विषय** *cr.* Sphere, or range, *and* **अतिक्रान्त** *q. v.* Passed beyond. *See rule* 41, *and rule* 53.

चञ्च्वा *ins. sin. of* **चञ्चु** *s. f.* A bird's beak.

चञ्च्वामि 3*d pers. sin. pres. par.* (*a nominal verb derived from* **चञ्चु** The beak) I peck. *Obs.*

This form may be correct, though it does not accord with any rule of grammar given for the formation of this class of verbs.

चतुर्थी *nom. sin. f. of* चतुर्थ *adj.* The fourth.

चतुर्भद्रम् *nom. sin. s. n.* An aggregate or assemblage of four excellent things.

चतुर्वर्गः TATP. *comp. of* चतुर् *cr.* Four, *and* वर्गः *nom. sin. m.* A class, an assemblage.

चतुर्विधम् *nom. sin. n. adj.* Of four kinds.

चतुष्टयम् *nom. sin. of* चतुष्टय *s. n.* The aggregate of four, a quaternion. चतुष्टयस्य *gen. sin.*

चन्दनैः *ins. pl. of* चन्दन *s. m. Sandal* (Sirium myrtifolium): it implies either the tree, the wood, or the unctuous preparations of the wood, held in high estimation as perfumes.

चन्द्रः *nom. sin. of* चन्द्र *s. m.* The moon. *In line* 40, **:** *becomes* स् *before a surd.*

चन्द्रभागा *s. f.* The name of a river, the *Chinnáb*, one of the five streams of the *Punjáb.*

चन्द्रमसि *loc. sin. of* चन्द्रमस् *s. m.* The moon.

चन्द्रार्द्धचूडामणिः *nom. sin. m.* A name of Śiva, whose crest-jewel is the half-moon.

चपलः *nom. sin. m. of* चपल *adj.* Fickle, unsteady, trembling, tremulous. चपलम् *nom. sin. n.* चपलेन *ins. sin. m.* or *n.* चपलाः *nom. pl. f.*

चम्पक *s. m.* A tree bearing a yellow fragrant flower (Michelia champaca).

चम्पकवती *nom. sin. f. of* चम्पकवत् *adj.* Abounding in *champaka* trees.

चरतु 1*st pers. sin. imp.* (*of the verb* चर् 1*st cl. par.* Go; *also,* practise) Let (him) practise.

चरन् *nom. sin. m. of* चरत् *part. pres. of the verb* चर् 1*st cl. par.* Go; *also,* feed. *In line* 144, न् *is doubled by rule* 30.

चरितम् *acc. s. of* चरित *pass. part.* (*of the verb* चर्) Practised. *s. n.* Practice, behaviour.

चर्म्मावृता *nom. sin. f.* (*from* चर्म्मन् *s. n.* Leather, *and* आवृत *pass. part. of the verb* वृ Surround, *with prep.* आ) Covered with leather.

चलचित्तता *nom. sin. abs. s. f.* (*from* चलचित्त *adj.* Fickle-minded) Fickle-mindedness, mutability.

चलति 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* चल् 1*st cl. par.*) Moves, goes, shakes, trembles, staggers, vacillates.

चलितः *nom. sin. m. of* चलित *pass. part.* (*of the verb* चल्) Moved, went, set out, departed.

चाण्डाल *s. m.* A man of an impure or degraded tribe, a *Cháńdála*, a *Pariah*, or outcast.

चान्द्रायणम् *nom. sin. of* चान्द्रायण *s. n.* A religious or expiatory observance, regulated by the moon's age; diminishing the daily consumption of food every day, by one mouthful, for the dark half of the month, beginning with fifteen at the full moon, until it is reduced to one, at the new moon, and then increasing it in like manner during the fortnight of the moon's increase: there are other forms of this penance. (*See* Manu, *Chap.* XI. *v.* 217.)

चाप *s. m.* A bow.

चारु *adj.* Beautiful, elegant.

चित्त *s. n.* The mind or faculty of reasoning, the heart considered as the seat of intellect. चित्ते *loc. sin.* चित्तानाम् *gen. pl.*

चित्र *adj.* Variegated, spotted, speckled; wonder-

ful, surprising, lovely, charming. *s. n.* A painting, a picture.

चित्रलिखित: *nom. sin. m.* Represented, delineated (as in a picture); motionless (as a picture).

चित्राङ्ग *adj.* Spotted, streaked in the body.

चित्रिता: *nom. pl. m. pass. part.* (*of the verb* चित्र् Paint) Painted, coloured with various hues.

चिन्तयन् *nom. sin. m. pres. part.* (*of the verb* चित् इ *rule* 161, 10*th cl. par.* Think, consider) Thinking, reflecting, considering. *In line* 199, न् *is doubled by rule* 30. चिन्तयन्ति 1*s. pers. pl. pres.* चिन्तयेत् 1*st pers. sin. pot.* चिन्तयामास 1*st pers. sin.* 2*d pret. See rule* 317, &c. चिन्त्यताम् 1*st pers. sin. imp. pass.* चिन्तयित्वा *ind. pret. part.*

चिन्ता *s. f.* Thought, care, anxiety.

चिरकालोपार्ज्जित: *nom. sin. m.* Acquired or accumulated slowly, or after a long time. चिरकालोपार्ज्जितम् *nom. sin. n.*

चिरप्रवासी *nom. sin. m.* (*from* चिर Long, *and* प्रवासिन् *agt. of the verb* वस् Dwell, *with prep.* प्र) Dwelling a long time abroad.

चिरमित्रम् *nom. sin. n.* KARM. An old friend.

चिरात् *ind.* For a long time.

चुम्बति 1*st pers. sin. pres. of the verb* चुब् (इ) *rule* 161, 1*st cl. par.* Kiss. चुम्बितवती *nom. sin. f. of* चुम्बितवत् *part.* 3*d pret. act.* She kissed.

चूडा *s. f.* Top, summit. A single lock of hair left on the crown of the head, at the ceremony of tonsure.

चूडावलम्बिनि TATP. *comp. of* चूडा *and* अवलम्बिनि *loc. sin. m. of* अवलम्बिन् *agt.* Reclining.

चेत् *ind.* If.

चेतसा *ins. sin. of* चेतस् *s. n.* The mind, intellect, faculty of reasoning or understanding. चेतस: *gen. sin.* चेतसि *loc. sin.*

चेष्टेत 1*st pers. sin. pot. of the verb* चेष्ट् 1*st cl. átm.* Strive, pursue as an avocation.

चौरत: *ind.* (*for* चौरेभ्य: *rule* 1041) From robbers.

च्युति *s. f.* A fall.

छ

छाया *nom. sin. of* छाया *s. f.* A shade, a shadow. छायाम् *acc. sin.* छायायाम् *loc. sin.*

छिद्रम् *acc. sin. of* छिद्र *s. n.* A hole. A fault, defect, flaw, infirmity (moral or physical). छिद्रेषु *loc. pl. Obs. in line* 640, च्छ *is used by r.* 44.

छिनत्ति 1*st pers. sin. pres. of the verb* छिद् 7*th cl. par.* Cut. *In line* 520, *it is employed in in the sense of* Quench, slake. छिनत्सि 3*d pers. sin.* छिन्धि 2*d pers. sin. imp.*

छिन्नद्रुमवत् *ind.* Like a riven tree.

छिन्नबन्धन: *nom. sin. m.* BAHUV. His bonds cut.

छिन्नानि *nom. pl. n. of* छिन्न *pass. part.* (*of the verb* छिद् Cut) Cut, severed, gnawed asunder. छिन्ने *loc. sin. n.*

छेत्तार: *nom. pl. m. of* छेत्तृ *agt.* (*from the verb* छिद् Cut) Cutting, hewing; solving: a hewer, or feller of wood: a resolver (of difficulties), one who dissipates doubts. छेत्तु: *gen. sin. m.*

छेत्तुम् *inf.* (*of the verb* छिद् Cut) To cut.

छेत्स्यति 1*st pers. sin.* 2*d fut. of the verb* छिद् *par.* Cut. छेत्स्यसि 2*d pers. sin.* छेत्स्यामि 3*d pers.*

ज

जगति *loc. sin. of* जगत् *s. n.* The world.

जगाम 1*st pers. sin.* 2*d pret.* (*of the verb* गम् *par.* Go) He went.

जङ्घा *nom. sin. of* जङ्घा *s. f.* The leg.

जनः *nom. sin. of* जन *s. m.* A man, a person. जनम् *acc. sin.* जनस्य *gen. sin.*

जननी *nom. sin. of* जननी *s. f.* A mother.

जनपदस्य *gen. sin. of* जनपद *s. m.* An inhabited country. Man, mankind. जनपदैः *ins. pl.*

जनयति 1*st pers. sin. pres. of* जनि *caus.* (*of the verb* जन् Be born. *See rule* 458) Produces, brings forth, creates, engenders. जनयन्ति 1*st pers. pl.* जनयते 1*st pers. sin. pres. átm.*

जनाचारैः *ins. pl. of* जनाचार *s. m.* Propriety, decorum, good conduct.

जन्तोः *gen. sin. of* जन्तु *s. m.* An animal, a living being. जन्तौ *loc. sin.*

जन्म *nom. sin. of* जन्मन् *s. n.* Birth, production, life, state of being. जन्मनि *loc. sin.*

जन्मान्तराणि *nom. pl. s. n.* Different births.

जम्बुकः *nom. sin. of* जम्बुक *s. m.* A jackall.

जयः *nom. sin of* जय *s. m.* Victory, conquest.

जरा *nom. sin. of* जरा *s. f.* Old age, decrepitude; the debility of old age. जरया *ins. sin.*

जरी *nom. sin. m. of* जरिन् *adj.* Old, infirm, decayed, decrepit.

जर्ज्जर *or* जर्ज्जरित *adj.* Old, split, broken. Wounded, pierced.

जलजन्तूनाम् *gen. pl. of* जलजन्तु *s. m.* An aquatic animal.

जलम् *acc. sin. of* जल *s. n.* Water. जलैः *ins. pl.*

जलबिन्दु *s. m.* A drop of water.

जलाशयम् *acc. sin. of* जलाशय *s. m.* A pool, lake, tank, reservoir. जलाशये *loc. sin.*

जलाशयान्तरम् *acc. sin. s. n.* Another lake.

जलाश्रयम् *acc. sin. of* जलाश्रय *s. m.* A lake.

जातः *nom. sin. m. of* जात *pass. part.* (*of the verb* जन् Be born) Born, produced, arisen, come into being. जातम् *nom.* or *acc. sin. n.* जातेन *ins. sin. m.*

जाति *s. f.* Birth, production, class, caste.

जातिमात्रेण *ins. sin. of* जातिमात्र *s. n.* Caste only, not the performance of its especial duties.

जानीयात् 1*st pers. sin. pot.* (*of the verb* ज्ञा 9*th cl. par.* Know) One may know.

जाने 3*d pers. sin. pres.* (*of the verb* ज्ञा 9*th cl. átm.* Know) I know.

जायते 1*st pers. sin. pres. of the verb* जन् 4*th cl. átm. substituting* जा, Be born, come into existence. जायन्ते 1*st pers. pl. pres.*

जारः *nom. sin. of* जार *s. m.* A paramour, a gallant. जारम् *acc. sin.*

जालबद्धाः *nom. pl. m. of* जालबद्ध TATP. *comp. of* जाल *and* बद्ध *pass. part.* (*of the verb* बन्ध् Bind) Confined in a net.

जालम् *nom.* or *acc. sin. of* जाल *s. n.* A net.

जाह्नवी *s. f.* Gangá, or the Ganges, personified as the daughter of *Rájá* Jahnu. The river in its course disturbed the devotions of the saint Jahnu, upon which he drank up its waters: having released them at the intercession of Bhagíratha, he is thus considered as the parent of the stream.

जाह्नवीफेनलेखा TATPURUSHA, *comp. of* जाह्नवी *cr.* The Ganges, फेन *cr.* Foam, *and* लेखा *nom. sin. s. f.* A streak.

जिघ्रन्ति 1*st pers. pl. pres. of the verb* घ्रा 1*st cl. par. substituting* जिघ्र् *in the first four tenses,* Smell.

जिज्ञासा *nom. sin. of* जिज्ञासा *s. f.* Inquiry, search.

जितेन्द्रियः *nom. sin. m.* BAHUV. (*comp. of* जित

Subdued, *and* इन्द्रिय an organ of sense) One who has subdued his senses; calm, unmoved.

जिह्वया *ins. sin. of* जिह्वा *s. f.* The tongue.

जीवति *1st pers. sin. pres.* (*of the verb* जीव् *1st cl. par.* Live) He lives. *Also loc. sin. m. of* जीवत् *part. pres.* (*answering to the abl. absolute in Latin,* vivente) Living.

जीवनम् *nom. sin. of* जीवन *s. n.* Life, existence, livelihood, support. A living. जीवनाय *dat. sin.*

जीवय *2d pers. sin. imp. of* जीवि (*caus. of the verb* जीव् Live) Cause to live, preserve alive.

जीवलोकम् *acc. sin. of* जीवलोक *s. m.* The world, the habitation of living beings. Mankind. जीवलोकेषु *loc. pl.*

जीवामि *3d pers. sin. pres. of the verb* जीव् *1st cl. par.* Live.

जीवितम् *acc. sin. of* जीवित *s. n.* Life.

जीवितव्यम् *nom. sin. n. of* जीवितव्य *fut. pass. part.* (*of the verb* जीव् Live) To be lived, to be kept alive.

जीविताशा *nom. sin. s. f.* Love of life.

जीव्यते *1st pers. sin. pres. pass.* (*of the verb* जीव्) There is lived, *i.e.* One may or does live.

ज्ञः *nom. sin. m. of* ज्ञ *agt. used only as the last member of a compound* (*from the verb* ज्ञा Know) Knowing, acquainted, conversant with.

ज्ञानम् *nom. sin. of* ज्ञान *s. n.* Knowledge. Religious knowledge.

ज्ञेयम् *nom. sin. n. fut. pass. part.* (*of the verb* ज्ञा Know) To be known, knowable.

ज्योतिषाम् *gen. pl. of* ज्योतिष् *s. n.* A star.

ज्योत्स्नाम् *acc. sin. of* ज्योत्स्ना *s. f.* Moonlight.

त

तज्जयः (तद् + जय) *nom. sin. m.* **TATP.** The victory over it or them, the conquest thereof. *A dental is changed to a palatal by r.* 27.

तज्जीवनाय (तद् + जीवनाय) *dat. sin. n.* **TATPURUSHA.** For his support. (द् *to* ज् *by r.* 27.)

तडाग *s. m.* A pool, a pond.

तण्डुलकणान् *acc. pl. of* तण्डुलकण *s. m.* A grain of rice. तण्डुलकणानाम् *gen. pl.*

तण्डुलाः *nom. pl. of* तण्डुल *s. m.* Grain after threshing, especially rice.

तत् *ind.* Therefore, so.

ततः *ind.* (*equivalent to* तस्मात्) Thence, from that. Afterwards. Then; therefore. Than him, than that person.

ततःप्रभृति *ind.* Thenceforth, thenceforward.

तत्क्षणभङ्गुराः *nom. pl. m. adj.* Vanishing immediately, transient.

तत्त्व *abs. s. n.* (*from* तद् *dem. pron.* That) Truth, reality. A first principle, an axiom.

तत्त्वज्ञः *nom. sin. m. of* तत्त्वज्ञ (*See* ज्ञः) Acquainted with the principles.

तत्त्वनिकषग्रावा *nom. sin. s. m.* The touchstone of principle. (तत्त्व, निकष, ग्रावन्.)

तत्र *ind.* There, in that place.

तथा *ind.* Thus, so, likewise, in the same manner.

तथापि *ind.* Still, yet, nevertheless, notwithstanding.

तथाविधम् *acc. sin. m. of* तथाविध *adj.* Of such a sort or kind, in such a plight or condition. तथाविधाम् *acc. sin. f.*

तथैव *ind.* Even so, just so, so also.

तद् *nom.* or *acc. sin. n. of* तद् *demon. pron.* He, she, it, that. *In line* 318, द् *becomes* त् *before the surd.*

तदनुसरणक्रमेण *ins. sin. n.* **TATPURUSHA.** By way, or in the course of following him.

तदन्तम् *ind.* To that end, just so far.

तदा *ind.* Then.

तद्वचःप्रतीतः *nom. sin. m.* **TATP.** Believing his words. (वचस् *becomes* वचः *by r.* 41 *and* 49.)

तन्तवः *nom. pl. of* तन्तु *s. m.* A thread.

तन्द्रा *nom. sin. of* तन्द्रा *s. f.* Slothfulness.

तपः *nom. sin. of* तपस् *s. n.* Religious austerity, mortification, penance, piety. तपसि *loc. sin.*

तपस्विनाम् *gen. pl. of* तपस्विन् *s. m.* An ascetic, a religious man engaged in the practice of rigorous and devout penance.

तप्तम् *nom. sin. n. of* तप्त *pass. part.* (*of the verb* तप् Be or make hot) Heated, inflamed, burnt.

तम् *acc. sin. m.* (*of* तद् *demon. pron.*) Him, that.

तमः *acc. sin. of* तमस् *s. n.* Darkness.

तया *ins. sin. f.* (*of* तद् *demon. pron.* He, she, it, that) By or with that, or her. तयोः *gen. du. m.* or *n.*

तरुः *nom. sin. s. m.* A tree. तरोः *gen. sin.*

तरुणः *nom. sin. of* तरुण *s. m.* A young man.

तरुणी *nom. sin. of* तरुणी *s. f.* A young woman. तरुणीम् *acc. sin.*

तरुतलम् *acc. sin. s. n.* **TATP.** The foot of a tree.

तव *gen. sin.* (*of* युष्मद् *pers. pron.*) Of thee, thy.

तस्कर *s. m.* A thief, a robber.

तस्मात् *abl. sin. m.* or *n.* (*of* तद् *dem. pron.*) From him, from that. Therefore, thence.

तस्मिन् *loc. sin. m.* or *n. of* तद् *pron.* He, she, it, that. *In line* 137, न् *is doubled by rule* 30. तस्मै *dat. sin. m.* तस्य *gen. sin. m.* or *n.* तस्याः *abl.* or *gen. sin. f.* तस्याम् *loc. sin. f.*

ताः *nom. pl. f.* (*of* तद् *pron.*) They, those.

ताडितः *nom. sin. m. pass. part.* (*of the verb* तड् 10*th cl.* Strike) Hit, struck, beaten.

तात *voc. sin. of* तात *s. m.* Father, *a term of affection addressed to a junior or inferior.*

तादृशः *nom. sin. m. adj.* Such, such like. तादृशम् *acc. sin. n.*

तान् *acc. pl. m. of* तद् *pron.* That. *In line* 138, स् *is introduced by rule* 31. तानि *nom. pl. n.*

तापयन्ति 1*st pers. pl. pres. of* तापि (*caus. of the verb* तप् Be hot) Afflict, occasion sorrow.

तापयितुम् *inf.* (*of the verb* तप् 10*th cl. par.*) To heat, be hot, or burn.

तारा *s. f.* A star.

तावत् *ind.* So far, so soon, so long, so much, &c. Just, a little, but, only, at any rate, however.

तिरश्चाम् *gen. pl. of* तिर्यञ्च् *s. m.* A bird, or beast; a brute.

तिरस्कारम् *acc. sin. of* तिरस्कार *s. m.* Abuse, censure.

तिरस्कुर्वन्ति 1*st pers. pl. pres.* (*of the verb* कृ 8*th cl. par.* Do, make, *with the prefix* तिरस् *a particle of abuse or depreciation*) Revile, reproach, abuse, censure.

तिलकम् *acc. sin. of* तिलक *s. m.* A mark or marks made with coloured earths or unguents upon the forehead and between the eyebrows, either as an ornament or a sectarial distinction. A freckle. A title, especially in composition, implying pre-eminence, as रघुवंशतिलकः The *Tilaka* of *Raghu's* race, a name of Ráma.

तिलेभ्यः *abl. pl. of* तिल *s. m.* The sesamum-plant.

तिष्ठ 2*d pers. sin. imp. of the verb* स्था 1*st cl. par. substituting* तिष्ठ् *in the first four tenses,* Stand, remain, abide. तिष्ठति 1*st pers. sin.*

pres. तिष्ठामि 3*d pers. sin.* तिष्ठेत् 1*st pers. sin. pot.*

तिस्रः *nom. pl. f. of* त्रि *num.* Three.

तीरे *loc. sin. of* तीर *s. n.* A shore, a bank.

तु *ind.* But. *It is sometimes an expletive.*

तुभ्यम् *dat. sin. of* युष्मद् *pers. pron.* Thou.

तुषेण *ins sin. of* तुष *s. m.* Husk or chaff.

तुष्टम् *nom. sin. n. pass. part.* (*of the verb* तुष् Be pleased) Pleased, satisfied, contented.

तुष्टये *dat. sin. of* तुष्टि *s. f.* Satisfaction, contentment, gratification.

तुष्यति 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* तुष् 4*th cl. par.* Be pleased) Is delighted, or satisfied.

तूष्णीम् *ind.* Silent, in silence, silently.

तृणम् *acc. sin. of* तृण *s. n.* Grass. तृणानि *nom. pl.* तृणैः *ins. pl.*

तृणोल्कया *ins. sin. of* तृणोल्का *s. f.* A torch of hay.

तृप्तानाम् *gen. pl. of* तृप्त *pass. part.* (*of the verb* तृप् Be satisfied) Satisfied, contented.

तृषाम् *acc. sin. of* तृषा *s. f.* Thirst. Wish, lust.

तृषार्त्तः *nom. sin. m.* Thirsty. Affected by desire.

तृष्णाम् *acc. sin. of* तृष्णा *s. f.* Thirst, desire. तृष्णया *ins. sin.*

ते *nom. pl. m.* (*of* तद् *demons. pron.*) They, those. *dat.* or *gen. sin.* (*of* युष्मद् *pers. pron.* Thou) To thee. Of thee, thy, thine.

तेन *ins. sin. m.* or *n.* (*of* तद् *demons. pron.*) By or with him or that. Therefore. तेषाम् *gen. pl. m.* तेषु *loc. pl. m.* or *n.* तैः *ins. pl. m.*

तैलानि *acc. pl. of* तैल *s. n.* Oil.

तोय *s. n.* Water.

तौ *nom.* or *acc. du. m.* (*of* तद्) They two.

त्यक्तुम् *inf. of the verb* त्यज् 1*st cl. par.* Quit, leave, relinquish. त्यजन्ति 1*st pers. pl. pres.* त्यजेत् 1*st pers. sin. pot.*

त्यागः *nom. sin. of* त्याग *s. m.* An abandoning, leaving, parting with, gift, donation, distribution. Generosity, liberality.

त्यागशीलता *nom. sin. abs. s. f.* (*from* त्यागशील *adj.* Liberally disposed) Generosity, liberality.

त्यागिता *nom. sin. of* त्यागिता *abs. s. f.* (*from* त्यागिन् *adj.* Liberal) Liberality, generosity.

त्रय *s. n.* A third. *In compos.* Three; *as,* भुवनत्रय The three worlds, *i. e.* Heaven, earth, and hell.

त्राणम् *nom. sin. s. n.* A preserving, protection.

त्रातुम् *inf.* (*of the verb* त्रा *or* त्रै) To rescue, save.

त्रायस्व 2*d pers. sin. imp.* (*of the verb* त्रै 1*st conj. átm.*) Preserve, save, rescue.

त्रास *s. m.* Fear, terror, fright.

त्रासितः *nom. sin. m. pass. part. of* त्रासि (*caus. of the verb* त्रस् Fear) Frightened, scared.

त्रितयः *nom. sin. m. adj.* Third. त्रितयम् *nom. sin. n.*

त्रिभिः *ins. pl. m. of* त्रि *num.* Three. त्रीणि *acc. pl. n.*

त्रुट्यन्ति 1*st pers. pl. pres. of the verb* त्रुट् 4*th cl. par.* Break, snap, be broken.

त्रैलोक्यस्य *gen. sin of* त्रैलोक्य *collective s. n.* The three worlds, or heaven, earth, and hell.

त्वम् *nom. sin of* युष्मद् *pers. pron.* Thou. त्वाम् *acc. sin.* त्वया *ins. sin.* त्वयि *loc. sin.*

द

दंष्ट्रा *s. f.* A large tooth, or tusk.

दंष्ट्रानखलाङ्गुलप्रहरणः *nom. sin. m.* BAHUV. Armed (or wounding) with teeth, claws, and tail.

दक्षा *nom. sin. f. of* दक्ष *adj.* Clever, dexterous.

दक्षिण *adj.* Southern.

दक्षिणारण्ये *loc. sin. of* दक्षिणारण्य *s. n.* The peninsula, the great southern forest.

दग्धोदरस्य *gen. sin. n.* KARMADH. (दग्ध Burned *pass. part. of the verb* दह् *and* उदर Belly) Appetite, an empty or craving stomach.

दण्डका *s. f.* The peninsula of *India*, from between the *Nermadá* and *Godáveri* rivers to the south, the whole of which, in the days of RÁMA, was a large forest.

दण्डकारण्ये *loc. sin. of* दण्डकारण्य *s. n.* The peninsula, the peninsular forest.

दण्डभीत्या *ins. sin. s. f.* Through dread of the rod.

दण्डयोगात् *abl. sin of* दण्डयोग *s. m.* The infliction of punishment.

दण्डिता *nom. sin. f. pass. part.* (*of the verb* दण्ड् Punish) Punished, chastised. Amerced, fined.

दण्डेन *ins. sin. of* दण्ड *s. m.* A stick, rod, staff. Punishment, castigation, amercement, imprisonment, or putting to death.

दत्तः *nom. sin. m. pass. part.* (*of the verb* दा Give) Given.

दत्त्वा *ind. pret. part.* (*of the verb* दा Give) Having given. Having extended or put forth.

ददति *1st pers. pl. pres. of the verb* दा *3d cl. par.* Give. ददाति *1st pers. sin. pres.*

दन्तः *nom. sin. of* दन्त *s. m.* A tooth, a tusk. दन्ताः *nom. pl.* दन्तैः *ins. pl.*

दन्तिनः *nom. pl. of* दन्तिन् *s. m.* An elephant.

दम्भ *s. m.* Hypocrisy, ostentation. Pride.

दम्भार्थम् *ind.* For ostentation's sake. *See* अर्थम्.

दयाम् *acc. sin. of* दया *s. f.* Pity, mercy.

दरिद्रता *nom. sin. f. of* दरिद्रता *abs. s. f.* (*from* दरिद्र *adj.* Poor, needy, distressed) Poverty, indigence. दरिद्रताम् *acc. sin.*

दरिद्रस्य *gen. sin. m. of* दरिद्र *adj.* Poor, indigent, needy. दरिद्रे *loc. sin. m.* दरिद्रान् *acc. pl. m.*

दर्शनम् *nom. sin. of* दर्शन *s. n.* A seeing, a sight, aspect, appearance, a shewing. Virtue, moral merit. Knowledge, especially religious. A mirror. दर्शनात् *abl. sin.*

दर्शयति *1st pers. sin. pres. of* दर्शि (*caus. of the verb* दृश् See) He shews. दर्शयामि *3d pers. sin.* दर्शयतु *1st pers. sin. imp.* दर्शयिष्यति *1st pers. sin. 2d fut.*

दर्शी *nom. sin. m. of* दर्शिन् *agt.* (*from the verb* दृश् See) Seeing, observing; a spectator.

दशशतकरधारी *nom. sin. m. comp. of* दश Ten, शत Hundred, कर Ray, *and* धारिन् *agt.* (*of the verb* धृ Hold) Having, holding, possessing.

दशा *s. f.* A state, condition, period or time of life, as youth, age, manhood, &c. दशायाम् *loc. sin.*

दशान्तराणि *nom. pl. s. n.* Various conditions.

दशाविशेषे *loc. sin. of* दशाविशेष *s. m.* Existing circumstances, a peculiar condition.

दहति *1st pers. sin. pres. of the verb* दह् *1st cl. par.* Burn. दह्यते *1st pers. sin. pres. pass.*

दाक्षिण्यम् *nom. sin. of* दाक्षिण्य *abs. s. n.* (*from* दक्षिण *adj.* Clever) Cleverness, talent. Concord, harmony. Honesty, sincerity, candour.

दातव्यम् *nom. sin. n. of* दातव्य *fut. pass. part.* (*of the verb* दा Give) To be given.

दाता *nom. sin. m. of* दातृ *agt.* (*from the verb* दा Give) Giving; a giver, generous.

दातुम् *inf.* (*of the verb* दा Give) To give.

दानधर्म्म *s. m.* Almsgiving, charity.

दानम् *nom. sin. of* दान *s. n.* A giving. A gift. Liberality. दाने *loc. sin.*

दाराः *nom. pl. m.* (*used only in this gender and number, from the verb* दृ Tear) A wife. दारान् *acc.* दारैः *ins.* दारेषु *loc.*

दारिद्र्यम् *nom. sin. of* दारिद्र्य *abs. s. n.* (*from* दरिद्र *adj.* Poor) Poverty. दारिद्र्यात् *abl. sin.*

दास्यम् *nom. sin. abs. s. n.* (*from* दास *s. m.* A slave) Servitude, slavery.

दिग्देशात् DWANDWA *of the 2d species, comp. of* दिश् *cr.* A quarter or region of the sky (*the palatal being changed to a guttural by r.* 203 *and r.* 116) *and* देशात् *abl. sin. of* देश *s. m.* A country. (From quarters and countries.)

दिग्विजय *s. m.* The subjugation of a country.

दिनम् *acc. sin. of* दिन *s. n.* A day. दिने *loc. sin.* दिनैः *ins. pl.* दिनेषु *loc. pl.*

दिवसाः *nom. pl. m. of* दिवस *s. m.* A day.

दिवसे दिवसे *ind.* Day by day, daily.

दिशः *nom. pl. of* दिश् *s. f.* A region, space, quarter, part.

दीप *s. m.* A lamp.

दीप्यते 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* दीप् 4*th cl. átm.*) Shines.

दीयते 1*st pers. sin. pres. pass. of the verb* दा Give.

दीर्घ *adj.* Long.

दीर्घकर्णनामा *nom. sin. m.* BAHUVRÍHI, Named Long-ear. (दीर्घ, कर्ण, नामन्.)

दीर्घनिःश्वस्य *ind. pret. part.* (*of the verb* श्वस् Breathe, *with* दीर्घ Long, *and prep.* निर् Out) Sighing deeply, having fetched a long-drawn breath.

दीर्घराव: *nom. sin. m.* BAHUV. Making a long-continued noise, yelling, howling.

दीर्घसूत्रता *nom. sin. of* दीर्घसूत्रता *abs. s. f.* (*from* दीर्घसूत्र *adj.* Prolix) Dilatoriness, tediousness.

दुःखकरौ *nom. du. m. of* दुःखकर *from* दुःख Pain, *and* कर *agt.* (*of the verb* कृ Make) Causing pain, afflicting, causing sorrow or trouble.

दुःखभागिनः *nom. pl. m. of* दुःखभागिन् *agt.* (*from the verb* भज् Share, *subjoined to* दुःख) Sharing trouble; a partner in trouble.

दुःखम् *nom. or acc. sin. of* दुःख *s. n.* Pain, sorrow, affliction, distress, misery. Difficulty, trouble. दुःखेन *ins. sin.* दुःखस्य *gen. sin.* दुःखानि *nom. pl.*

दुःखी *nom. sin. m. of* दुःखिन् *adj.* Pained, grieved.

दुःसन्धानः *nom. sin. m.* (*from* दुर् Hard, *and* सन्धान *pres. part. of* धा Hold, *with prep.* सम्) Not coherent, difficult to be united or joined.

दुःसहम् *nom. sin. n. adj.* Intolerable, hard to bear.

दुर् *prep.* Ill, bad, hard, difficult. दुः, दुश्, दुष्, *and* दुस्, *are forms which this preposition assumes, according to the nature of the consonant to which it becomes prefixed.*

दुरात्मनः *gen. sin. m. of* दुरात्मन् *adj.* Vile, wicked. A scoundrel, a villain. दुरात्मनाम् *gen. pl. m.*

दुरितम् *acc. sin. of* दुरित *s. n.* Sin.

दुर्गतः *nom. sin. m. of* दुर्गत (*pass. part. of the verb* गम् Go, *with prep.* दुर् Ill) Distressed, afflicted, poor, indigent.

दुर्गम् *nom. sin. of* दुर्ग *s. n.* A fort, a stronghold, a *Droog* or hill-fort.

दुर्जनः *nom. sin. of* दुर्जन *s. m.* A bad man. दुर्जनेन *ins. sin.*

दुर्णीतम् *nom. sin. n. of* दुर्णीत *pass. part.* (*of the*

verb णी Conduct, *with* दुर् Ill) Ill-managed, impolitic. *s. n.* Misconduct. Impolicy.

दुर्दैवम् *nom. sin. s. n.* Hard fate, bad luck.

दुर्धर्षम् *acc. sin. m. of* दुर्धर्ष *adj.* Difficult of approach.

दुर्निवारः *nom. sin. m. of* दुर्निवार *adj.* Hard to be stopped or checked, difficult to suppress.

दुर्बलानि *nom. pl. n. of* दुर्बल *adj.* Weak, feeble.

दुर्भगा *s. f.* A wife disliked by her husband, a bad or ill-tempered woman.

दुर्भिक्षे *loc. sin. of* दुर्भिक्ष *s. n.* Dearth, famine.

दुर्भेद्यः *nom. sin. m. fut. pass. part.* (*of the verb* भिद्, *with* दुर्) To be broken with difficulty.

दुर्लभम् *nom. sin. n. of* दुर्लभ *adj.* Difficult of attainment.

दुर्विपाकात् *abl. sin. of* दुर्विपाक *s. m.* Unfavourable consequences of actions, either in this or a former birth.

दुर्वृत्तः *nom. sin. of* दुर्वृत्त *adj.* Wicked, vile, criminal, infamous, misbehaved, cheating, roguish.

दुश्चरित *s. n.* Misbehaviour, misdoing, ill-conduct. दुश्चरितानि *acc. pl.*

दुष्करम् *nom. sin. n. of* दुष्कर (*from* दुर् Difficult, *and* कर *agt. from the verb* कृ Do) Difficult, hard to be performed.

दुष्कृतम् *acc. sin. of* दुष्कृत *s. n.* Sin, crime, guilt.

दुष्ट *pass. part.* (*of the verb* दुष् Be corrupt) Wicked, worthless. Weak, impotent.

दुहित्रा *ins. sin. of* दुहितृ *s. f.* A daughter.

दूतीम् *acc. sin. of* दूती *s. f.* A female messenger. दूत्या *ins. sin.*

दूरम् *nom.* or *acc. sin. n. of* दूर *adj.* Distant, far. *ind.* Far, far off, away. दूरात् *abl. sin.*

दूषणम् *nom. sin. of* दूषण *s. n.* A spoiling, a ruining, corrupting, depravation. Defect, fault, offence. Blame. दूषणानि *nom. pl. n.*

दृढः *nom. sin. m. of* दृढ *pass. part.* (*of the verb* दृह् Be tight) Hard, firm, tight.

दृढसौहृदम् *acc. sin. m.* BAHUV. Firm in friendship, constant. (दृढ *and* सौहृद *s. n.*)

दृश्यन्ते 1*st pers. pl. pres. pass.* (*of the verb* दृश् See) Are seen, appear.

दृष्टः *nom. sin. m. of* दृष्ट *pass. part.* (*of the verb* दृश् See) Seen, beheld, witnessed. दृष्टानि *nom. pl. n.* दृष्टेषु *loc. pl. n.*

दृष्टिः *nom. sin. of* दृष्टि *s. f.* The eye. Sight, seeing, a look.

दृष्टिप्रसादम् *acc. sin. s. m.* The favour of a look.

दृष्टिबाणाः *nom. pl. s. m.* TATP. Arrows of the eye, *i. e.* leers, glances.

दृष्ट्वा *ind. pret. part.* (*of the verb* दृश्) Having seen.

देयः *nom. sin. m. of* देय *fut. pass. part.* (*of the verb* दा Give) To be given. देयम् *nom. sin. n.*

देव *voc. sin. of* देव *s. m.* A god. A king (in poetical or dramatic language). देवेन *ins. sin.* देवाय *dat. sin.* देवानाम् *gen. pl.*

देवत्वम् *acc. sin. of* देवत्व *abs. s. n.* (*from* देव *s. m.* A god) Divinity, deification.

देशः *nom. sin. of* देश *s. m.* A country, a region, place, part, quarter. देशम् *acc. sin.* देशे *loc. sin.* देशान् *acc. pl.*

देही *nom. sin. m. of* देहिन् *adj.* Corporeal, living. *s. m.* A corporeal being. The embodied spirit. देहिनः *gen. sin.* देहिनाम् *gen. pl.*

देहेन *ins. sin. of* देह *s. n.* The body.

दैवदुर्विपाकात् *abl. sin. of* दैवदुर्विपाक *s. m.* Hardness of fortune, unpropitiousness of fate.

दैवम् *nom.* or *acc. sin. of* दैव *s. n.* Destiny, fate, fortune. दैवेन *ins. sin.* दैवे *loc. sin.*

दोष: *nom. sin. of* दोष *s. m.* A fault, a defect, blemish, vice; offence, sin, villainy. दोषम् *acc. sin.* दोषेण *ins. sin.* दोषा: *nom. pl.*

द्युतिम् *acc. sin. of* द्युति *s. f.* Beauty, lustre.

द्यूतम् *nom. sin. of* द्यूत *s. n.* Gaming (as dice).

द्रवत्वात् *abl. sin. of* द्रवत्व *abs. s. n.* (*from* द्रव *adj.* Fluid) Fluidity, fusion.

द्रव्यम् *nom.* or *acc. sin. of* द्रव्य *s. n.* A thing, substance: property, goods, chattels. द्रव्येषु *loc. pl.*

द्रुम: *nom. sin. of* द्रुम *s. m.* A tree.

द्रुमायते 1*st pers. sin. pres. átm. a nominal verb* (*derived from* द्रुम A tree) Ranks as a tree.

द्रुमालय: *nom. sin. m.* A sheltering or dwelling in trees. (द्रुम *and* आलय Abode.)

द्वयम् *acc. sin. of* द्वय *s. n.* A pair, couple, brace, *chiefly used in composition.*

द्विजम् *acc. sin. of* द्विज *s. m.* Twice-born. A man of either of the three first classes, a *Brahman*, a *Kshetriya*, or *a Vaiśya*, whose investiture with the sacrificial string at years of puberty constitutes, religiously and metaphorically, their second birth.

द्विजातीनाम् *gen. pl. of* द्विजाति *s. m.* A *Brahman.* A man of either of the three first classes.

द्वितीय: *nom. sin. m. of* द्वितीय *ord. num.* Second. द्वितीयम् *acc. sin. m. nom. sin. n.* द्वितीयेन *ins. sin. m.* द्वितीया *nom. sin. f.*

द्विपेन्द्र *s. m.* (*from* द्विप An elephant, *and* इन्द्र Best) A large or excellent elephant.

द्वे *nom. du. f.* or *n. of* द्वि *num.* Two. द्वौ *acc. du. m.*

ध

धत्ते 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* धा 3*d cl. átm.* Have, hold) Possesses, acquires.

धनदर्पात् *abl. sin. of* धनदर्प *s. m.* Pride of wealth.

धनम् *nom.* or *acc. sin. of* धन *s. n.* Wealth, riches, treasure. धनेन *ins. sin.* धनात् *abl. sin.* धने *loc. sin.* धनानि *nom.* or *acc. pl.* धनै: *ins. pl.*

धनमूलम् *nom. sin. n.* BAHUV. Founded on wealth, having wealth for a basis.

धनलुब्ध: *nom. sin. m.* Greedy of wealth, avaricious. धनलुब्धानाम् *gen. pl. m. f.* or *n.*

धनवान् *nom. sin. m. of* धनवत् *adj.* Wealthy.

धनसम्पत्ति: TATPURUSHA, *comp. of* धन *cr.* Wealth, *and* सम्पत्ति: *nom. sin. of* सम्पत्ति *s. f.* Accumulation.

धनहीन *cr.* Poor, reduced to poverty. *See* हीन.

धनार्जनम् *acc. sin. s. n.* The acquisition of wealth.

धनाशा *nom. sin. s. f.* Thirst of wealth, desire of riches.

धनिन: *gen. sin., also nom. pl. m. of* धनिन् *adj.* Wealthy, affluent.

धनु: *nom. sin. of* धनु *s. m.* or *acc. sin. of* धनुष् *s. n.* A bow. धनुषा *ins. sin.* धनुषि *loc. sin.*

धनुर्गुण: *nom. sin. of* धनुर्गुण *s. m.* A bowstring.

धन्तव्य *for* हन्तव्य, *the* ह् *becoming* ध् *by rule* 43.

धन्य: *nom. sin. m. of* धन्य *adj.* Happy, fortunate. धन्यम् *nom. sin. n.*

धन्यते *for* हन्यते; ह् *changed to* ध् *by rule* 43.

धर्म्म: *nom. sin. of* धर्म *s. m.* Religion, duty, law. Virtue, moral and religious merit according to the law and the *Vedas.* Any peculiar or prescribed practice or duty; thus, giving alms, &c. is the *dherma* of a householder; admi-

nistering justice, the *dherma* of a king; piety, that of a *Brahman;* courage, that of a *Kshetriya,* &c. धर्म्मम् *acc. sin.* धर्म्मेण *ins. sin.* धर्म्मस्य *gen. sin.* धर्म्मे *loc. sin.*

धर्म्मज्ञाः *nom. pl. of* धर्म्मज्ञ *adj.* Knowing one's duty, conversant with virtue.

धर्म्मज्ञान *s. n.* Knowledge of moral, legal, and religious duty.

धर्म्मशास्त्रम् *nom.* or *acc. sin. of* धर्म्मशास्त्र *s. n.* The body or code of *Hindu* law. Any work on the subject. धर्म्मशास्त्राणि *nom. pl.* धर्म्मशास्त्राणाम् *gen pl.*

धर्म्मार्थकाममोक्षाणाम् DWANDWA *of the* 1*st species, comp. of* धर्म *cr.* Virtue, अर्थ *cr.* Wealth, काम *cr.* Desire, *and* मोक्षाणाम् *gen. pl. m. of* मोक्ष *s. m.* Liberation.

धर्मार्थम् *ind.* For religious purposes. *See* अर्थम्.

धात्रा *ins. sin. of* धातृ *s. m.* The Creator.

धारयन्तः *nom. pl. m. of* धारयत् *pres. part. of the verb* धृ 10*th cl. par.* Hold) Possessing, holding; acquainted with, versed in. Believing, maintaining.

धारिणा *ins. sin. m. of* धारिन् *agt.* (*from the verb* धृ Hold) Possessing, having, wearing.

धार्म्मिकः *nom. sin. m. of* धार्म्मिक *adj.* Virtuous, religious, pious, just.

धावन् *nom. sin. m. of* धावत् *pres. part. of the verb* धाव् 1*st cl. par.* Run) Running, going quickly. धावताम् *gen. pl. m.*

धि *for* हि; *the* ह् *being changed to* ध् *by r.* 43.

धियः *nom. pl. of* धी *s. f.* Understanding, intellect.

धीमताम् *gen. pl. m. of* धीमत् *adj.* Wise, intellectual.

धीरः *nom. sin. m. of* धीर *adj.* Wise, sensible. Firm, steady.

धीरत्वम् *nom.* or *acc. sin. of* धीरत्व *abs. s. n.* (*from* धीर *adj.* Firm) Firmness, fortitude.

धुरन्धराः *nom. pl. m.* (*from* धुर् *s. m.* A burden, *and* धर *agt., from the verb* धृ Hold, *See rule* 796) Bearing a burden.

धुरीणः *nom. sin. m. of* धुरीण *adj.* Bearing, charged, abounding with (qualities). *s.* A beast of burden.

धूर्ज्जटेः *gen. sin. of* धूर्ज्जटि *s. m.* A name of Śiva, as bearing the burden of the three worlds.

धृतः *nom. sin. m. of* धृत *pass. part.* (*of the verb* धृ Hold) Held, seized, griped.

धृतकनकमालः *nom. sin. m.* BAHUV. Wearing a golden collar (or wreath). धृत, कनक, माला.

धृतिः *nom. sin. of* धृति *s. f.* Steadiness. Firmness, fortitude.

धैर्य्यम् *nom.* or *acc. sin. of* धैर्य्य *abs. s. n.* (*from* धीर *adj.* Firm) Firmness, fortitude, steadiness.

ध्रियम्. *See* ह्रियम्. ह् *becomes* ध् *by rule* 43.

ध्रुवाणि *acc. pl. n. of* ध्रुव *adj.* Sure, certain.

न

न *ind.* No, not, nor, neither.

नः *acc. dat.* or *gen. pl. of* अस्मद् *pers. pron.* I.

नखाः *nom. pl. of* नख *s. m.* A nail, claw, talon.

नखिनाम् *gen. pl. m. of* नखिन् *adj.* Nailed, clawed, having nails, or talons.

नगरम् *nom.* or *acc. sin. of* नगर *s. n.* A city. नगरे *loc. sin.*

नगरी *nom. sin. of* नगरी *s. f.* A city.

नग्नत्वम् *nom. sin. of* नग्नत्व *abs. s. n.* (*from* नग्न *adj.* Naked) Nakedness, nudity.

नदी *nom. sin. of* नदी *s. f.* A river. नद्यः *nom. pl.* नदीनाम् *gen. pl.*

ननु *ind.* Not? Is not? are not? *Latin,* Nonne.

नन्दनः *nom. sin. m. of* **नन्दन** *agt.* (*from the verb* **नन्दि**, *rule* 160 *and* 161, Rejoice) Delighting, rejoicing, making glad. *s. m.* A son. **नन्दन** *voc. sin.*

नमस् *ind. A term used in connexion with the name of a deity in the fourth case, to signify* Veneration; *as,* **रामाय नमः** Salutation, glory or reverence to RÁMA.

नय *2d pers. sin. imp. of the verb* **णी** *1st cl. par.* Lead, conduct. *See rule* 160.

नयनयोः *gen. du. of* **नयन** *s. n.* The eye.

नरः *nom. sin. of* **नर** *s. m.* A man. **नरम्** *acc. sin.* **नरस्य** *gen. sin.* **नराः** *nom. pl.* **नराणाम्** *gen. pl.*

नरपतिः *nom. sin. of* **नरपति** *s. m.* A lord of men, a king.

नव *nom. of* **नवन्** *num. pl. only, and common gend.* Nine. *adj.* New, fresh. **नवम्** *acc. sin. m.* or *n.* **नवे** *loc. sin. m.* or *n.*

नवोढा *s. f.* A newly-married woman, a bride.

नश्यन्ति *1st pers. pl. pres.* (*of the verb* **णश्** *rule* 160, *4th cl. par.* Perish) Perish, are lost.

नष्टम् *nom.* or *acc. sin. n. pass. part.* (*of the verb* **णश्** Perish) Lost, disappeared.

नागदन्ते *loc. sin. of* **नागदन्त** *s. m.* (Elephant-tusk) A wooden pin or bracket projecting from a wall; a shelf. **नागदन्तकम्** *acc. sin. s. m.*

नाना *ind.* Many, various, sundry.

नाम *nom.* or *acc. sin. of* **नामन्** *s. n.* A name, an appellation. *ind.* Evidently, certainly, indeed, forsooth. *Often an emphatic particle.*

नामधेय *s. n.* A name.

नाममात्रेण *ins. sin. n.* TATP. By the mere name.

नामविस्मृतिः *nom. sin. s. f.* TATP. A forgetting of the name.

नाम्नि *loc. sin. of* **नामन्** *s. n.* A name, appellation.

नायके *loc. sin. of* **नायक** *s. m.* A guide or leader. (In erotic poetry) A husband or lover.

नारद *voc. sin. of* **नारद** *s. m.* NÁRADA, son of BRAHMÁ, and one of the ten divine *Munis* or *Rishis;* he is a friend of KRISHNA, a celebrated legislator, and inventor of the *Víná* or lute.

नारिकेल *s. m.* The cocoa-nut.

नारी *nom. sin. of* **नारी** *s. f.* A woman. **नारीणाम्** *gen. pl.*

नाशः *nom. sin. of* **नाश** *s. m.* Destruction, ruin, annihilation. **नाशम्** *acc. sin.* **नाशस्य** *gen. sin.*

नि *prep.* In, into, within. On, upon.

निःसङ्गः *nom. sin. m. of* **निःसङ्ग** *adj.* Free from attachment or desire. *See* **निर्**.

निःसत्त्वः *nom. sin. m. of* **निःसत्त्व** *adj.* Weak, impotent. (**निर्** Without, **सत्त्व** Nature, vigour).

निःसत्यता *nom. sin. abs. s. f.* (*from* **निःसत्य** *adj.* False) Insincerity, falsehood.

निःसरति *1st pers. sin. pres. of the verb* **सृ** *1st cl. par.* Go, *with* **निर्** Out. **निःसृत्य** *ind. pret. part.* Having issued forth. *See rule* 751.

निःस्वादु *acc. sin. n. adj.* Insipid, tasteless.

निकष *s. m.* The touch-stone.

निखातेन *ins. sin. n. pass. part.* (*of the verb* **खन्** Dig, *with* **नि**) Fixed, buried (in the ground).

निघ्नता *ins. sin. m. of* **निघ्नत्** *part. pres.* (*of the verb* **हन्** *2d cl. par.* Kill, *with prep.* **नि**) By killing or destroying.

निचखान *1st pers. sin. 2d pret.* (*of the verb* **खन्** Dig, *with* **नि**) He buried.

निजः *nom. sin. m. of* **निज** *adj.* Own, innate; of

one's own party, or country. निजायाः *gen. sin. f.*

नित्यम् *nom. sin. n. of* नित्य *adj.* Constant, perpetual, eternal, endless. *ind.* Always, constantly, perpetually, daily.

नित्यशङ्कितः *nom. sin. m.* Perpetually alarmed.

नित्यस्नायी *nom. sin. m. of* नित्य Constant, *and* स्नायिन् *agt.* (*from the verb* स्ना Bathe, *rule* 160) Bathing, making ablutions. *See r.* 769.

निद्रया *ins. sin. of* निद्रा *s. f.* Sleep, sleepiness.

निधनता *nom. sin. abs. s. f.* (*from* निधन *adj.* Poor) Poverty.

निधनम् *nom.* or *acc. sin. of* निधन *s. n.* Death. निधने *loc. sin.*

निधाय *ind. pret. part.* (*of the verb* धा Hold, have, *with* नि) Having put, placed, or laid down.

निधिम् *acc. sin. of* निधि *s. m.* A treasure.

निपतिष्यति 1*st pers. sin.* 2*d fut.* (*of the verb* पत् *par.* Fall, *with* नि) Will fall, befal, or alight. निपतिष्यन्ति 1*st pers. pl.*

निपानम् *acc. sin. of* निपान *s. n.* A well, trench, ditch or trough.

निपुणैः *ins. pl. m. of* निपुण *adj.* Expert, clever.

निभृतम् *ind.* Privately, apart.

निमग्नः *nom. sin. m.* (*of* मग्न *pass. part. of the verb* मस्ज् Plunge, dive, *with prep.* नि In) Immersed, sunk, plunged.

निमज्जनम् *nom. sin. of* निमज्जन *s. n.* A bathing, immersion.

निमित्तम् *acc. sin. of* निमित्त *s. n.* Cause, motive. निमित्तात् *abl. sin.* निमित्ते *loc. sin.*

नियत *pass. part.* (*of the verb* यम् Restrain, *with* नि In) Restrained. Fixed, decreed; positive, definite: certain, inevitable. Attentive, intent upon. नियते *loc. sin. m.*

नियतम् *ind.* Always, constantly. Assuredly.

नियतविषयवर्त्ती *nom. sin. m.* One steadily abiding in his appointed sphere. *See* वर्त्ती.

नियमात् *abl. sin. of* नियम *s. m.* Agreement, contract, promise. A religious vow or observance.

नियोजितः *nom. sin. m. pass. part. of the verb* युज् 10*th cl.* Bind, tie, connect, *with* नि) Entrusted with, appointed to.

निर् *prep.* Out, outside, without. निः, निश्, निष्, *and* निस् *are forms which it assumes, according to the nature of the consonant to which it is prefixed.*

निरर्थकम् *nom. sin. s. n. of* निरर्थक *adj.* Useless, vain, unprofitable, unmeaning.

निरस्त *pass. part.* (*of the verb* अस् Throw, *with* निर्) Expelled, rooted out; destroyed, gone.

निरामिषाशी *nom. sin. m. of* निर् Without, आमिष Flesh, *and* आशिन् *agt.* (*from the verb* अश् Eat) Eating. (Not eating flesh.)

निरायासम् *nom. sin. n. of* निरायास *adj.* Not involving trouble, ready, easily attained.

निराशः *nom. sin. m. of* निराश *adj.* Hopeless, desparing, disappointed.

निरीहिता *nom. sin. s. f.* Indifference, absence of effort or wish to get any thing.

निरुन्धानः *nom. sin. m. pres. part.* (*of the verb* रुध् 7*th cl. átm.* Obstruct, oppose, *with* नि) Hindering, obstructing.

निरूपयति 1*st pers. sin. pres. of the verb* रूप् 10*th cl. par. with* नि, Look, see into, investigate, examine, search, pry, discover, find, ascertain. निरूपयामि 3*d pers. sin.* निरूपयद्भिः *ins. pl.*

m. pres. part. निरूपितः *nom. sin. m. pass. part.* निरूप्य *ind. pret. part.* निरूप्यताम् 1*st pers. sin. imp. pass.*

निर्गन्धाः *nom. pl. m. of* निर्गन्ध *adj.* Inodorous.

निर्गुणः *nom. sin. m. of* निर्गुण *adj.* Worthless, bad, destitute of good qualities. Stringless (bow). निर्गुणम् *nom.* or *acc. sin. n.* निर्गुणेषु *loc. pl. m.*

निर्गुणत्वम् *nom. sin. abs. s. n.* (*from* निर्गुण *adj.* Worthless) Worthlessness.

निर्जन *adj.* (निर् Without, जन People) Lonely, unpeopled, unfrequented. निर्जने *loc. sin. n.*

निर्जनवनम् *acc. sin.* A lonely, unfrequented forest.

निर्दयम् AVYAYÍBHÁVA, Unmercifully, excessively, much. (निर् Without, दया Pity).

निर्दशनः *nom. sin. m. of* निर्दशन *adj.* Toothless.

निर्बुद्धिः *nom. sin. of* निर्बुद्धि *adj.* Out of one's wits, stupid, senseless.

निर्भरम् *ind.* Much, excessively.

निर्म्मलम् *nom. sin. n. of* निर्मल *adj.* Unsullied, pure.

निर्म्मिता *nom. sin. f. of* निर्मित *pass. part.* (*of the verb* मा Measure, *with* निर्) Formed, fashioned, built, manufactured, made. निर्म्मिते *loc. sin. n.*

निर्वाण *pass. part.* (*of the verb* वा Blow, *with prep.* निर् Out) Extinguished. *s. n.* Extinction. निर्व्वाणम् *acc. sin.* *See rule* 60.

निर्विणः *nom. sin. m. pass. part.* (*of the verb* विद् *with* निर्) Desponding, self-disparaged.

निर्विशेषेण *ins. sin. of* निर्विशेष *s. m.* The absence of distinction: indifferently, equally.

निर्वृतिः *nom. sin. of* निर्वृति *s. f.* A ceasing, an abstaining from; rest, repose, tranquillity.

निर्वेदम् *acc. sin. of* निर्वेद *s. m.* Self-disparagement.

निलयम् *acc. sin. of* निलय *s. m.* A house, abode.

निवर्त्तते 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* वृत् 1*st cl. átm.* Be, *with* नि) Ceases, refrains, abstains, desists, stops.

निवसति 1*st pers. sin. pres. of the verb* वस् 1*st cl. par.* Dwell, inhabit, lodge, *with* नि In. निवसतः 1*st pers. du.* निवसन्ति 1*st pers. pl.* निवसामि 3*d pers. sin.*

निवसतिः *nom. sin. of* निवसति *s. f.* An abiding; abode, residence.

निवास *s. m.* Residence, dwelling.

निवृत्तः *nom. sin. m. of* निवृत्त *pass. part. of the vb.* वृत् Be, *with* नि In) Ceased, stopped, turned back. Abstained, refrained from. निवृत्तम् *acc. sin. m.* निवृत्ताः *nom. pl. m.*

निवेदितम् *nom. sin. n. pass. part. of* वेदि (*caus. of the verb* विद् Know, *with* नि) Made known, declared, told.

निश्चलमतिः *nom. sin. m.* BAHUV. Steady-minded, of unshaken mind. *See* निर्.

निश्चित्य *ind. pret. part.* (*of the verb* चि Gather, *with* निर्) Having concluded, or made out for certainty. *See* निर्. *See rule* 751.

निषेवते 1*st pers. sin. pres. of the verb* षेव् 1*st cl. átm.* Serve, *with* नि) Attends, heeds, pursues.

निष्पन्नम् *nom. sin. n. pass. part. of the verb* पद्, *with* निर्) Completed, concluded, fixed, settled.

निहतः *nom. sin. m. pass. pass.* (*of the verb* हन्, *with* नि) Stricken, smitten, slain, overcome. निहत्य *ind. pret. part.* *See rule* 759.

निहिता *nom. sin. f. of* निहित *pass. part.* (*of the verb* धा Hold, *with prep.* नि In) Placed, applied, bestowed.

नीचः *nom. sin. m. of* नीच *adj.* Low, vile, base. Deep.

नीचगा *nom. sin. f. of* नीचग *adj.* (*from* नीच Low, *and* ग *agt. q.v.* Going) Low; descending.

नीतिः *nom. sin. of* नीति *s. f.* Polity, political science, treating especially of the administration of government, including the practice of morality in private life, both by the sovereign and his subjects, Guidance, direction. *In line* 16, : *becomes* स् *before a surd, by rule* 47. नीतिम् *acc. sin.*

नीतिकुशलः *nom. sin. m.* Politic, conversant with government and human affairs.

नीतिविद्याम् *acc. sin. of* नीतिविद्या *s. f.* TATPURUSHA, Political science.

नीतिवेदिनाम् *gen. pl. m. of* नीतिवेदिन् *agt.* (*from the verb* विद् Know) Knowing policy, a politician.

नीतिशास्त्र *s. n.* TATP. The science of political ethics, or any work treating of it.

नीत्वा *ind. pret. part.* (*of the verb* णी Lead, *rule* 160) Having conducted.

नीयताम् 1*st pers. sin. imp. pass.* (*of the verb* णी) Let be passed (as time), or led (as life).

नीरुजः *gen. sin. m. f. of* नीरुज् or *nom. sin. m. of* नीरुज *adj.* Convalescent, well in health (*from* निर् Without *and* रुज् Sickness, *the* र् *being dropped, and the vowel lengthened by r.* 56.)

नील *adj.* Black or dark blue.

नीलकण्ठस्य *gen. sin. of* नीलकण्ठ *s. m.* A name of MAHÁDEVA, (*from* नील Blue *and* कण्ठ The throat. The neck of ŚIVA, was stained blue by the acrimony of the poison, which, upon its production at the churning of the ocean, he swallowed.)

"To soften human ills, dread ŚIVA drank
The poisonous flood that stained his azure neck."

नीलपक्ष्माणः *nom. pl. m.* BAHUV. (*comp. of* नील Black, *and* पक्ष्मन् *s. n.* An eye-lash) Feathered with black eye-lashes. (*epithet of* इषिकाणाः).

नु *ind.* *A particle of interrogation.*

नूनम् *ind.* Surely, assuredly.

नृणाम् *gen. pl. of* नृ *s. m.* A man. *See* p. 58.

नृपतिः *nom. sin. of* नृपति *s. m.* A king.

नृपम् *acc. sin. of* नृप *s. m.* A king.

नृशंसेभ्यः *abl. pl. m. of* नृशंस *agt.* Malicious, hurtful, injurious to mankind.

नैराश्यम् *nom. sin. abs. s. n.* (*from* निराश *adj.* Hopeless) Hopelessness, despair; the absence of wish or expectation.

नैष्ठुर्यम् *nom. sin. of* नैष्ठुर्य *abs. s. n.* (*from* निष्ठुर *adj.* Severe) Harshness, severity, cruelty.

नो *ind.* Not.

नौः *nom. sin. of* नौ *s. f.* A boat, a ship.

प

पक्व *irreg. pass. part.* (*of the verb* पच् Cook, ripen) Matured, ripe.

पक्षः *nom. sin. of* पक्ष *s. m.* A partisan. A fortnight. A wing. पक्षैः *ins. pl.*

पक्षिणः *nom. pl. of* पक्षिन् *s. m.* A bird. पक्षिभिः *ins. pl.* पक्षिषु *loc. pl.*

पक्षिशावकाः *nom. pl. of* पक्षिशावक *s. m.* A young bird. पक्षिशावकान् *acc. pl.* पक्षिशावकैः *ins. pl.*

पङ्कमग्नानाम् *gen. pl. of* पङ्कमग्न TATP. *comp. of* पङ्क, *and* मग्न *pass. part.* (*of the verb* मस्ज् Sink) Sunk in the mire.

पङ्कवर्त्मना *ins. sin. of* पङ्कवर्त्मन् *s. n.* A miry road.

पङ्कस्य *gen. sin. of* पङ्कः *s. m.* Mire. पङ्के *loc. sin.*

पञ्च *nom. m. f. n. of* पञ्चन् *num. pl. only,* Five.

पञ्चतन्त्रात् *abl. sin. of* पञ्चतन्त्र *s. n.* The *Pancha Tantra* (the title of a work, containing, as its name imports, five chapters or treatises.)

पञ्चत्वम् *acc. sin. of* पञ्चत्व *abs. s. n.* (*from* पञ्चन् Five) Death, *i. e.* the separation of the five elements, of whose aggregate the body consists.

पञ्चमः *nom. sin. m. of* पञ्चम *ordin. num.* Fifth.

पटुत्वम् *nom. sin. of* पटुत्व *abs. s. n.* (*from* पटु *adj.* Clever) Cleverness, eloquence.

पठति 1*st pers. sin. pres. of the verb* पठ् 1*st cl. par.* Read, recite. पठ्यमानम् *acc. sin. n. part. pres. pass.* Being recited.

पण्डितः *nom. sin. of* पण्डित *s. m.* A scholar, a teacher, a *Pańdit,* a learned *Brahman,* or one read in sacred science, and teaching it to his disciples. A wise man. पण्डितम् *acc. sin.*

पण्डितबुद्धयः *nom. pl. m. of* पण्डितबुद्धि BAHUV. Philosopic-minded.

पण्डितसभाम् *acc. sin. s. f.* An assembly of literati.

पततः *abl.* or *gen. sin. pres. part of the verb* पत् 1*st cl. par.* Fall. पतति 1*st pers. sin. pres.* पतन्ति 1*st pers. pl.*

पतनम् *acc. sin. s. n.* A falling, a fall.

पतिः *nom. sin. of* पति *s. m.* A husband. A lord, master, owner. पतिम् *acc. sin.* पतिना *ins. sin.*

पतितः *nom. sin. m. of* पतित *pass. part.* (*of the verb* पत् Fall) Fallen. पतितम् *acc. sin.*

पतिप्राणा *nom. sin. s. f.* BAHUV. A faithful wife, one, whose husband is her life.

पतिव्रतम् *nom. sin. s. n.* Fidelity to a husband.

पतिव्रता *nom. sin. s. f.* A good and virtuous wife.

पतिष्यसि 2*d pers. sin.* 2*d fut. of the verb* पत् 1*st cl. par.* Fall.

पत्तौ *loc. sin. of* पत्ति *s. m.* A husband.

पत्नी *nom. sin. of* पत्नी *s. f.* A wife.

पत्या *ins. sin. of* पति A husband. पत्युः *gen. sin.*

पथिकः *nom. sin. of* पथिक *s. m.* A traveller.

पथ्यम् *nom. sin. n. of* पथ्य *adj.* Proper, fit, suitable, agreeing with, but applied chiefly with respect to diet, regimen, &c.

पदम् *nom.* or *acc. sin. of* पद *s. n.* Place, scite, station. A degree, step. Post, rank.

पदातीनाम् *gen. pl. of* पदाति *s. m.* A footman, foot-soldier.

पदे पदे *ind.* At every step, continually.

पद्मरागाणाम् *gen. pl. of* पद्मराग *s. m.* A ruby.

पन्थाः *nom. sin. of* पथिन् *s. m.* A path, way, road. पन्थानम् *acc. sin.*

पपात 1*st pers. sin.* 2*d pret. of the verb* पत् 1*st cl. par.* Fall.

पयः *nom. sin. of* पयस् *s. n.* Milk.

पयोमुखम् *acc. sin. m.* BAHUV. Having milk on the surface, milk-faced.

परः *nom. sin. m. of* पर *pronom.* Other, another. Strange, different. Extreme. Best, pre-eminent, intense, more, greater. A stranger. परम् *nom.* or *acc. sin. n.*

परकलत्राभिगमनम् *nom. sin. s. n.* Adultery.

परत्र *ind.* In the next world, hereafter.

परदारेषु *loc. pl. m.* On another's wife. *See* दाराः.

परद्रव्येषु *loc. pl. s. n.* On the goods of another.

परपिण्डेन *ins. sin. s. n.* With another's cake.

परपुरुष *s. m.* Another man, a stranger.

परभाग्योपजीवी *nom. sin. m.* TATP. परभाग्य Another's fortune, *and* उपजीविन् *agt.* Living.

परमः *nom. sin. m. of* परम *adj.* Chief, primary, principal.

परवशे *loc. sin. n. adj.* Subservient, dependent, subject.

परस्परम् *ind.* Mutually.

परा *prep.* Back, backward. Over.

पराक्रमैः *ins. pl. of* पराक्रम *s. m.* Power, strength, valour, prowess. Forcible means.

पराधीनम् *nom. sin. n. adj.* Dependent, subject, subservient. (पर *and* अधीन.)

परान्नभोजी *nom. sin. m.* (*from* पर Another's, अन्न Food, *and* भोजिन् *agt. of the verb* भुज् Eat) Living, or who lives at another's cost.

परार्थम् *or* परार्थे *ind.* For another's sake or good.

परावसथशायी *nom. sin. m.* (*from* पर Another's अवसथ House, *and* शायिन् *agt. of the verb* शी Sleep) Sleeping in another's house.

परि *prep.* Round, around, about; entirely.

परिगतः *nom. sin. m. pass. part.* (*of the verb* गम् Go, *with* परि Round) Encompassed, surrounded, overwhelmed.

परिच्छेदः *nom. sin. of* परिच्छेद *s. m.* Separation of one thing from another, detaching false from true; discrimination, distinction; judgment.

परिज्ञाय *ind. pret. part.* (*of the verb* ज्ञा Know, *with* परि) Having fully known or ascertained.

परिणताः *nom. pl. m. pass. part.* (*of the verb* णम् Bow, *with* परि) Bowed, bent, aimed at, directed to (unerring).

परिणीता *nom. sin. f. pass. part.* (*of the verb* णी Lead, *with* परि) Married.

परिताप *s. m.* Pain, anguish.

परितोषः *nom. sin. of* परितोष *s. m.* Satisfaction, pleasure.

परित्यक्तः *nom. sin. m. of* परित्यक्त *pass. part.* (*of the verb* त्यज् *1st cl. par.* Quit, *with* परि) Quitted, abandoned, left, forsaken, neglected, deprived of. परित्यक्ता *nom. sin. f.* परित्यक्ताः *nom. pl. m.* परित्यजेत् *1st pers. sin. pot.* परित्यज्य *ind. pret. part.* परित्यज्यते *1st pers. sin. pres. pass.*

परित्यागाः *nom. pl. of* परित्याग *s. m.* Abandonment, quitting, loss, privation. परित्यागेन *ins. sin.*

परित्राण *s. n.* A preserving, protecting or rescuing.

परिधान *s. n.* Vesture, clothes, a lower garment.

परिपालयन्तु *1st pers. pl. imp. of the verb* पाल् *10th cl. par.* Protect, *with* परि.

परिभवात् *abl. sin. of* परिभव *s. m.* Disrespect, contempt, disgrace.

परिभूयते *1st pers. sin. pres. pass.* (*of the verb* भू Be, *with* परि) Is despised.

परिभ्रमन् *nom. sin. m. of* परिभ्रमत् *part. pres.* (*of the verb* भ्रम् *1st cl. par.* Turn round, *with* परि) Prowling, roaming or wandering about.

परिभ्रश्यते *1st pers. sin. pres. of the verb* भ्रंश् *4th cl. par.* Fall. परिभ्रष्टः *nom. sin. m. pass. part.* Fallen, degraded, deprived of.

परिरक्षणम् *nom. sin. s. n.* A guarding, defending. Preservation.

परिवर्ज्जयेत् *1st pers. sin. pot. of the verb* वृज् *10th cl. par. with* परि, Shun, avoid, leave, quit.

परिवर्णितुम् *inf. of the verb* वर्ण् *10th cl. with* परि, Describe.

परिवर्त्तते *1st pers. sin. pres. of the verb* वृत् *1st cl. átm.* Be, *with* परि, Revolve, turn round. परिवर्त्तन्ते *1st pers. pl.*

परिवर्त्तिनि *loc. sin. m. of* परिवर्त्तिन् *agt.* (*of the verb* वृत् Be, *with* परि Revolve) Revolving.

परिवार *s. m.* Retinue, train.

परिव्राजकाः *nom. pl. of* परिव्राजक *s. m.* The man of the last religious order, the mendicant devotee. परिव्राजकेन *ins. sin.*

परिहर्त्तव्यः *nom. sin. m. of* परिहर्त्तव्य *fut. pass. part. of the verb* हृ, *with* परि) To be shunned.

परिहीणस्य *gen. sin. m. of* परिहीण *pass. part.* (*of the verb* हा, *with* परि) Deserted by, deprived.

परीक्ष्यन्ते 1*st pers. pl. pres. of the verb* ईक्ष् 1*st cl. átm.* See, *with* परि, Try, test, assay, prove.

परीवाहः *nom. sin. s. m.* A drain or channel made to carry off water from a pond that overflows.

परैः *ins. pl. m. of* पर *pronom.* Other, another.

परोक्षार्थस्य KARMADHÁRAYA, *comp. of* परोक्ष *cr.* Invisible, secret, *and* अर्थस्य *gen. sin. of* अर्थ *s. m.* An object.

परोक्षे *loc. sin. n. of* परोक्ष *adj.* Invisible. *ind.* Out of sight.

परोपदेशे *loc. sin. m.* TATP. In instructing others.

पर्कटी *s. f.* The waved-leaf fig-tree.

पर्ज्जन्यः *nom. sin. of* पर्ज्जन्य *s. m.* A cloud.

पर्य्यङ्के *loc. sin. of* पर्य्यङ्क *s. m.* A bed, a couch.

पर्य्यटता *ins. sin. m. of* पर्य्यटत् *part. pres.* (*of the verb* अट् Travel, 1*st cl. par. with* परि) Prowling about.

पर्व्वते *loc. sin. of* पर्व्वत *s. m.* A mountain, a hill.

पलायितः *nom. sin. m. of* पलायित *pass. part.* (*of the verb* अय् Go, *with* परा, र *being changed to* ल्) Escaped, fled. पलायितुम् *inf.* पलायिष्यसि 2*d pers. sin.* 2*d fut. par.*

पलितेषु *loc. pl. of* पलित *s. n.* Gray hair.

पल्लव *s. m.* A sprout, a shoot, the extremity of a branch bearing new leaves.

पल्लवग्राहि *nom. sin. n. of* पल्लव *and* ग्राहिन् *agt.* (*from the verb* ग्रह् Take) Twig-picking, straw-gathering, superficial (knowledge).

पशुः *nom. sin. of* पशु *s. m.* A beast. पशुभिः *ins. pl.*

पश्चात् *ind.* After, afterwards. Behind.

पश्चात्ताप *s. m.* Repentance, remorse.

पश्चादायान्तम् *acc. sin. m.* Coming behind, following.

पश्चादागत्य *ind. pret. part.* Having returned.

पश्चिमे *loc. sin. n. adj.* Last, latter, hinder.

पश्य 2*d pers. sin. imp.* (*of the verb* दृश् 1*st cl. par. substituting* पश्य् *in the first four tenses*) See, observe. पश्यत 2*d pers. pl.* पश्यति 1*st pers. sin. pres.* Sees, looks. पश्यन्ति 1*st pers. pl.* See. पश्यामि 3*d pers. sin.*

पाटलिपुत्रनामधेयम् *nom. sin. n.* BAHUVRÍHI, *comp. of* पाटलिपुत्र *cr.* A city supposed to be the ancient *Palibothra* and the modern *Patna*, *and* नामधेय *s.* A name.

पाटवम् *acc. sin. of* पाटव *abs. s. n.* (*from* पटु *adj.* Eloquent, clever) Eloquence. Cleverness, skill.

पाठितः *nom. sin. m. pass. part. of* पाठि (*caus. of the verb* पठ् Read, recite) Made to talk, read or recite, taught. पाठ्यते 1*st pers. sin. pass.*

पाण्डित्यम् *nom. sin. of* पाण्डित्य *abs. s. n.* (*from* पण्डित *s. m.* A scholar) Learning, scholarship, skill, talent.

पाण्डु *s. m.* The name of a sovereign of ancient *Delhi*, and nominal father of *Yudhishthira*, and the other four *Pándava* princes.

पातकम् *acc. sin. of* पातक *s. n.* A sin, a crime.

पातोत्पाताः *nom. pl. m.* DWANDWA, The falls and the rises, depressions and elevations.

पात्रताम् *acc. sin. of* पात्रता *abs. s. f.* (*from* पात्र *adj.* Worthy) Merit, capacity, fitness.

पात्रत्वात् *abl. sin. of* पात्रत्व *abs. s. n.* (*from* पात्र Fit) Fitness. त् *becomes* द् *before a sonant.*

पात्रम् *nom. sin. s. n.* A vessel, plate, cup, &c. A sacrificial vase or vessel. A receptacle, a recipient. A fit or competent person. A king's minister. पात्रे *loc. sin.*

पात्रस्थम् *acc. sin. n. of* पात्रस्थ Lying in the dish.

पाद *s. m.* A foot. पादेन *ins. sin.* पादस्य *gen. sin.* पादयोः *gen.* or *loc. du.* पादान् *acc. pl.*

पादपे *loc. sin. of* पादप *s. m.* A tree.

पादास्फालनेन *ins. sin. s. n.* The trampling, shuffling action or motion of the feet.

पानम् *nom. sin. of* पान *s. n.* A drinking. Drink.

पानीयम् *acc. sin. of* पानीय *s. n.* Water.

पान्थः *nom. sin. of* पान्थ *s. m.* A traveller. पान्थेन *ins. sin.* पान्थ *voc. sin.*

पापकर्म्मणा *ins. sin. m.* BAHUV. Wicked, sinful.

पापपुण्यैः *ins. pl. of* पापपुण्य *m.* or *n.* DWANDWA, Vicious or virtuous (deeds).

पापम् *acc. sin. m. of* पाप *adj.* Wicked. *nom.* or *acc. sin. of* पाप *s. n.* Sin, wickedness, villainy. पापस्य *gen. sin.*

पारम् *acc. sin. of* पार *s. m.* The further or opposite bank of a river.

पार्थिवैः *ins. pl. of* पार्थिव *s. m.* A king.

पार्श्वगताम् *acc. sin. f.* (*from* पार्श्व *s.* The side. Near, by the side of, *and* गताम् Gone) Sheltering, screening.

पालय *2d pers. sin. imp. of the verb* पाल् *10th cl. par.* Preserve, protect, guard, keep. पाल्यते *1st pers. sin. pres. pass.*

पावकम् *acc. sin. of* पावक *s. m.* Fire.

पाशः *nom. sin. of* पाश *s. m.* A snare, noose, gin for catching birds, deer &c., a fetter, a cord. पाशम् *acc. sin.* पाशाः *nom. pl.* पाशान् *acc. pl.* पाशैः *ins. pl.*

पाशबद्धान् *acc. pl. m. of* पाशबद्ध Snared, noosed, entrapped or caught in a net.

पाशबन्धम् *acc. sin. of* पाशबन्ध *s. n.* A noose, snare, halter, net.

पिण्ड *s. m.* A lump, ball, or cake. पिण्डतः *ind.* (*equiv. to* पिण्डात् *by rule* 1041) From a ball.

पिता *nom. sin. of* पितृ *s. m.* A father.

पितृमन्दिरे *loc. sin. s. n.* In the paternal mansion.

पिशुन *s. m.* A spy, informer, tale-bearer.

पीडनम् *acc. sin. of* पीडन *s. n.* A pressing, squeezing, or paining.

पीडा *nom. sin. of* पीडा *s. f.* Pain, annoyance.

पीडितम् *acc. sin. n. pass. part.* (*of the verb* पीड्) Pressed; pained, squeezed. पीडिते *loc. sin. m.*

पीत्वा *ind. pret. part.* (*of the verb* पी *or* पा Drink, *See rule* 748) Having drunk.

पीयते *1st. pers. sin. pres. pass.* (*of the verb* पा Drink) Is imbibed. *See rule* 602.

पुंश्चलीभिः *ins. pl. of* पुंश्चली *s. f.* A harlot, an unchaste woman.

पुंसः *gen. sin. of* पुमस् *s. m. irreg. in its declension,* A man, a male. पुंसाम् *gen. pl.*

पुच्छ *s. m.* or *n.* The tail.

पुच्छाग्रे *loc. sin. of* पुच्छाग्र *s. n.* Tip of the tail.

पुण्य *adj.* Virtuous, pure, righteous, holy. Beautiful, pleasing. *s. n.* Virtue, moral or religious merit, a good action. पुण्यम् *acc. sin.*

पुण्यकर्म्मणाम् *gen. pl. n. of* पुण्यकर्म्मन् KARM. A virtuous action.

पुण्यतीर्थे KARMADHÁRAYA, *comp. of* पुण्य *adj. cr.* Pure, holy, *and* तीर्थे *loc. sin. of* तीर्थ *s. n.* A holy place, any place of pilgrimage, as

Benares, &c.; but especially particular spots along the course of sacred streams, as the Ganges, &c.; and in the vicinity of some piece of water, or sacred springs.

पुण्यबलोदयात् *abl. sin. m.* **TATPURUSHA.** From the dawn of the efficacy of (my) merit.

पुण्यवान् *nom. sin. m. of* पुण्यवत् *adj.* Fortunate, lucky, well-fated. *Obs. In line* 262, *this adjective being followed by a pronoun in the ablative case, must be rendered comparatively,* Happier, more fortunate.

पुण्यैककर्म्मणाम् *gen. pl. m.* **BAHUV.** Of those whose sole business is the practice of virtue.

पुण्योदयात् *abl. sin. of* पुण्योदय *s. m.* Good fortune, as the result of virtuous acts in a former life.

पुत्रः *nom. sin. of* पुत्र *s. m.* A son, a child. पुत्रेण *ins. sin.* पुत्राः *nom. pl. In line* 56, **:** *is dropped by rule* 52. पुत्रान् *acc. pl.* पुत्रैः *ins. pl.* पुत्राणाम् *gen. pl.*

पुत्रक *voc. sin. of* पुत्रक *s. m.* A son, a child.

पुत्री *nom. sin. s. f.* A daughter.

पुनर् *and before certain letters,* पुनः *ind.* Again. But, on the contrary. Assuredly.

पुनर्ज्जन्म *acc. sin. of* पुनर्ज्जन्मन् *s. n.* A second birth, regeneration.

पुनरागतः *nom. sin. m.* Come again, returned.

पुमान् *nom. sin. of* पुमस् *s. m.* A man, a male. *In line* 627, न् *becomes* ल् *by rule* 28.

पुरःसरम् *ind.* By or with, *i. e.* preceded by, attended with.

पुरस्कृतम् *nom. sin. n.* (*from* पुरस् Before, *and* कृत Done) Perfected, finished, completed.

पुरस्तात् *ind.* Before, in front.

पुरीष *s. n.* Excrement, ordure.

पुरुषः *nom. sin. of* पुरुष *s. m.* A man. पुरुषेण *ins. sin.* पुरुषस्य *gen. sin.*

पुरुषकारेण *ins. sin. of* पुरुषकार *s. m.* A manly act or effort.

पुरुषसिंहम् *acc. sin. m.* (*comp. of* पुरुष Man, *and* सिंह A lion) A lion of a man, *i. e.* a brave man.

पुरुषार्थम् *ind.* For man. (*See* अर्थम्.)

पुलकितः *nom. sin. m. of* पुलकित *adj.* Having the down of the body erect (a symptom of exquisite delight).

पुष्कलः *nom. sin. m. of* पुष्कल *adj.* Plenteous.

पुष्ट *pass. part.* (*of the verb* पुष् Feed) Nourished.

पूजनीयः *nom. sin. m. fut. pass. part.* (*of the verb* पूज् Worship) To be worshipped, or honoured. पूजयितव्या *nom. sin. f.* पूज्यः *nom. sin. m.*

पूजाम् *acc. sin. of* पूजा *s. f.* Worship, homage, honour, respect.

पूज्यते 1*st pers. sin. pres. pass.* (*of the verb* पूज् Honour) Is honoured, or respected.

पूरयित्वा *ind. pret. part.* (*of the verb* पूर् 10*th cl.*) Having filled.

पूरुषः *nom. sin. of* पूरुष *s. m.* A man.

पूर्णम् *acc. sin. n. of* पूर्ण *pass. part.* (*of the verb* पॄ Fill) Filled, full.

पूर्व्वः *nom. sin. m. of* पूर्व्व *pronom.* Former, old. First-mentioned.

पूर्व्वजन्मकृतम् **TATP.** *comp. of* पूर्व्वजन्म *cr.* A former birth, or previous state of existence, *and* कृतम् *nom. sin. n. pass. part.* Done, wrought.

पूर्व्वम् *acc. sin. n. of* पूर्व्व Former. *ind.* Previously.

पृच्छति 1*st. pers. sin. pres.* (*of the verb* प्रच्छ् 6*th cl. par.*) Asks, inquires.

पृथिवीपतिः *nom. sin. s. m.* A sovereign, a king.

पृथिवीम् *acc. sin. of* पृथिवी *s. f.* The earth.

पृथ्वी *s. f.* The earth.

पृथ्वीखात *s. n.* A cavern, hole or pit in the earth.

पृष्ठ *s. n.* The back. The surface. पृष्ठे *loc. sin.*

पृष्ठतः *ind.* Behind the back. *See rule* 1041.

पृष्ठमांसादः *nom. sin. m.* (पृष्ठ The back, मांस Flesh, *and* अद् *agt.* Eating) A backbiter.

पौरुषम् *acc. sin. of* पौरुष *abs. s. n.* (*from* पुरुष *s. m.* A man) Manliness, vigour. पौरुषे *loc. sin.*

प्र *prep.* Forth, forward, before, away. Very, much, exceeding.

प्रकाशम् *ind.* (In dramatic language) Aloud.

प्रकाशयति 1*st pers. sin. pres. of* काशि (*caus. of the verb* काश् Shine, *with* प्र) Irradiates, illumines, makes manifest, displays; publishes, reveals, discloses. प्रकाशयेत् 1*st pers. sin. pot.*

प्रकृति *s. f.* Nature, the natural state or condition of a thing. प्रकृत्या *ins. sin.*

प्रकोपितस्य *gen. sin. m. of* प्रकोपित *pass. part. of* कोपि *caus.* (*of the verb* कुप् Be angry, *with* प्र) Much incensed, greatly provoked.

प्रक्षालनात् *abl. sin. of* प्रक्षालन *s. n.* A washing, a cleansing.

प्रच्छन्नः *nom. sin. m. of* प्रच्छन्न *pass. part.* (*of the verb* छद् Cover, *with* प्र) Covered, concealed.

प्रजायते 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* जन् 4*th cl. átm. substituting* जा) Is born or produced.

प्रजावती *nom. sin. f. of* प्रजावत् *adj.* Possessing children. A mother, a matron.

प्रणम्य *ind. pret. part.* (*of the verb* णम् Bow, *with* प्र) Having made obeisancé.

प्रणयाः *nom. pl. of* प्रणय *s. m.* Friendship, friendly regard.

प्रताप *s. m.* Majesty, dignity. Vigour, energy.

प्रतापवान् *nom. sin. m. of* प्रतापवत् *adj.* Majestic, glorious.

प्रति *prep.* Again, against, back again. Each.

प्रतिज्ञातम् *nom. sin. n.* (*pass. part. of the verb* ज्ञा Know, *with* प्रति) Promised.

प्रतिनिवर्त्तते 1*st. pers. sin. pres.* (*of the verb* वृत् 1*st cl. átm. with* प्रति) Turns away, retires.

प्रतिपत्तये *dat. sin. of* प्रतिपत्ति *s. f.* Fame, renown.

प्रतिपद्यते 1*st pers. sin. pres. of the verb* पद् 4*th cl. átm.* Go, *with* प्रति Effect, accomplish.

प्रतिरात्रम् *ind.* Each night, every night.

प्रतिवसति 1*st pers. sin. pres. of the verb* वस् 1*st cl. par.* Dwell, *with* प्रति.

प्रतीकारः *nom. sin. of* प्रतीकार *s. m.* A remedy, retaliation.

प्रतीतः *nom. sin. m. of* प्रतीत *pass. part. of the verb* इ Go, *with* प्रति,) Believed, trusted. Glad, delighted.

प्रत्यक्षे *loc. sin. n. of* प्रत्यक्ष *adj.* Perceptible to the eye, visible, present; evident, clear, plain. प्रत्यक्षेण *ins. sin.*

प्रत्यङ्गम् AVYAYÍBHÁVA, On the body or limbs severally. (प्रति *and* अङ्ग Body or limb).

प्रत्यभिज्ञाय *ind. pret. part.* (*of the verb* ज्ञा Know, *with* अभि *and* प्रति) Having recognised.

प्रत्यहम् *ind.* Daily.

प्रत्याख्याने *loc. sin. of* प्रत्याख्यान *s. n.* Denial.

प्रत्यावृत्य *ind. pret. part.* (*of the verb* वृत् Be, *with* आ *and* प्रति) Having returned.

प्रत्याह 1*st pers. sin.* (*of the defective verb* आह् Say, *with* प्रति Again) He replied.

प्रथम *adj.* First. प्रथमम् *adv.* In the first place.

प्रथितम् *nom. sin. n. of* प्रथित *pass. part.* (*of the verb* प्रथ् Be famous) Famed.

प्रदानेन *ins. sin. of* **प्रदान** *s. n.* Gift, donation.

प्रदीपः *nom. sin. of* **प्रदीप** *s. m.* A lamp.

प्रदेशम् *acc. sin. of* **प्रदेश** *s. m.* A spot, place, district, part.

प्रदोषकाले *loc. sin. of* **प्रदोषकाल** *s. m.* Evening-tide.

प्रपूर्य्यते 1*st pers. sin. pres. pass.* (*of the verb* **पूर्** Fill, *with* **प्र**) Is thoroughly filled, or satiated.

प्रबन्धेन *ins. sin. of* **प्रबन्ध** *s. m.* A connected discussion or narrative.

प्रबुद्धः *nom. sin. m. of* **प्रबुद्ध** *pass. part.* (*of the vb.* **बुध्** Understand, *with* **प्र**) Awake, awakened.

प्रबोध्य *ind. pret. part. of* **बोधि** *caus.* (*of the verb* **बुध्** Understand, *with* **प्र**) Having instructed, called the attention, hinted or suggested.

प्रभवति 1*st pers. sin. pres. of the verb* **भू** 1*st cl. par.* Be; *with* **प्र**, Become manifest, appear, arise, proceed, come forth: prevail, take effect, wax powerful, attain the mastery: rule, controul. **प्रभवन्ति** 1*st pers. pl.*

प्रभाते *loc. sin. of* **प्रभात** *s. m.* Morning, day-break, dawn.

प्रभावात् *abl. sin. of* **प्रभाव** *s. m.* Power.

प्रभुत्वम् *nom. sin. of* **प्रभुत्व** *abs. s. n.* (*from* **प्रभु** *s. m.* A lord) Supremacy, sovereignty, dominion, lordship, high rank, power.

प्रभृति *ind. following a noun frequently in the ablative case,* From, forward, commencing at.

प्रमाणम् *nom. sin. of* **प्रमाण** *s. n.* An authority, a guide, that or who, in which or in whom, implicit trust is to be placed.

प्रमाणयति 1*st pers. sin. pres.* (*a nominal verb derived from* **प्रमाण** Authority) Receives, admits, obeys or proposes, as authority.

प्रयच्छ 2*d pers. sin. imp. of the verb* **दा** 1*st cl. par. substituting* **यच्छ्** *in the first four tenses,* Give, bestow, *with* **प्र**.

प्रयान्ति 1*st pers. pl. pres. of the verb* **या** 2*d cl. par.* Go, *with* **प्र** Away.

प्रयुज्यते 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* **युज्** 4*th cl. átm. with* **प्र**) Is suited, fit for, or deserved by.

प्ररोहन्ति 1*st pers. pl. pres. of the verb* **रुह्** 1*st cl. par.* Grow, bud, germinate, *with* **प्र** Forth.

प्रवर्त्तते 1*st pers. sin. pres. of the verb* **वृत्** 1*st cl. átm.* Be, *with* **प्र**, Act, be in active exercise.

प्रविशति 1*st pers. sin. pres. of the verb* **विश्** 6*th cl. par.* Enter, *with* **प्र**. **प्रविशन्ति** 1*st pers. pl.* **प्रविष्टः** *nom. sin. m. pass. part.*

प्रवीणताम् *acc. sin. of* **प्रवीणता** *abs. s. f.* (*from* **प्रवीण** *adj.* Skilful, clever) Proficiency, skill.

प्रवृत्तिः *nom. sin. of* **प्रवृत्ति** *s. f.* Prosecution, perseverance, attempt, enterprize, active effort.

प्रसन्नम् *nom. sin. n. pass. part.* (*of the verb* **षद्**, *with* **प्र**) Clear, bright, complacent, gracious. Pleased, delighted.

प्रसरः *nom. sin. of* **प्रसर** *s. m.* Free course, room.

प्रसवनम् *nom. sin. of* **प्रसवन** *s. n.* A bringing forth, a bearing of children, fecundity.

प्रसादात् *abl. sin. of* **प्रसाद** *s. m.* Favour, kindness, approbation.

प्रसारित *pass. part. of* **सारि** *caus.* (*of the verb* **सृ** Go, *with* **प्र** Forth) Extended, stretched forth. **प्रसार्य्य** *ind. pret. part.* Having extended.

प्रसूतः *nom. sin. of* **प्रसूत** *s. m.* A son.

प्रस्ताव *s. m.* An occasional or introductory eulogium.

प्रस्तुवन्ति 1*st pers. pl. pres. of the verb* **स्तु** 2*d cl. par. with* **प्र**) Praise, panegyrize: propound, declare. **प्रस्तूयते** 1*st. pers. sin. pres. pass.*

प्रस्थापयति *1st pers. sin. pres. of* **स्थापि** (*caus. of the verb* **स्था** Stand, *with* **प्र**) Despatch, dismiss, send away. **प्रस्थापितः** *nom. sin. pass. part.*

प्रस्रवतः *1st pers. du. pres. of the verb* **स्रु** *1st cl. par.* Flow, stream, distil, *with* **प्र** Forth.

प्रहरण *s. n.* A weapon.

प्रहार *s. m.* A stroke, blow, wound.

प्रहृष्टमनाः *nom. sin. m.* BAHUV. (*comp. of* **प्रहृष्ट** *pass. part.* Rejoiced, *and* **मनस्** *s. n.* The mind) Delighted at heart, exceedingly glad.

प्राक् *ind.* Formerly. Before, in front.

प्राक्तन *adj.* Former, past, old, ancient.

प्राज्ञः *nom. sin. of* **प्राज्ञ** *s. m.* A wise, clever, sensible man. *In line* 5, **:** *becomes* **ो** *by rule* 51.

प्राणत्यागः *nom. sin. of* **प्राणत्याग** *s. m.* TATP. Abandonment of life, suicide.

प्राणभृताम् *gen. pl. m.* or *f. of* **प्राणभृत्** KWIP, Sentient, living (being). *See rule* 805.

प्राणाः *nom. pl. of* **प्राण** *s. m.* The five vital airs or modes of inspiration and expiration collectively, the vital spirits, life. **प्राणैः** *ins.* **प्राणेभ्यः** *abl.*

प्राणेश्वरः *nom. sin. s. m.* A husband (lord of life).

प्रातर् *and before certain letters,* **प्रातः** *ind.* Early, betimes in the morning.

प्राप्तः *nom. sin. m. of* **प्राप्त** *pass. part.* (*of the verb* **आप्** Obtain, *with* **प्र**) Obtained, gained, caught, procured, found. **प्राप्तम्** *acc. sin. m.* **प्राप्तानि** *nom. pl. n.*

प्राप्तकालः *nom. sin. m.* BAHUV. (He) who has reached his hour, whose fated time is arrived.

प्राप्तव्यः *nom. sin. m. fut. pass. part.* (*of the verb* **आप्** Obtain) To be obtained or found. **प्राप्तव्यानि** *nom. pl. n.* **प्राप्य** *ind. pret. part.*

प्राप्नुत *2d pers. pl. imp. of the verb* **आप्** *5th cl. par. with prep.* **प्र**, Obtain ye, get ye.

प्रायः *nom. sin. of* **प्राय** *adj. used in composition,* Like, resembling. *ind.* Frequently, generally, ordinarily, for the most part, abundantly, largely.

प्रायशः *ind.* Usually, commonly, for the most part.

प्रायेण *ins. sin. m. of* **प्राय** *adj.* Exceeding, much.

प्रार्थक *agt.* A suitor.

प्रार्थयन्ति *1st pers. pl. pres. of the verb* **अर्थ्** *10th cl. par. with* **प्र** Ask, beg, seek, solicit. **प्रार्थितः** *nom. sin. m. pass. part.*

प्रार्थयिता *nom. sin. m. of* **प्रार्थयितृ** *agt.* A suitor.

प्रासाद *s. m.* A palace. A temple.

प्रियः *nom. sin. m. of* **प्रिय** *adj.* Beloved, dear, liked, agreeable. **प्रिया** *nom. sin. f.*

प्रियवाक्सहितम् *nom. sin. n.* Accompanied by kind words. (**प्रिय, वाच्, सहित.**)

प्रियवादी *nom. sin. m. of* **प्रियवादिन्** TATP. (*comp. of* **प्रिय** Sweet, pleasant, *and* **वादिन्** *agt. from the vb.* **वद्** Speak; Speaking, a speaker) Sweetly spoken; flattering, a flatterer. **प्रियवादिनम्** *acc. sin. m.* **प्रियवादिनी** *nom. sin. f.*

प्रियसुहृद् *nom. sin. m.* KARMADH. A dear friend.

प्रियाप्रिये *loc. sin. n. of* **प्रियाप्रिय** DWANDWA, Agreeable and disagreeable: like and dislike.

प्रीतिः *nom. sin. of* **प्रीति** *s. f.* Pleasure, joy, gratification. Affection, love, harmony, kindness. **प्रीतिम्** *acc. sin.* **प्रीत्या** *ins. sin.*

प्रीतिवचसा *ins. sin. of* **प्रीतिवचस्** *s. n.* TATP. Gracious or kindly speech.

प्रीतिविश्रम्भभाजनम् *nom. sin. n.* A repository of joy and confidence. **प्रीति, विश्रम्भ, भाजन.**

प्रेषितवान् *nom. sin. m. of* **प्रेषितवत्** *part. 3d pret.*

act. of प्रेषि (*caus. of the verb* इष् Go, *with prep.* प्र) He despatched.

प्रोज्झितुम् *inf. of the vb.* उज्झ्, *with* प्र Escape, shun.

प्रौढ *pass. part.* (*of the verb* वह् Grow, *with* प्र) Full grown.

प्रौढयौवनाम् *acc. sin. f.* **BAHUV.** In the prime of youth.

फ

फलम् *nom.* or *acc. sin. of* फल *s. n.* Fruit. Result, consequence. Reward, benefit. फले *nom. du.* फलानि *nom.* or *acc. pl.*

फलवती *nom. sin. f. of* फलवत् *adj.* Fruitful, productive.

फलिता *nom. sin. f. of* फलित *adj.* Fruitful, successful.

फेन *s. m.* Froth, foam. फेनः *nom. sin.*

ब

बणिक् *nom. sin. of* बणिज् *s. m.* A merchant, a trader.

बणिक्पुत्रः *nom. sin. s. m.* **TATP.** A merchant's son. बणिक्पुत्रेण *ins. sin.*

बणिक्पुत्री *nom. sin. s. f.* A merchant's daughter.

बद्धः *nom. sin. m. pass. part.* (*of the verb* बन्ध् Bind) Bound, tied, fastened, caught. बद्धा *ind. pret. part.* Having bound.

बधात् *abl. sin. of* बध *s. m.* Slaughter, murder.

बध्यः *nom. sin. m. of* बध्य *fut. pass. part.* (*of the verb* बध् Kill) To be killed, deserving of death.

बध्यन्ते *1st pers. pl. pres. pass. of the verb* बन्ध् Bind, *or of the verb* बध् Kill.

बन्धः *nom. sin. of* बन्ध *s. m.* A tie, a knot.

बन्धनम् *acc. sin. of* बन्धन *s. n.* A binding, tying, confining; captivity, bondage, confinement. A bond, cord. बन्धनात् *abl. sin.* बन्धने *loc. sin.* बन्धनानि *nom. pl.*

बन्धुः *nom. sin. of* बन्धु *s. m.* A relation, kinsman, friend. बन्धुभ्यः *dat. pl.*

बन्धुहीनः *nom. sin. m.* Friendless, relationless.

बन्ध्या *nom. sin. s. f.* A childless woman.

बभूव *1st. pers. sin. 2d pret. of the verb* भू *par.* Be or become. बभूवुः *1st pers. pl.*

बलम् *nom. sin. of* बल *s. n.* Strength, power. An army, forces. बलेन *ins. sin.* बलानाम् *gen. pl.*

बलवान् *nom. sin. m. of* बलवत् *adj.* Strong, powerful.

बलानि *nom. pl. n. of* बल *adj.* Strong, powerful.

बहुना *ins. sin. m.* or *n. of* बहु *adj.* Much, many. बहुभिः *ins. pl. m.*

बहुमान *s. n.* Respect, reverence.

बहुल *adj.* Much, many, abundant. बहुले *loc. sin. n.* बहुलीभवन्ति *1st pers. pl. pres.* **CHWI,** *rule* 1033. Become abundant, abound.

बहुश्रुताः *nom. pl. m. of* बहुश्रुत *adj.* Well-taught, learned, acquainted with the *Vedas.*

बाधते *1st pers. sin. pres. of the verb* बाध् *1st cl. átm.* Resist, oppose; annoy, afflict.

बान्धवाः *nom. pl. of* बान्धव *s. m.* A friend, relation, kinsman. बान्धवान् *acc. pl.*

बालः *nom. sin. of* बाल *s. m.* An infant, a child; it usually means the young child, under five years old, but is equally applicable till sixteen years of age. बालानाम् *gen. pl.*

बालकः *nom. sin. of* बालक *s. m.* A child, a boy.

बाहु *s. m.* The arm.

बाहुल्य *abs. s. n.* (*from* बहुल *adj.* Abundant) Plenty, abundance, quantity. बाहुल्येन *ins. sin.*

बुद्धिः *nom. sin. of* बुद्धि *s. f.* The intellect, understanding, wits. बुद्ध्या *ins. sin.* बुद्धौ *loc. sin.*

बुद्धिमान् *nom. sin. m. of* बुद्धिमत् *adj.* Wise, intelligent. बुद्धिमन्तः *nom. pl. m.*

बुधः *nom. sin. of* बुध *s. m.* A wise man, a sage.

बुध्यते 1*st pers. sin. pres. pass. of the verb* बुध् Understand, perceive.

बुभुक्षायाम् *loc. sin. of* बुभुक्षा *s. f.* A desire to eat, hunger (*desiderative form of* भुज् Eat).

बोद्धव्यम् *nom. sin. n. fut. pass. part.* (*of the verb* बुध् Understand) Necessary to be understood, to be considered.

ब्रवीमि 3*d pers. sin. pres. of the verb* ब्रू 2*d cl. par. irreg. and defective,* Say, speak.

ब्रह्मचारी *nom. sin. of* ब्रह्मचारिन् *s. m.* The *Brahmachárí* or religious student; the young *Brahman,* from the time of his investiture with the cord, to the period of his becoming a householder: it is also applied to a person who continues with his spiritual teacher, through life, studying the *Vedas,* and observing the duties of the student; it is also given as a title to *Pańdits* learned in the *Vedas;* to a class of ascetics; by the *Tantras,* it is assigned to persons whose chief virtue is the observance of continence; and it is assumed by many religious vagabonds (*from* ब्रह्म the *Veda, and* चर् to go or follow).

ब्रह्महत्या *s. f. Brahmanicide,* the killing of a *Brahman.*

ब्रह्मारण्ये *loc. sin. of* ब्रह्मारण्य *s. n.* A forest in which the *Vedas* are read and explained.

ब्राह्मणः *nom. sin. of* ब्राह्मण *s. m.* A man of the first *Hindu* tribe, a *Brahman.*

ब्रूते 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* ब्रू 2*d cl. átm.* Say) Says.

ब्रूहि 2*d pers. sin. imp. of the verb* ब्रू 2*d cl. par.* Say, speak, declare.

भ

भक्तिः *nom. sin. of* भक्ति *s. f.* Service, worship, attachment, devotion. Loyalty, dutifulness.

भक्षक *agt.* (*from the verb* भक्ष् Eat) An eater.

भक्षणम् *nom. sin. of* भक्षण *s. n.* An eating.

भक्षयति 1*st pers. sin. pres. of the verb* भक्ष् 10*th cl. par.* Eat. भक्षयामि 3*d pers. sin.* भक्षितः *nom. sin. m. pass. part.* भक्षितेन *ins. sin. n.* भक्षितुम् *inf.* भक्ष्यः *nom. sin. m. fut. pass. part.* To be eaten, eatable; food. भक्ष्यते 1*st pers. sin. pass.* Is eaten.

भक्ष्यभक्षकयोः DWANDWA, *comp. of* भक्ष्य Food, *and* भक्षकयोः *gen.* or *loc. du. m. of* भक्षक *agt.* An eater, or feeder.

भगवान् *nom. sin. m. of* भगवत् *adj.* Respectable, worshipful, adorable; hence the common appellation of a prince or a deity. भगवति *loc. sin. m.* and *voc. sin. of* भगवती *f.*

भग्नाशः *nom. sin. m. of* भग्नाश BAHUV. Disappointed. (भग्न Broken, *and* आशा Hope.)

भङ्ग *s. m.* A fracture. भङ्गे *loc. sin.*

भङ्गुरम् *nom. sin. n. of* भङ्गुर *adj.* Fragile, transient, brittle, evanescent.

भट्टारकवारे *loc. sin. of* भट्टारकवार *s. n.* (*from* भट्टारक The sun, *and* वार A day) Sunday.

भद्रम् *nom.* or *acc. sin. n. of* भद्र *adj.* Lucky, auspicious, well, good. Best, excellent. Pure, virtuous, pious. *s.* Happiness, prosperity, fortune. *ind.* Well, right, happy. भद्राणि *acc. pl. n.*

भयङ्करः *nom. sin. m. of* भयङ्कर *agt.* Fear-inspiring, formidable, terrific.

भयम् *nom.* or *acc. sin. of* भय *s. n.* Fear. Danger. भयेन *ins. sin.* भयात् *abl. sin.* भयस्य *gen. sin.*

भयस्थानशतानि *nom. pl. n.* TATP. Hundreds of occasions of fear. (भय, स्थान, शत.)

भयहेतुः *nom. sin. of* भयहेतु *s. m.* TATP. A cause of alarm. भयहेतुम् *acc. sin.*

भयार्तः *nom. sin. m.* TATP. Alarmed, terrified.

भयोत्तरम् *nom. sin. n.* BAHUV. Attended with or succeeded by fear. (भय *and* उत्तर.)

भर 2*d pers. sin. imp. of the verb* भृ 1*st cl. par.* Support, cherish, feed, nourish.

भर्ता *nom. sin. of* भर्तृ *agt. m.* (*from* भृ) A husband.

भवत् (*a form of address more respectful than* त्वम् Thou) Your highness, honour, worship. भवान् *nom. sin. m.* भवता *ins. sin. m.* भवतः *gen. sin. m.* भवन्तः *nom. pl. m.* भवद्भिः *ins. pl. m.* भवद्भ्यः *abl. pl. m.* भवताम् *gen. pl. m.*

भवति 1*st pers. sin. pres. of the verb* भू 1*st cl. par.* Be, become. भवन्ति 1*st pers. pl.* भवेत् 1*st pers. sin. pot.* भवतु 1*st pers. sin. imp.* भविष्यति 1*st pers. sin.* 2*d fut.* भविष्यसि 2*d pers. sin.* भविष्यन्ति 1*st pers. pl.*

भवदन्यः *nom. sin. m.* TATP. (*comp. of* भवत् You, *and* अन्यः Other) Other than you.

भवितव्यम् *nom. sin. n. of* भवितव्य *fut. pass. part. of the verb* भू Become, *used impersonally in construction with a noun in the instrumental case; as,* मया भवितव्यम् To be become by me, *i. e.* I will or must become.

भस्त्रा *nom. sin. s. f.* A bellows, a large hide with valves, and a clay nozzle, which is used for this purpose.

भागीरथी *s. f.* The Ganges, *a patronymic of* भगीरथ *Bhagíratha,* a pious king whose austerities brought this river from heaven.

भाग्यम् *nom.* or *acc. sin. of* भाग्य *s. n.* Luck, fortune. भाग्येन *ins. sin.*

भाजनम् *nom. sin. of* भाजन *s. n.* A vessel, a vase. भाजने *loc. sin.*

भारः *nom. sin. of* भार *s. m.* A weight, a burden.

भारवाही *nom. sin. m.* (*of* भार *and* वाहिन् *agt. of the verb* वह् Carry) A porter, a burden-bearer.

भार्या *nom. sin. of* भार्या *s. f.* A wife, espoused according to the ritual of the *Vedas.* भार्याम् *acc. sin.* भार्यासु *loc. pl.*

भावयेत् 1*st. pers. sin. pot. of the verb* भू 10*th cl. par.* Think, consider, estimate.

भावस्य *gen. sin. of* भाव *s. m.* Nature, disposition, mind, soul: state, condition. भावे *loc. sin.* भावाः *nom. pl.* *In line* 63, ः *is dropped by r.* 52.

भावि *nom. sin. n. of* भाविन् *agt.* (*of the verb* भू Become) Future, what will be, predestined. भाविनः *nom. pl. m.*

भाषते 1*st pers. sin. pres. of the verb* भाष् 1*st cl. átm.* Speak. भाषितम् *nom.* or *acc. sin. n. pass. part.* Spoken. *s. n.* A word, speech.

भिक्षान्नम् *acc. sin. of* भिक्षान्न *s. n.* TATP. Food obtained as alms. (भिक्षा *s. f.* Alms, *and* अन्न *s. n.* Food.)

भिक्षापात्रम् *acc. sin. of* भिक्षापात्र *s. n.* TATP. A beggar's bowl, an alms-dish.

भिक्षाशित्वम् *nom. sin. abs. s. n.* (*from* भिक्षाशिन् *agt.* An alms-eater) Mendicancy, a subsisting on alms. (आशिन् *is agt. of the verb* अश् Eat.)

भिन्नः *nom. sin. m. of* भिन्न *pass. part.* (*of the verb* भिद् Pierce, break) Pierced, broken.

भीत *pass. part.* (*of the verb* भी Fear) Afraid, alarmed, placed in jeopardy.

भीतपरित्राणवस्तूपालम्भपण्डितः *nom. sin. m.* TATP. Skilful in finding fault with the means of preserving (him or those) placed in danger.

भीत्या *ins. sin. of* भीति *s. f.* Fear, alarm, apprehension, dread.

भीरुता *nom. sin. abs. s. f.* (*from* भीरु *adj.* Timid) Fear, timidity.

भीरोः *gen. sin. m. of* भीरु *adj.* Timid, afraid.

भुवन *s. n.* The world.

भूः *nom. sin. of* भू *s. f.* The earth, the ground. भुवि *loc. sin.*

भूतदया *nom. sin. s. f.* TATP. Compassion or tenderness to all creatures.

भूतले *loc. sin. of* भूतल *s. n.* TATP. The earth, the face of the earth.

भूताः *nom. pl. m. of* भूत *pass. part.* (*of the verb* भू Become) Become, been.

भूतानाम् *gen. pl. of* भूत *s. n.* A living being, a creature. भूतेषु *loc. pl.*

भूतिम् *acc. sin. of* भूति *s. f.* Prosperity, success, wealth.

भूत्वा *ind. pret. part.* (*of the verb* भू) Having become.

भूपतिः *nom. sin. of* भूपति *s. m.* TATP. A king, a monarch. भूपतौ *loc. sin.*

भूपालाः *nom. pl. of* भूपाल *s. m.* A king, a sovereign.

भूमिः *nom. sin. of* भूमि *s. f.* The earth. Place, scite, ground. भूमिम् *acc. sin.* भूमौ *loc. sin.*

भूषितः *nom. sin. m. of* भूषित *pass. part.* (*of the verb* भूष् Adorn) Adorned, ornamented, decorated.

भेकः *nom. sin. of* भेक *s. m.* A frog.

भेतव्यम् *nom. sin. n. of* भेतव्य *fut. pass. part.* (*of the verb* भी Fear) To be dreaded.

भेद्यः *nom. sin. m. of* भेद्य *fut. pass. part.* (*of the verb* भिद् Break) To be broken, frangible.

भेषजम् *nom. sin. s. n.* A drug, medicine, physic.

भैरवः *nom. sin. m. of* भैरव *adj.* Formidable, horrible, terrific. *s. m.* A name of Śiva.

भैषज्यम् *acc. sin. s. n.* A drug, a medicine.

भोः *ind.* A vocative particle of respect.

भोक्ता *nom. sin. m. of* भोक्तृ *agt.* (*from the verb* भुज् Eat) An eater.

भोग *s. m.* Enjoyment, pleasure.

भोजनम् *nom. sin. of* भोजन *s. n.* Food, victuals. The act of eating. भोजने *loc. sin.* भोजनानि *nom. pl.*

भोजनविशेषैः *ins. pl. m.* TATP. With choicest food, dainties or delicacies.

भोजयामि 3*d pers. sin. pres. of* भोजि (*caus. of the verb* भुज् Eat) I feed, I cause to eat.

भोज्यम् *nom. sin. n. fut. pass. part.* (*of the verb* भुज् Eat) To be eaten. Food; a feast, a store of provisions.

भो भोः *interj.* Ho! hark ye! *A respectful form of address. In line* 91, ः *is dropped by rule* 52.

भ्रष्ट *pass. part.* (*of the verb* भ्रंश् Fall) Fallen.

भ्रातः *voc. sin. of* भ्रातृ *s. m.* A brother.

भ्राम्यन् *nom. sin. m. pres. part.* (*of the verb* भ्रम् 4*th cl. par. lengthening its vowel in the first four tenses*) Roaming, rambling, sauntering, strolling about.

भ्रू *s. f.* An eyebrow.

भ्रूचापाकृष्टमुक्ताः *nom. pl. m.* Drawn and discharged from the bow of the eyebrow.

म

मकरकेतोः *gen. sin. of* **मकरकेतु** *s. m.* KÁMA, the *Hindu* Cupid (*from* **मकर** A marine monster, *and* **केतु** An emblem; being painted on KÁMA's banner).

मगध *s. m.* Name of a country, *South Behár.*

मग्नः *nom. sin. m. of* **मग्न** *pass. part.* (*of the verb* **मस्ज्** Dive) Sunk, immersed, plunged.

मणिना *ins. sin. of* **मणि** *s. m.* A jewel, a gem. **मणेः** *gen. sin.*

मण्डूकाः *nom. pl. of* **मण्डूक** *s. m.* A frog.

मत् *used for* **अस्मद्** *in forming the first member of a* TATP. *compound,* My, mine, our.

मतिः *nom. sin. of* **मति** *s. f.* The mind.

मतिमान् *nom. sin. m. of* **मतिमत्** *adj.* Intelligent, clever, sensible, wise. **मतिमताम्** *gen. pl. m.*

मत्त *pass. part.* (*of the verb* **मद्** Rejoice) Furious, mad. *s. m.* A furious elephant, or one in rut.

मत्स्याः *nom. pl. of* **मत्स्य** *s. m.* A fish. **मत्स्यैः** *ins. pl.*

मदः *nom. sin. s. m.* Pride, arrogance. Joy, delight.

मधु *nom. sin. of* **मधु** *s. n.* Honey.

मधुरम् *nom. sin. n. of* **मधुर** *adj.* Sweet. **मधुरा** *nom. sin. f.* **मधुरे** *nom. du. n.* **मधुरैः** *ins. pl. n.*

मध्यचारी *nom. sin. m. comp. of* **मध्य** Midst, *and* **चारिन्** *agt.* (*of the vb.* **चर्**) Going; who goes.

मध्यम् *acc. sin. of* **मध्य** *s. n.* The middle, midst, centre. Within, among. **मध्ये** *loc. sin.*

मनः *nom. sin. of* **मनस्** *s. n.* The mind. **मनसा** *ins. sin.* **मनसि** *loc. sin.*

मनस्तापम् *acc. sin. of* **मनस्ताप** *s. m.* Mental pain.

मनस्वी *nom. sin. m. of* **मनस्विन्** *adj.* Intelligent, intellectual. **मनस्विनः** *gen. sin.*

मनीषिणः *nom. pl. of* **मनीषिन्** A *Pańdit,* learned *Brahman,* or teacher.

मनुष्याणाम् *gen. pl. of* **मनुष्य** *s. m.* A man.

मनोरथैः *ins. pl. of* **मनोरथ** *s. m.* A wish.

मनोहराः *nom. pl. m.* (*from* **मनस्** The mind, *and* **हर** *agt.* Seizing) Beautiful, lovely, pleasing, captivating.

मन्त्र *s. n.* A mystical verse, incantation, spell or charm. Secret consultation, private advice.

मन्थर *adj.* Slow, tardy,

मन्थराभिधानः *nom. sin. m.* BAHUV. Named *Manthara.* (**मन्थर** *and* **अभिधान** *s. n.* A name.)

मन्दं मन्दम् *ind.* Slow, slowly, *i.e.* very slowly, softly, or feebly.

मन्दिर *s. m.* A house. A temple.

मन्मांसार्थी *nom. sin. m. agt.* Waiting for my flesh. (**मत्**, **मांस**, *and* **अर्थिन्**.)

मन्यन्ते *1st pers. pl. pres. of the verb* **मन्** *4th cl. átm.* Esteem, fancy, consider, or regard. **मन्यसे** *2d pers. sin.* **मन्ये** *3d pers. sin.*

मम *gen. sin.* (*of* **अस्मद्** *pers. pron.* I) Of me, my.

मया *ins. sin.* (*of* **अस्मद्** I) By me.

मयूराः *nom. pl. of* **मयूर** *s. m.* A peacock.

मरणम् *nom. sin. of* **मरण** *s. n.* Dying; death. **मरणात्** *abl. sin.*

मरणव्याधिशोकानाम् *gen. pl. m.* DWANDWA, Of death, sickness, or sorrow.

मरीचिमालिनि *loc. sin. of* **मरीचिमालिन्** *s. m.* The sun (*from* **मरीचि** Light, **मालिन्** Wearing, or who wears, a chaplet). **माला** *s. f.* A garland.

मरु *s. m.* A region or soil destitute of water; sand, a desert.

मरुस्थल्याम् *loc. sin. of* **मरुस्थली** *s. f.* A desert, a dry and desert tract.

मर्त्तव्यम् *nom. sin. n. of* मर्त्तव्य *fut. pass. part.* (*of the verb* मृ Die) Necessary to die.

मर्य्यादा *s. f.* Continuance in the right way, propriety of conduct, steadiness, rectitude.

मल *s. n.* Dirt, filth. Excretion of the body; as, serum, semen, blood, marrow, urine, fæces, earwax, nails, phlegm, tears, rheum, and sweat.

मलिनाः *nom. pl. f. of* मलिन *adj.* Dirty, soiled. Beclouded (as the intellect).

मसकः *nom. sin. of* मसक *s. m.* A gnat.

महत् *nom.* or *acc. sin. n. of* महत् *adj.* Great. महता *ins. sin. m.* महद्भिः *ins. pl. m.* or *n.* महताम् *gen. pl. m.*

महा *is the form which the adjective* महत् Great *assumes as the first member of a* **KARMADHÁRAYA** *or* **BAHUVRÍHI** *compound; as,* महापण्डित A great *Pańdit,* महाधन Very rich.

महाकुल *s. n.* **KARM.** A great family.

महात्मनः *gen. sin. m. of* महात्मन् **BAHUV.** Lofty-minded, magnanimous. महात्मनि *loc. sin. m.* महात्मनाम् *gen. pl.*

महाधनः *nom. sin. m.* **BAHUV.** Very rich.

महान् *nom. sin. m. of* महत् *adj.* Great.

महापङ्के *loc. sin. m.* **KARM.** In a great quagmire.

महापण्डितः *nom. sin. m.* **KARM.** A great *Pańdit.*

महापातक *s. n.* **KARM.** A heinous crime.

महाहि *s. m.* **KARM.** A great serpent. महाहिशयनम् *nom. sin. n.* A sleep on the great serpent. (At intervals of the minor destruction of the world, *Vishnu* is represented as reposing himself upon the serpent *Śesha,* amidst the waters by which the earth is overspread. He also takes a nap of four months' duration, from the 11th of *Ásháṛh* to the 11th of *Kártik,* or about the middle of June to the middle of October, or from the time the periodical rains usually commence, till their termination.)

महिषः *nom. sin. of* महिष *s. m.* A buffaloe.

मा *ind.* No, not. *A particle of forbidding or dissuading, used before the 2d pers. of the imperative, and frequently before the 3d preterite, causing the initial* अ *of this tense to be dropped. It occasionally governs a verb in the potential mood.*

मांसम् *acc. sin. of* मांस *s. n.* Flesh. मांसैः *ins. pl.*

मांसरुचयः *nom. pl. m. of* मांसरुचि **BAHUVRÍHI,** Fond of flesh.

माता *nom. sin. of* मातृ *s. f.* A mother. मात्रा *ins. sin.* मातुः *gen. sin. In line* 38, ः *becomes* र् *by rule* 53. मातरि *loc. sin.*

मातृपितृकृताभ्यासः **TATP.** *comp. of* मातृ *cr.* A mother, पितृ *cr.* A father, *and* कृताभ्यासः *nom. sin. m.* Trained.

मातृवत् *ind.* Like a mother.

मात्रम् *or* मात्रेण *ins. is often subjoined to a word to give a restricted meaning; as,* स्पर्शमात्रम् A mere touch. जातिमात्रेण By caste merely.

मात्सर्य्यम् *nom. sin. abs. s. n.* (*from* मत्सर *adj.* Envious) Envy, malice.

मानम् *acc. sin. of* मान *s. m.* Rank, honour.

मानवः *nom. sin. of* मानव *s. m.* A man, a descendant of *Manu.* मानवानाम् *gen. pl.*

मानस *adj.* Mental. *s. n.* The mind, the seat or faculty of reason and feeling. मानसम् *nom. sin. n.*

मानुषम् *acc. sin. m. of* मानुष *adj.* Human. *s. m.* A man, mankind.

मानुष्यम् *nom. sin. abs. s. n.* (*from* मनुष *s. m.* A

man) Manhood, humanity, the state or quality of a man or mortal.

माम् *acc. sin.* (*of* अस्मद् *pers. pron.* I) Me.

माया *nom. sin. of* माया *s. f.* Deceit, guile, fraud.

मारकतीम् *acc. sin. f. of* मारकत *adj.* Emerald, of the colour of an emerald (*from* मरकत *s. m.* An emerald).

मारात्मके *loc. sin. m. of* मारात्मक *adj.* Murderous, ferocious.

मार्गः *nom. sin. of* मार्ग *s. m.* A road, path, way.

मार्जारः *nom. sin. of* मार्जार *s. m.* A cat. मार्जारस्य *gen. sin.* मार्जाराः *nom. pl.*

मासत्रयम् *nom. sin. s. n.* TATP. Three months.

मासम् *acc. sin. of* मास *s. m.* A month. मासौ *acc. du.* मासैः *ins. pl.*

मितम्पचः *nom. sin. m. of* मितम्पच *s. m.* A miser, he who cooks his food by measure.

मित्रत्वम् *nom.* or *acc. sin. abs. s. n.* (*from* मित्र *s. n.* A friend) Friendship.

मित्रम् *nom.* or *acc. sin. of* मित्र *s. n.* A friend. मित्रेण *ins. sin.* मित्रात् *abl. sin.* Than a friend, *in line* 411. मित्रे *loc. sin.* मित्र *voc. sin.* मित्राणि *nom. pl.*

मित्रलाभः TATPURUSHA *comp. of* मित्र *cr.* A friend, *and* लाभः *nom. sin. of* लाभ *s. m.* Acquisition.

मिथ्योपचारैः *ins. pl. m.* (*from* मिथ्या *ind.* Falsely, *and* उपचार *s.* Service) By pretended services.

मिलन्ति 1*st pers. pl. pres. of the verb* मिल् 6*th cl. par.* Meet, unite, come together. मिलितः *nom. sin. m. pass. part.* मिलित्वा *ind. pret. part.*

मुक्तबन्धनाः *nom. pl. m.* BAHUV. Freed from bonds.

मुक्ता *s. f.* A pearl.

मुक्ताः *nom. pl. m. pass. part.* (*of the verb* मुच् Let go, discharge, shoot) Discharged, shot.

मुक्तापदः *nom. pl. m.* BAHUV. *of* मुक्तापद् Rescued from misfortune.

मुक्तावली *nom. sin. s. f.* A pearl-necklace.

मुखम् *nom. sin. of* मुख *s. n.* The face, countenance; the mouth. मुखात् *abl. sin.* मुखे *loc. sin.*

मुखरः *nom. sin. s. m.* A leader.

मुञ्चति 1*st pers. sin. pres. of the verb* मुच् 6*th cl. par.* Forsake, abandon.

मुष्क *s. m.* The scrotum. The testicle.

मुहुर् *ind.* Repeatedly, again and again.

मुह्यन्ति 1*st pers. pl. pres. of the verb* मुह् 4*th cl. par.* Be bewildered, lose one's senses.

मूढम् *acc. sin. of* मूढ *s. m.* A fool.

मूत्र *s. n.* Urine.

मूर्खः *nom. sin. of* मूर्ख *s. m.* A fool, a blockhead. मूर्खस्य *gen. sin.* मूर्खाः *nom. pl* मूर्खाणाम् *gen. pl.*

मूर्खशतैः TATPURUSHA *comp. of* मूर्ख *cr.* Fools, *and* शतैः *ins. pl. of* शत *s. n.* A hundred.

मूर्ध्नि *loc. sin. of* मूर्धन् *s. m.* The head.

मूषिकः *nom. sin. of* मूषिक *s. m.* A mouse or rat. मूषिकम् *acc. sin.* मूषिकस्य *gen. sin.*

मृगः *nom. sin. of* मृग *s. m.* A deer. मृगम् *acc. sin.* मृगेण *ins. sin.* मृगाय *dat. sin.* मृगस्य *gen. sin.* मृगाः *nom. pl.*

मृगकाकौ *nom. du. m.* DWANDWA, A deer and a crow.

मृगपक्षिणाम् *gen. pl. m.* DWANDWA, Of beasts and of birds.

मृगव्याधसर्पशूकरान् *acc. pl. m.* DWANDWA, The deer, the hunter, the snake, and the boar.

मृगशूकरौ *nom. du. m.* **DWANDWA,** The deer and the boar.

मृणालानाम् *gen. pl. of* मृणाल *s. m. n.* The film or fibre attached to the stalk of a lotus.

मृतः *nom. sin. m. of* मृत *pass. part.* (*of the verb* मृ Die) Dead, defunct, deceased; perished, extinct. मृतम् *acc. sin. m.* मृतस्य *gen. sin. m.* मृताः *nom. pl. m.* मृतान् *acc. pl. m.*

मृतवत् *ind.* Like one dead, as dead.

मृत्पिण्डतः *ind.* **TATPURUSHA** *comp. of* मृद् *cr.* Clay, *and* पिण्डतः *adv. see rule* 1041 (*for* पिण्डात् *abl. sin. of* पिण्ड *s. m.*) From a lump.

मृत्युः *nom. sin. of* मृत्यु *s. m.* Death. YAMA, the judge of the dead. मृत्युना *ins. sin.* मृत्यवे *dat. sin.* मृत्योः *abl.* or *gen. sin.*

मृत्युद्वारम् *nom. sin. s. n.* **TATP.** Gate of death, death's door.

मृद् *s. f.* Earth, soil, clay. *In line* 77, *the* द् *becomes* त् *before the surd.*

मे *gen. sin.* (*of* अस्मद् *pers. pron.* I) Of me, my.

मेषः *nom. sin. of* मेष *s. m.* A ram.

मैत्रीम् *acc. sin. of* मैत्री *abs. s. f.* (*from* मित्र *s. n.* A friend) Friendship.

मैत्र्यम् *acc. sin. abs. s. n.* (*from* मित्र *s. n.* A friend) Friendship. मैत्र्येण *ins. sin.*

मैथुनम् *nom. or acc. sin. of* मैथुन *s. n.* Sexual intercourse.

मैवम् *ind.* (मा No, not, *and* एवम् So) Not so.

मोक्ष *s. m.* Final and eternal happiness, the liberation of the soul from the body, and its exemption from further transmigration. Liberation, freedom.

मोचयितुम् *inf. of the verb* मुच् 10*th cl. par.* Release, set free. मोचयित्वा *ind. pret. part.*

मोहः *nom. sin. of* मोह *s. m.* Ignorance, folly, foolishness. Spiritual ignorance which leads men to believe in the reality of worldly objects, and to addict themselves to mundane or sensual enjoyment.

मोहयन्ति 1*st pers. pl. pres. of* मोहि (*caus. of the verb* मुह् Be foolish) Infatuate. मोहितः *nom. sin. m. pass. part.* Beguiled, infatuated.

मौनम् *nom. sin. abs. s. n.* (*from* मुनि *s. m.* A holy sage) Silence.

म्रियते 1*st pers. sin. pres. of the verb* मृ 6*th cl. átm.* Die.

य

यः *nom. sin. m. of* यद् *rel. pron.* Who, which, what.

यच्च (यद् What, च And, *rule* 27) And what.

यत् *ind.* Because, since. As. Wherefore. *In line* 15, त् *becomes* न् *before* न.

यतः *ind.* Because, as, since, from which.

यत्नः *nom. sin. of* यत्न *s. m.* Effort, exertion. यत्नम् *acc. sin.* यत्ने *loc. sin.*

यत्नतः *ind.* (*equiv. to* यत्नेन) Carefully, diligently.

यत्र *ind.* Where, wherever.

यथा *ind.* As, according to. *This word frequently occurs as the first member of an* **AVYAYÍBHÁVA** *compound.*

यथाभिमत *adj.* Wished, liked, approved.

यथाभिमतम् **AVYAYÍBHÁVA,** According to one's wish or purpose.

यथायोग्यम् **AVYAYÍ.** Suitably, properly, in a befitting manner.

यथाशक्ति **AVYAYÍ.** To the utmost of one's ability.

यथासुखम् **AVYAYÍ.** Happily.

यथेष्ट *adj.* (यथा As, इष्ट Wished) Wished, desired.

यथोचितम् *acc. sin. n.* (यथा As, *and* उचित Fit) Becoming, suitable, proper. **AVY.** Properly, suitably, becomingly. यथोचितेन *ins. sin. m.*

यद् *nom.* or *acc. sin. n. rel. pron.* Who, which, what.

यदा *ind.* When.

यदि *ind.* If.

यद् यद् *acc. sin. n.* What, what, *i. e.* whatever.

यन्मूर्ध्नि **TATPURUSHA** *comp. of* यद् *rel. pron. cr.* (*the* द् *before the nasal* म् *being changed to* न् *by rule* 26) *and* मूर्ध्नि *loc. sin. of* मूर्धन् *s. m.* The head. (On whose head.)

यम् *acc. sin. m.* (*of* यद् *rel. pron.*) Whom, which, what.

ययौ 1*st pers. sin.* 2*d pret. of the verb* या *par.* Go.

यशः *nom.* or *acc. sin. of* यशस् *s. n.* Fame, reputation, glory. यशसि *loc. sin.*

यस्मात् *abl. sin. m.* or *n.* (*of* यद् *rel. pron.*) From whom, which or what. Whence. यस्य *gen. sin. m.* or *n.* यस्मिन् *loc. sin. m.* यस्याम् *loc. sin. f.*

यस्मै कस्मैचित् *dat. sin. m.* (*of* यत् किञ्चित् *indef. pron.*) To any one soever, to whomsoever.

याञ्चा *nom. sin. s. f.* An asking, begging. याञ्चया *ins. sin.*

याति 1*st. pers. sin. pres. of the verb* या 2*d cl. par.* Go, pass, attain, reach. यान्ति 1*st. pers. pl.*

यात्रोत्सवे *loc. sin. of* यात्रोत्सव *s. m.* **TATP.** A public festival.

यानि कानि च (*equivalent to* यानि कानिचित्) *nom. pl. of* यत् किञ्चित् Any soever, whatsoever.

यावच्छक्यम् **AVYAYÍ.** To the utmost of (my) power. (यावत् As much as, शक्य Possible.)

यावत् *ind.* As soon as, as long as, as far as; to, until, whilst.

युक्तः *nom. sin. m. of* युक्त *pass. part.* (*of the verb* युज् Join) Right, fit, proper. युक्तम् *nom. sin. n.*

युज्यते 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* युज् 4*th cl. átm.*) Fits, suits, agrees or unites, is fit for.

युद्धे *loc. sin. of* युद्ध *s. n.* War, battle.

युधि *loc. sin. of* युध् *s. f.* War, battle.

युवती *nom. sin. s. f.* A young woman. युवतीम् *acc. sin.*

युवराजः *nom. sin. s. m.* A young prince, especially the heir apparent, associated to the throne.

युवा *nom. sin. of* युवन् *s. m.* A youth, a young man.

युष्मान् *acc. pl. of* युष्मद् *pers. pron.* Thou. युष्माभिः *ins. pl.* यूयम् *nom. pl.*

ये *nom. pl. m. of* यद् *rel. pron.* Who, which, what. येषाम् *gen. pl. m.*

येन *ins. sin. m.* or *n.* (*of* यद् *rel. pron.*) By or with whom, by or with which. Because, as.

योजन *s. n.* A measure of distance equal to four *Krośas,* which at 8000 cubits, or 4000 yards to the *Krośa* or *Koss,* will be exactly nine miles: other computations make the *Yojana* but about five miles, or even no more than four miles and a half. योजनशतम् *nom. sin. n.* **TATP.** A hundred *yojanas.* योजनशतात् *abl. sin.*

योजयेत् 1*st pers. sin. pot. of* योजि *caus. of the verb* युज् Unite, join, link together: fix, set, lay. योजितः *nom. sin. m. pass. part.*

योषितः *nom. pl. of* योषित् *s. f.* A woman.

यौवनदर्पात् *abl. sin. of* यौवनदर्प *s. m.* Pride of youth; rashness, indiscretion.

यौवनम् *nom. sin. of* यौवन *abs. s. n.* (*from* युवन्

Young) Youth, youthfulness. यौवने *loc. sin.* यौवनानि *nom. pl.*

यौवनवती *nom. sin. f. of* यौवनवत् *adj.* Youthful.

र

रक्षकम् *acc. sin. of* रक्षक *s. m.* A guard, guardian, protector.

रक्षणम् *nom. sin. s. n.* A preserving, a protecting.

रक्षति *1st pers. sin. pres. of the verb* रक्ष् *1st cl. par.* Guard, keep, preserve, protect, defend, rescue. रक्षेत् *1st pers. sin. pot.* रक्षता *ins. sin. m.* or *n. pres. part.* रक्षितः *nom. sin. m. pass. part.* रक्षितम् *nom. sin. n.*

रज *s. m. n.* Dust.

रणे *loc. sin. of* रण *s. m.* War, battle.

रतान् *acc. pl. m. of* रत *pass. part.* (*of the verb* रम् Find pleasure) Occupied or engaged in, devoted to, eager, zealous.

रत्नम् *nom. sin. of* रत्न *s. n.* A jewel, a gem.

रत्नाकरः *nom. sin. of* रत्नाकर *s. m.* A jewel-mine. The ocean.

रत्नावली *s. f.* A row of jewels. (रत्न *and* आवली.)

रथस्य *gen. sin. of* रथ *s. m.* A car, a chariot.

रमते *1st pers. sin. pres. of the verb* रम् *1st cl. átm.* Sport, delight, find pleasure.

रवौ *loc. sin. of* रवि *s. m.* The sun.

रस *s. m.* Flavour, taste, sentiment, emotion as an object of poetry or composition.

रसायनम् *nom. sin. s. n.* A medicine preventing old age, and prolonging life, the *Elixir Vitæ* of alchemysts.

रहस्यभेदः *nom. sin. m.* The disclosure of secrets.

रहस्यम् *acc. sin. of* रहस्य *s. n.* A secret, a mystery, any thing hidden, recondite, or mysterious.

रहितः *nom. sin. m. of* रहित *pass. part.* (*of the verb* रह् Quit, abandon) Deserted, abandoned. Devoid of. रहितस्य *gen. sin. m.*

राजः *nom. sin. m. of* राज, (*in a compound state substituted for* राजन् *q.v.*) A king.

राजकुलेषु *loc. pl. of* राजकुल *s. n.* A king's family.

राजतः *ind.* (*for* राज्ञः *abl. of* राजन्) From the *Rája. See rule* 1041.

राजद्वारे *loc. sin. s. n.* At the king's gate, at court.

राजपुत्राः *nom. pl. of* (राजपुत्र *s. m.*) King's sons, princes. राजपुत्रैः *ins. pl.* राजपुत्राणाम् *gen. pl.*

राजा *nom. sin. of* राजन् *s. m.* A king, a prince, a sovereign. A soldier by birth, a man of the regal and military tribe. राजानम् *acc. sin.* राज्ञा *ins. sin.* राज्ञि *loc. sin.* राजन् *voc. sin.* राज्ञाम् *gen. pl.*

राज्ये *loc. sin. of* राज्य *abs. s. n.* (*from* राजन् *s. m.* A king) Sovereignty, royalty.

रात्रौ *loc. sin. of* रात्रि *s. f.* Night. रात्रिषु *loc. pl.*

रामः *nom. sin. m.* RÁMA or RÁMACHANDRA, son of DAŚARATHA, King of *Ayodhyá* or *Oude,* and seventh *Avatár* or incarnation of VISHNU. His adventures form the subject of VÁLMÍKI's epic poem, *Rámáyana.* RÁMA flourished in the *Treta Yuga,* or silver age of the world, and was cotemporary with VÁLMÍKI.

राष्ट्र *s. m. n.* A country, realm, region.

राहुणा *ins. sin. of* राहु *s. m.* The ascending node; in mythology, the son of SINHIKÁ, a *Daitya,* with the tail of a dragon, whose head was severed from his body by VISHNU; but being immortal, the head and tail retained their separate existence, and being transferred to the stellar sphere, became the authors of eclipses: the

first especially, by endeavouring, at various times, to swallow the sun and moon.

रिपवः *nom. pl. of* **रिपु** *s. m.* A foe, an enemy. **रिपून्** *acc. pl.*

रुचिः *nom. sin. of* **रुचि** *s. f.* Appetite, liking, relish. Intent application to any thing.

रुधिरैः *ins. pl. of* **रुधिर** *s. n.* Blood.

रूपम् *nom. sin. of* **रूप** *s. n.* Beauty, comeliness of form.

रूपवती *nom. sin. of* **रूपवत्** *adj.* Beautiful.

रे *An interjection, generally expressive of anger, contempt, or defiance.*

रोग *s. m.* Sickness, disease.

रोगशोकपरितापबन्धनव्यसनानि DWANDWA *of the* 1*st species, comp. of* **रोग**, **शोक**, **परिताप**, **बन्धन**, *and* **व्यसनानि**, *nom. pl. of* **व्यसन** *s. n.*

रोगिता *nom. sin. abs. s. f.* (*from* **रोगिन्** *adj.* Sick) Sickness.

रोगी *nom. sin. m. of* **रोगिन्** *adj.* Sick, diseased.

रौमि 1*st pers. sin. pres. of the verb* **रु** 2*d cl. par.* Make a noise, sound, hum, buzz.

ल

लक्षणम् *nom. sin. of* **लक्षण** *s. n.* A mark, sign, symptom, indication.

लक्ष्मीः *nom. sin. of* **लक्ष्मी** *s. f.* Fortune, wealth. Lakshmí, consort of Vishnu, and goddess of prosperity.

लक्ष्यते 1*st pers. sin. pres. pass. of the verb* **लक्ष्** See, observe, notice.

लक्ष्यम् *nom. sin. of* **लक्ष्य** *s. n.* A mark, a sign.

लगुड *s. m.* A club, staff, or bludgeon. **लगुडेन** *ins. sin.*

लगुडहस्तः *nom. sin. m.* BAHUV. Club in hand.

लग्नः *nom. sin. m. of* **लग्न** *pass. part.* (*of the verb* **लग्** Stick) Stuck. Joined, fastened. *s. n.* The rising of a sign, its appearance above the horizon: the oblique ascension, or the divisions of the equator, which rise in succession with each sign in an oblique sphere: also defined as the arc of the equator, which passes the meridian in the same time with each sign of the ecliptic; in popular acceptation, it is the moment of the sun's entrance into a zodiacal sign. **लग्नम्** *acc. sin. n.*

लग्नवेला *s. f.* TATP. An auspicious moment.

लघु *adj.* Light, not heavy. Vain, frivolous, insignificant.

लघुचेतसाम् *gen. pl. of* **लघुचेतस्** BAHUV. Low-minded or frivolous.

लघुपतनकनामा *nom. sin. m.* BAHUV. *comp. of* **लघु** *cr.* Light, **पतनक** *cr.* Falling, or who falls, *and* **नामन्** *s. n.* Name.

लज्जाम् *acc. sin. of* **लज्जा** *s. f.* Shame, modesty.

लब्ध *pass. part.* (*of the verb* **लभ्** Gain) Acquired.

लभते 1*st pers. sin. pres. of the verb* **लभ्** 1*st. cl. átm.* Gain. **लभ्य** *fut. pass. part.* To be gained: attainable, procurable. **लभ्येत** 1*st pers. sin. pot. pass.* May be gained.

ललाटे *loc. sin. of* **ललाट** *s. n.* The forehead (where the destinies of men are supposed to be written).

लाङ्गूल *s. n.* A hairy or bristly tail.

लाभः *nom. sin. of* **लाभ** *s. m.* Gain, acquisition. **लाभे** *loc. sin.*

लावण्यम् *acc. sin. abs. s. n.* (*from* **लवण** *adj.* Beautiful) Beauty, loveliness.

लावण्यवतीम् *acc. sin. f. of* **लावण्यवत्** *adj.* Beautiful.

लिखतु 1*st pers. sin. imp. of the verb* **लिख्** 6*th cl.*

par. Write; scratch. लिखितम् *acc. sin. n. pass. part.* Written. A writing. लिख्यते 1*st pers. sin. pres. pass.* Is written.

लिप्तानि *nom. pl. n. of* लिप्त *pass. part.* (*of the verb* लिप् Smear) Smeared.

लीलावतीनाम् *gen. pl. of* लीलावती *s. f.* A wanton or sportful woman.

लुब्धः *nom. sin. m. of* लुब्ध *pass. part.* (*of the verb* लुभ् Covet) Covetous, greedy. लुब्धान् *acc. pl. m.*

लुब्धकः *nom. sin. of* लुब्धक *s. m.* A hunter. लुब्धकम् *acc. sin.* लुब्धकेन *ins. sin.*

लुब्धता *nom. sin. abs. s. f.* (*from* लुब्ध Greedy) Covetousness, greediness.

लुलुभे 1*st pers. sin.* 2*d pret. of the verb* लुभ् *átm.* Desire, covet, long for, hanker after.

लेखा *nom. sin. of* लेखा *s. f.* A line, streak, a row or writing.

लेढि 1*st pers. sin. pres. of the verb* लिह् 2*d cl. par.* Lick.

लोकः *nom. sin. of* लोक *s. m.* The world, mankind. लोके *loc. sin.*

लोकप्रवादः *nom. sin. s. m.* TATP. Common or current report, a popular saying.

लोकयात्रा *nom. sin. s. f.* TATP. Resort of men, traffic, intercourse.

लोचनम् *nom. sin. of* लोचन *s. n.* The eye. लोचनेन *ins. sin.*

लोभ *s. m.* Cupidity, greediness, intense or greedy desire. लोभेन *ins. sin.* लोभात् *abl. sin.*

लोभमोहिताः *nom. pl. m.* TATP. Infatuated by covetousness.

लोभाकृष्टेन TATP. *comp. of* लोभ *cr.* Cupidity, *and* आकृष्टेन *ins. sin. pass. part.* Attracted.

लोष्ट *s. m.* A clod, a lump of earth.

लोष्टवत् *ind.* Like a clod, as a lump of earth.

लोल *adj.* Shaking, tremulous, rolling, unsteady.

लौहानाम् *gen. pl. of* लौह *adj.* Iron, made of iron.

व

वः *gen. pl.* (*of* युष्मद् *pers. pron.* Thou) Of you.

वंशः *nom. sin. of* वंश *s. m.* Race, lineage, family, posterity. A bambu (a sort of cane).

वंशक्रमागतम् *nom. sin. n.* TATP. Lineally descended. (वंश, क्रम, *and* आगत.)

वंशविशुद्धः TATPURUSHA, *comp. of* वंश A bambu or cane, *and* विशुद्धः *nom. sin. m. of* विशुद्ध (*pass. part. of the verb* शुध् Be pure, *with prep.* वि) Pure, sound, unblemished.

वकः *nom. sin. of* वक *s. m.* A heron, a crane.

वक्तव्यम् *nom. sin. n. of* वक्तव्य *fut. pass. part.* (*of the verb* वच् Speak) To be said or spoken, fit or proper to be called. वक्तव्या *nom. sin. f.*

वचनक्रमेण *ins. sin. of* वचनक्रम *s. m.* TATP. Order of words, discourse.

वचनम् *nom.* or *acc. sin. of* वचन *s. n.* A word, a speech, a saying; a sentence, a text, a dictum. वचनेन *ins. sin.* वचनात् *abl. sin.*

वचस् *s. n.* A word. वचसि *loc. sin.* वचोभिः *ins. pl.*

वञ्चकः *nom. sin. of* वञ्चक *s. m.* A jackal. A traitor, rogue, cheat.

वञ्चनम् *acc. sin. of* वञ्चन *s. n.* A cheating, fraud.

वञ्चयितव्यम् *nom. sin. n.* (*fut. pass. part. of the verb* वञ्च् 10*th cl. par.* Deceive) To be deceived. किं वञ्चयितव्यमस्ति What is it to deceive? what difficulty is there in cheating?

वट *s. m.* The large *Indian* fig-tree (Ficus Indica).

वत् *an indeclinable affix,* As, like.

वत्सस्य *gen. sin. of* वत्स *s. m.* A calf.

वद *2d pers. sin. imp. of the verb* वद् *1st. cl. par.* Say, speak. वदन्ति *1st pers. pl. pres.*

वदरिक *s. m.* The jujube, a species of fruit.

वधूः *nom. sin. of* वधू *s. f.* A woman in general. A wife. A young wife, one recently married, a bride. वधूम् *acc. sin.* वध्वाः *gen. sin.*

वनम् *nom.* or *acc. sin. of* वन *s. n.* A wood, a forest. वनात् *abl. sin.* वने *loc. sin.*

वनवासिभिः *ins. pl. m. of* वनवासिन् *agt.* Forest-residing.

वयम् *nom. pl.* (*of* अस्मद् *pers. pron.* I) We.

वयसि *loc. sin. of* वयस् *s. n.* Age, time of life.

वरः *nom. sin. m. adj.* Eldest. *s. m.* A husband, a bridegroom.

वरम् *ind.* Better, rather, preferably.

वर्जयेत् *1st pers. sin. pot. of the verb* वृज् *10th cl. par.* Avoid, shun.

वर्णस्य *gen. sin. of* वर्ण *s. m.* A tribe, class, caste, or order, of which there are four: 1st, The sacerdotal, 2d, the military, 3d, the mercantile and agricultural, and 4th, the servile. There are also numerous tribes of mixed origin, sprung from fathers and mothers of different castes. वर्णानाम् *gen. pl.*

वर्णितवान् *nom. sin. m. of* वर्णितवत् *act. part.* (*of the verb* वर्ण् Describe) He related, *rule* 710.

वर्त्ते *1st pers. sin. pres. of the verb* वृत् *1st cl. átm.* Be, exist; stay, stand, become stable or fixed. वर्त्तामहे *1st pers. pl.*

वर्त्तनम् *acc. sin. of* वर्त्तन *s. n.* A livelihood, subsistence. Salary, wages.

वर्त्तमानेन *ins. sin. m. of* वर्त्तमान *part. pres.* (*of the verb* वृत् *1st cl. átm.*) Being, existing.

वर्त्ती *nom. sin. m. of* वर्त्तिन् *agt.* (*from the verb* वृत् Be) Abiding, being fixed, steadily engaged. वर्त्तिनी *nom. sin. f.*

वर्त्मना *ins. sin. of* वर्त्मन् *s. n.* A road.

वर्षैः *ins. pl. of* वर्ष *s. m.* A year.

वल्कलम् *nom. sin. s. n.* The bark of a tree.

वशम् *acc. sin. of* वश *s. m.* Will, authority, power; controul, subjection, the state of being overpowered. वशात् *abl. sin.*

वशीकृतानाम् *gen. pl. of* वशीकृत **CHWI**, Overcome, subdued, brought into subjection.

वश्यः *nom. sin. m. of* वश्य *adj.* Obedient, tractable, docile, dutiful.

वसुधा *nom. sin. of* वसुधा *s. f.* The earth. वसुधाम् *acc. sin.* वसुधे *voc. sin.*

वस्तव्यम् *nom. sin. n. fut. pass. part.* (*of the verb* वस् Dwell) To be dwelt or inhabited.

वस्तु *s. n.* A thing, matter, substance. वस्तूनाम् *gen. pl.*

वस्त्र *s. n.* Clothes, raiment, apparel.

वस्त्रवेष्टितः *nom. sin. m. of* वस्त्रवेष्टित **TATPURUSHA**, Covered with clothes, well clad.

वहसि *2d pers. sin. pres. of the verb* वह् *1st cl. par.* Support, bear, carry.

वहिर् *and occasionally* वहिः *ind.* Out, outside, externally.

वह्नि *s. m.* Fire. वह्निम् *acc. sin.*

वह्नितस्करपार्थिवैः *ins. pl. m.* **DWANDWA**, By fire, robber, or the magistrate.

वा *ind.* Or, either, whether, *sometimes expletive.*

वाक् *nom. sin. of* वाच् *s. f.* Speech, style, diction, word. वाचाम् *gen. pl.*

वाक्पटुता *nom. sin. abs. s. f.* (*from* वाक्पटु *adj.* Eloquent) Eloquence.

वाक्येषु *loc. pl. of* वाक्य *s. n.* A word, saying.

वाञ्छा *nom. sin. s.f.* Wish, desire.

वाञ्छेत *1st pers. sin. pot. of the verb* वाञ्छ् (*rule* 161.) *1st cl. átm.* Wish, desire.

वाणाः *nom. pl. of* वाण *s. m.* An arrow.

वाणी *nom. sin. of* वाणी *s. f.* Speech.

वातम् *acc. sin. of* वात *s. m.* Air, wind. वातेन *ins. sin.*

वात्सल्येन *ins. sin. of* वात्सल्य *abs. s. n.* (*from* वत्सल *adj.* Affectionate) Tenderness, affection, fondness.

वाधनम् *in line* 891, *is* वा Or, *and* अधनम् Poor.

वायसः *nom. sin. of* वायस *s. m.* A crow. वायसम् *acc. sin.*

वार्द्धकम् *nom. sin. abs. s. n.* (*from* वृद्ध *pass. part.* Old) Old age. The infirmity of old age.

वासः *nom. sin. of* वास *s. m.* A house, habitation, residence, abode, dwelling. वासम् *acc. sin.*

वासभूमिम् *acc. sin. of* वासभूमि *s. f.* TATP. A place of abode.

वासिनः *nom. pl. m. of* वासिन् *agt.* (*from the verb* वस् Dwell) Dwelling, residing; residents, dwellers. वासिभिः *ins. pl.* वासिनाम् *gen.*

वासुकिः *nom. sin. of* वासुकि *s. m.* The serpent VÁSUKI, sovereign of the snakes, whose habitation is *Pátála*, a region under the earth.

वाहिना *ins. sin. n. of* वाहिन् *agt.* (*from the verb* वह् Carry) Bearing, carrying; a bearer.

वाह्यमानस्य *gen. sin. m. pres. part. pass.* (*of the vb.* वह् Bear) Being borne along, urged, or incited.

वि *A preposition denoting*, Disunion, disjunction, separation; *and corresponds to the English adjuncts*, a, ex, de, dis, in, un, &c.

विकलम् *acc. sin. m. of* विकल *adj.* Defective, deficient, impaired, failing. विकले *loc. sin. m.*

विकीर्य *ind. pret. part. of the verb* कॄ Scatter, strew, *with prep.* वि.

विक्रमः *nom. sin. of* विक्रम *s. m.* Valour, heroism, prowess.

विक्रियाम् *acc. sin. of* विक्रिया *s. f.* Change (of mind, form, purpose, &c.), alteration, deviation, perversion.

विग्रहः *nom. sin. of* विग्रह *s. m.* War, strife.

विचारेण *ins. sin. of* विचार *s. m.* Investigation, consideration, deliberation.

विचार्य *ind. pret. part. of* चारि (*caus. of the verb* चर् Go, *with* वि) Having deliberated.

विचित्र *adj.* Various, variegated. Surprising, wonderful, charming. विचित्रम् *acc. sin. m.* and *nom. sin. n.* विचित्राम् *acc. sin. f.*

विचिन्त्य *ind. pret. part. of the verb* चित् (इ) *rule* 161, Think, reflect, consider, *with* वि.

विचेष्टितानि *nom. pl. of* विचेष्टित *s. n.* Effort, act, course of life.

विजय *s. m.* Victory.

विज्ञान *s. n.* Knowledge, science, learning; worldly knowledge or wisdom, that which comprehends any subject except an understanding of the true nature of GOD or BRAHMÁ acquirable by abstract meditation, and the study of the *Veda*.

विज्ञाय *ind. pret. part.* (*of the verb* ज्ञा Know, *with* वि) Having known, understood, considered, or recognised.

विडम्बनाः *nom. pl. of* विडम्बना *s. f.* Affliction, vexation, annoyance, mortification, torment.

वित्तम् *nom.* or *acc. sin. of* वित्त *s. n.* Wealth, riches. वित्तानाम् *gen. pl.* वित्तेषु *loc. pl.*

वित्तवान् *nom. sin. m. of* वित्तवत् *adj.* Rich, wealthy.

वित्तहीनः *nom. sin. m. of* **वित्तहीन** TATP. Destitute of wealth.

वित्तेहा *nom. sin.* TATP. (*from* **वित्त**, *and* **ईहा** *s. f.* Desire) Desire of wealth, cupidity.

विदुषाम् *gen. pl. m. of* **विद्वस्** *adj.* Wise, learned.

विदेशः *nom. sin. of* **विदेश** *s. m.* A foreign country; any place away from home, abroad. **विदेशे** *loc. sin.*

विद्यते 1*st pers. sin. pres. of the verb* **विद्** 4*th cl. átm.* Be, exist, be found. **विद्यन्ते** 1*st pers. pl.*

विद्या *nom. sin. s. f.* Knowledge, science, learning, sacred or profane. **विद्याम्** *acc. sin.* **विद्यया** *ins. sin.* **विद्यायाम्** *loc. sin.* **विद्ये** *nom. du.*

विद्यागमः *nom. sin. s. m.* TATP. The acquirement of knowledge, the advancement of science.

विद्यावयोवृद्धेभ्यः *abl. pl. m.* TATP. (*comp. of* **विद्या** Knowledge, **वयस्** Age, *and* **वृद्धेभ्यः** Increased) Advanced in learning and years.

विद्याहीनाः *nom. pl. m. of* **विद्याहीन** TATP. Destitute of knowledge, ignorant, uninstructed.

विद्वज्जनः *nom. sin. of* **विद्वज्जन** *s. m.* A wise man.

विद्वान् *nom. sin. m. of* **विद्वस्** *adj.* Wise, learned. **विद्वांसम्** *acc. sin. m.*

विधः *nom. sin. of* **विध** *s. m.* A mode, manner, sort.

विधत्ते 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* **धा** 3*d cl. átm.* Hold, *with* **वि**, Do, perform, practice.

विधातव्या *nom. sin. f. fut. pass. part.* (*of the verb* **धा** Hold, *with* **वि**) To be done, or performed. **विधाय** *ind. pret. part.* Having established; having done or performed. **विधास्यति** 1*st pers. sin.* 2*d fut. par.* He will provide.

विधातृवशात् *abl. sin. s. m.* TATP. From the will of BRAHMÁ or Fate.

विधिः *nom. sin. of* **विधि** *s. m.* Fate, luck, destiny. A sacred precept, rule, formula. **विधिना** *ins. sin.* **विधौ** *loc. sin.*

विधियोगात् *abl. sin. of* **विधियोग** *s. m.* The occurrence of predoomed events.

विधुः *nom. sin. of* **विधु** *s. m.* The moon.

विधेया *nom. sin. f. fut. pass. part.* (*of the verb* **धा** Hold, *with* **वि**) To be made or done. **विधेयम्** *nom. sin. n.*

विधेहि 2*d pers. sin. imp.* (*of the verb* **धा**, 3*d cl. par.* Hold, *with* **वि**) Perform thou.

विध्वंसि *nom. sin. n. of* **विध्वंसिन्** *agt.* (*from the verb* **ध्वंस्** Fall, *with* **वि**) Falling, perishing.

विनयम् *acc. sin. of* **विनय** *s. m.* Modesty, affability; propriety of conduct or behaviour, prudence, discretion. Training, discipline. **विनयात्** *abl. sin.* *In line* 11, **त्** *becomes* **द्** *before the sonant.*

विनश्यन्ति 1*st pers. pl. pres. of the verb* **नश्** 4*th cl. par.* (*r.* 160) Perish, die away, disappear.

विनश्वरे *loc. sin. n. of* **विनश्वर** *adj.* Perishable.

विना *ind.* Without; *governing indiscriminately the accusative and instrumental cases.*

विनाशे *loc. sin. of* **विनाश** *s. m.* Destruction, annihilation, death. *In line* 284, *this word must be rendered by the ablative absolute.*

विनीतात्वम् *nom. sin. abs. s. n.* (*from* **विनीता** *s. f.* A modest, decorous woman) Decency, decorum.

विनोदेन *ins. sin. of* **विनोद** *s. m.* Diversion, entertainment, amusement. **विनोदाय** *dat. sin.*

विन्दु *s. m.* A drop of water or any liquid.

विन्देत् 1*st pers. sin. pot. of the verb* **विद्** 6*th cl. par.* Find, get, gain, acquire, possess.

विन्ध्य *s. m.* The *Vindhya* or *Bindh* mountains, or the mountainous range which runs across

India, from the province of *Behár* nearly to *Guzerat,* and properly divides *India* from the *Dekhin.*

विपत् *nom. sin. of* विपद् *s. f.* Adversity, misfortune.

विपत्काले *loc. sin. of* विपत्काल *s. m.* TATP. A time of calamity or misfortune, adversity.

विपत्तिः *nom. sin. of* विपत्ति *s. f.* Adversity, calamity, misfortune, disaster, failure, miscarriage. विपत्तेः *gen. sin.* विपत्तिषु *loc. pl.*

विपदि *loc. sin. of* विपद् *s. f.* Misfortune, calamity, adversity. विपदः *nom. pl.*

विपद्दशा *nom. sin. s. f.* TATP. A state of misfortune, a calamitous condition.

विपन्नानाम् *gen. pl. of* विपन्न *pass. part.* (*of the verb* पद् Go, *with* वि) Unfortunate, fallen into adversity or misfortune.

विप्राय *dat. sin. of* विप्र *s. m.* A *Brahman.*

विप्लवे *loc. sin. of* विप्लव *s. m.* Tumult, affray. Rapine, extortion, predatory incursion.

विभव *s. m.* Wealth, property.

विमला *nom. sin. of* विमल *adj.* Clear, pure (literally or figuratively), beautiful, transparent.

विमुखे *loc. sin. n. of* विमुख *adj.* Face-averted; opposed, unkind, unfavourable. विमुखाः *nom. pl. m.*

विमुच्यते 1*st pers. sin. pres. pass. of the verb* मुच् Abandon, desert, forsake, *with* वि.

विमृश्य *ind. pret. part. of the verb* मृश् Consider, ponder, *with* वि.

विमोचितः *nom. sin. m. pass. part. of* मोचि (*caus. of the verb* मुच्, *with* वि) Set at liberty, emancipated.

वियति *loc. sin. of* वियत् *s. n.* Air, sky.

विरक्तः *nom. sin. m. pass. part.* (*of the verb* रञ्ज् Be attached, *with* वि) Indifferent, inattentive, estranged, alienated in affection, averse. विरक्तासु *loc. pl. f.*

विरक्तभावस्य *gen. sin. m.* BAHUV. Disinclined to, disliking.

विरलम् *ind.* Rarely, at distant intervals.

विरहः *nom. sin. of* विरह *s. m.* Absence, separation, desertion. Exemption, freedom, want.

विरहितः *nom. sin. m. pass. part.* (*of the verb* रह् Quit, *with* वि) Abandoned, deserted.

विलपति 1*st pers. sin. pres. of the verb* लप् 1*st cl. par. with* वि Lament, complain. विलपद्भिः *ins. pl. m. pres. part.* विलप्य *ind. pret. part.*

विलम् *acc. sin. of* विल *s. n.* A hole, cave, cavern.

विललास 1*st pers. sin.* 2*d pret. of the verb* लस् *par.* Toy, sport, dally, *with* वि.

विलेपनम् *nom. sin. of* विलेपन *s. n.* A smearing of the body with fragrant oils, &c. Perfume for the person, unguent or oil of *Sandal,* saffron, camphor, bdellium, &c.

विलोक्य *ind. pret. part.* (*of the verb* लोक् See, *with* वि) Having seen, observed, or witnessed.

विवदमानानाम् *gen. pl. of* विवदमान *part. pres.* (*of the verb* वद् 1*st cl. átm.* Say, *with* वि) Disagreeing, contending, clashing, maintaining different arguments.

विवरम् *nom.* or *acc. sin. of* विवर *s. n.* A hole, or burrow.

विवशाः *nom. pl. f. of* विवश *adj.* Necessary, subject, subjected, destitute of the power of resistance.

विविक्त *pass. part.* (*of the verb* विच् Be separate, *with* वि) Lonely, solitary, desart.

विविक्तासनः *nom. sin. m.* **BAHUV.** (*comp. of* विविक्त *and* आसन *s. n.* A sitting; a seat) Seated in a sequestered place.

विशारदः *nom. sin. m. of* विशारद *adj.* Learned, wise, clever.

विशालः *nom. sin. m. of* विशाल Great, large, illustrious.

विशालकुलसम्भवाः *nom. pl. m.* **BAHUV.** *comp. of* विशाल Great, कुल Family, *and* सम्भव Birth.

विशिष्टताम् *acc. sin. of* विशिष्टता *abs. s. f.* (*from* विशिष्ट Distinguished) Distinction, excellence.

विशिष्टैः *ins. pl. m. of* विशिष्ट *pass. part.* (*of the vb.* शिष्, *with* वि) Distinguished, excellent, superior.

विशीर्येत 1*st pers. sin. pot. pass. of the verb* शॄ Injure, *with* वि *used in the sense of* Wither, waste, decay.

विशेषः *nom. sin. of* विशेष *s. m.* Distinction, attribute: sort, kind; choicest kind. विशेषैः *ins. pl.*

विशेषतः *ind.* Especially, particularly.

विश्रब्धे *loc. sin. m. of* विश्रब्ध *pass. part.* (*of the verb* श्रम्भ्) Rested, reposed, tranquil; confiding.

विश्रम्भ *s. m.* Trust, confidence. Affection, affectionate inquiry. Festive or sportive noise or tumult.

विश्रामः *nom. sin. of* विश्राम *s. m.* Rest, repose.

विश्रुतम् *nom. sin. n. pass. part.* (*of the verb* श्रु Hear, *with* वि) Known, notorious, celebrated.

विश्रूयते 1*st pers. sin. pass.* (*of the verb* श्रु Hear, *with* वि) Is celebrated.

विश्वसिति 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* श्वस् 2*d cl. par.* Breathe, *with* वि) Confides, trusts.

विश्वासः *nom. sin. of* विश्वास *s. m.* Trust, faith, confidence. विश्वासम् *acc. sin.* विश्वासेन *ins. sin.* विश्वासात् *abl. sin.*

विश्वासभूमिः *nom. sin. of* विश्वासभूमि *s. f.* An object of trust, a person worthy of confidence. विश्वासभूमयः *nom. pl.*

विश्वास्य *ind. pret. part. of* श्वासि (*caus. of the verb* श्वस् Breathe, *with* वि Believe) Having inspired with confidence, having made to believe.

विश्वेश्वराय *dat. sin. of* विश्वेश्वर *s. m.* Śiva, under a form or appellation in which especially he is worshipped at *Benares*, where a celebrated temple is appropriated to him in the character of lord or god of the universe (*from* विश्व *cr.* The universe, *and* ईश्वर Lord).

विषकुम्भम् *acc. sin. m.* **TATP.** A jar of poison.

विषघ्नः *nom. sin. m. of* विषघ्न *from* विष Poison, *and* घ्न *agt.* (*of the verb* हन् Kill) Destroying. Antidote, antidotic.

विषम् *nom.* or *acc. sin. of* विष *s. n.* Poison, bane.

विषय *s. m.* Any object of sense, any thing perceivable by the senses; as, colour, form, flavour, odour, and sound. An object in general, as of affection or desire. Worldly object or pursuit, affair, business, transaction, subject. A country. Department, sphere, element, home, province, that which is peculiarly known or frequented, as a particular study by its professors, a particular town by its townsfolk, water by fish, air by birds, &c. *Obs. This word is often used in* **BAHUVRÍHI** *compounds; as,* त्रैगुण्यविषया वेदाः The *Vedas* relate to (have for their subject-matter) the three *Gunas*. विषये *loc. sin.* विषयान् *acc. pl.* विषयाम् *acc. sin. f.* **BAHUV.** *in line* 773.

विषयिणाम् *gen. pl. m. of* विषयिन् *adj.* Conversant

with, or interested in, worldly occupations or enjoyments. Attached to objects of sense.

विषवृक्षस्य *gen. sin. of* विषवृक्ष *s. m.* A poison-tree.

विषादः *nom. sin. of* विषाद *s. m.* Lassitude, dejection, lowness of spirits, sadness, sorrow. विषादम् *acc. sin.*

विष्णुशर्मनामा BAHUVRÍHI *comp. of* विष्णुशर्म (*for* विष्णुशर्मन्) *and* नामा *nom. sin. m. of* नामन् *s. n.* A name. विष्णुशर्मणः *gen. sin.*

विसर्पन् *nom sin. m. pres. part.* (*of the verb* सृप् 1*st cl. par.* Go, move, *with* वि) Gliding. *In line* 138, स् *is introduced by rule* 31.

विस्तीर्णम् *nom. sin. n. of* विस्तीर्ण *pass. part.* (*of the verb* स्तृ Spread, *with* वि) Spread, stretched.

विस्मयः *nom. sin. of* विस्मय *s. m.* Surprise, astonishment. Dismay.

विस्मृतिः *nom. sin. s. f.* A forgetting, forgetfulness.

विहगाः *nom. pl. of* विहग *s. m.* A bird.

विहङ्गमाः *nom. pl. of* विहङ्गम *s. m.* A bird.

विहस्य *ind. pret. part.* (*of the verb* हस् Laugh, *with* वि) Having laughed or smiled.

विहाय *ind. pret. part.* (*of the verb* हा Quit, *with* वि) Having abandoned or discarded.

विहारिणः *nom. pl. m. of* विहारिन् *agt.* (*from the verb* हृ Take, *with* वि) Wandering, roaming about for pleasure.

विहीनः *nom. sin. m. of* हीन, *pass. part.* (*of the verb* हा Quit, *with* वि) Quitted, abandoned; destitute. विहीनाः *nom. pl. m.*

वीक्ष्य *ind. pret. part. of the verb* ईक्ष् See, *with* वि.

वीतरागेण *ins. sin. m. of* वीतराग BAHUV. (*comp. of* इत Gone, *with* वि *and* राग Passion) Exempt from passions or affections.

वीरस्य *gen. sin. of* वीर *s. m.* A hero, a warrior.

वृक्षः *nom. sin. of* वृक्ष *s. m.* A tree. वृक्षाणाम् *gen. pl.*

वृक्षाग्रम् *acc. sin. s. n.* TATP. The top of a tree.

वृत्तान्त *s. m.* Tidings, intelligence. Topic, subject; a tale, a story. वृत्तान्तदर्शी *nom. sin. m. of* वृत्तान्तदर्शिन् *agt.* Witnessing the transaction.

वृत्तिः *nom. sin. of* वृत्ति *s. f.* Livelihood, means of acquiring a subsistence. State, condition. वृत्तिम् *acc. sin.* वृत्तेः *gen. sin.* वृत्ती *nom. du.*

वृत्त्यर्थम् *ind.* For the sake of a subsistence.

वृद्धः *nom. sin. m. of* वृद्ध *pass. part.* (*of the verb* वृध् Increase) Old. An old man. वृद्धम् *acc. sin. m.* वृद्धस्य *gen. sin. m.* वृद्धेभ्यः *abl. pl. m.*

वृद्धत्वे *loc. sin. of* वृद्धत्व *abs. s. n.* (*from* वृद्ध Old) Old age.

वृषभः *nom. sin. s. m.* A bull.

वृष्टिः *nom. sin. of* वृष्टि *s. f.* Rain.

वृहस्पतिः *nom. sin. of* वृहस्पति *s. m.* VRĬHASPATI, regent of the planet Jupiter, and preceptor of the gods.

वेग *s. m.* Speed, velocity. A stream, current.

वेद *s. m.* A *Veda*, the generic term for the sacred writings or scripture of the *Hindus*; supposed to have been revealed by BRAHMÁ, and after being preserved by tradition for a considerable period, to have been arranged in the present form by VYÁSA. The principal *Vedas* are three in number, the *Rĭch*, *Yajus*, and *Sáma*; to which a fourth, the *Atharva*, is usually added: and the *Itihása* and *Puránas*, or ancient history and mythology, are sometimes considered as a fifth. वेद *is also used for* वेत्ति (1*st pers. sin. pres. of the verb* विद् 2*d cl. par.*) Knows.

वेला *nom. sin. s. f.* Time.

वेश्मनि *loc. sin. of* वेश्मन् *s. n.* A house, a dwelling.

वेश्या *nom. sin. of* वेश्या *s. f.* A harlot.

वेष्टितः *nom. sin. m. of* वेष्टित *pass. part.* (*of the verb* वेष्ट् Inclose) Inclosed, wrapped, invested.

वै *ind.* Truly. *An expletive.*

वैचित्र्यम् *acc. sin. of* वैचित्र्य *abs. s. n.* (*from* विचित्र *adj.* Various) Variety.

वैजयन्ती *nom. sin. s. f.* A flag, banner, ensign.

वैद्यः *nom. sin. of* वैद्य *s. m.* A physician.

वैरी *nom. sin. of* वैरिन् *s. m.* A foe, an enemy.

व्यथा *s. f.* Pain, uneasiness, distress.

व्यभिचारिणी *nom. sin. f. of* व्यभिचारिन् *agt.* (*of the verb* चर् Go, *with* अभि *and* वि) Going astray, doing what is improper. *s.* An unchaste woman.

व्ययेन *ins. sin. of* व्यय *s. m.* Expenditure, loss.

व्यर्थ *adj.* Useless, unavailing, unprofitable.

व्यर्थयत्ने *loc. sin. n.* BAHUV. Useless in (its) efforts.

व्यवहारम् *acc. sin. of* व्यवहार *s. m.* Propriety of behaviour, steady adherence to law and custom; conduct. व्यवहारेण *ins. sin.*

व्यसनप्रसारितकरः *nom. sin. m.* BAHUVRÍHI, Having the hand stretched forth (to inflict) calamity,

व्यसनम् *nom. sin. n. of* व्यसन *s. n.* Calamity, ill, misfortune. Fate. Evil destiny, ill luck. Vice, crime, frailty, arising from desire, or from anger: ten vices or faults are enumerated under the first head; viz. hunting, gambling, sleeping in the day-time, calumny, whoring, intoxication, singing, instrumental music, dancing, and useless travel: the second comprehends eight; tale-bearing, violence, insidious wounding, envy, malice, fraud, abuse and assault. Intense application or attachment. व्यसनेन *ins. sin.* व्यसने *loc. sin.* व्यसनानि *nom. pl.* व्यसनेभ्यः *abl. pl.* व्यसनेषु *loc. pl.*

व्याकुलः *nom. sin. m. of* व्याकुल *adj.* Disturbed, bewildered, perplexed.

व्याघ्रः *nom. sin. of* व्याघ्र *s. m.* A tiger. व्याघ्रेण *ins. sin.*

व्याधः *nom. sin. of* व्याध *s. m.* A hunter, a fowler. व्याधम् *acc. sin.* व्याधेन *ins. sin.* व्याधानाम् *gen. pl.*

व्याधि *s. m.* Sickness. व्याधी *acc. du.*

व्याधितम् *acc. sin. m. of* व्याधित *adj.* Sick, ill, diseased. व्याधितस्य *gen. sin. m.*

व्यापादयिष्यामि *3d pers. sin. 2d fut. par. of* पादि (*caus. of the verb* पद् Go, *with* आ *and* वि) Kill, slay. व्यापादितः *nom. sin. m. pass. part.* Killed, slain. व्यापादितम् *acc. sin.*

व्यापार *s. m.* Attempt, effort, exercise, practice.

व्योमन् *s. n.* The sky, expanse, or space of heaven.

व्रतम् *nom.* or *acc. sin. of* व्रत *s. n.* A vow. Any meritorious act of devotion, the voluntary or vowed observance or imposition of any penance, austerity, or privation, as fasting, continence, exposure to heat and cold, &c.

श

शकटम् *nom. sin. of* शकट *s. n.* A cart, a wain.

शक्ति *s. f.* Power, strength, energy.

शक्नोमि *1st pers. sin. pres. of the verb* शक् *5th cl. par.* Can, be able.

शक्यते *1st pers. sin. pres. of the verb* शक् *4th cl. átm.* Can, be able.

शक्यन्ते *1st pers. pl. pres. pass. of the verb* शक् *5th cl. par.* Be able. *Obs. This verb, when conjugated in the passive voice, imparts to the*

infinitive a passive sense; as, शक्नोति जेतुम् He *can* conquer; शक्यते जेतुम् He *can be* conquered. *It is, however, sometimes conjugated in the 4th cl. átm., in which case the infinitive of the verb following undergoes no change in its usual meaning. An instance of this occurs in line* 385.

शक्यम् *nom. sin. n. of* शक्य *fut. pass. part.* (*of the verb* शक् Be able) Possible. *In line* 464, *it agrees with* अम्भः, *and requires that the infinitive* तापयितुम् *be rendered passively.*

शङ्कया *ins. sin. of* शङ्का *s. f.* Alarm, fear, apprehension. Doubt, uncertainty. शङ्काभिः *ins. pl.*

शङ्कितः *nom. sin. m. of* शङ्कित *pass. part.* (*of the verb* शक् इ Fear) Frightened, alarmed.

शतद्वारम् *acc. sin. n. of* शतद्वार DWIGU, *comp. of* शत *s.* A hundred, *and* द्वार *s.* A door, or out-let (Hundred-gated).

शतमुखम् *acc. sin. like the preceding word,* Having a hundred entrances.

शतेन *ins. sin. of* शत *s. n.* A hundred. शतात् *abl. sin.* शतानि *nom. pl.* शतैः *ins. pl.*

शत्रुः *nom. sin. of* शत्रु *s. m.* An enemy. शत्रुणा *ins. sin.* शत्रुषु *loc. pl.*

शनैः (*or* शनैः शनैः) *ind.* Slowly, softly, gently.

शब्दम् *acc. sin. of* शब्द *s. m.* A noise, a cry.

शमयति 1*st pers. sin. pres. of* शमि *caus.* (*of the verb* शम् *par.* Be quiet, *r.* 460) Still, quench.

शयनम् *nom. sin. of* शयन *s. n.* A sleeping: sleep, recumbency.

शय्या *nom. sin. of* शय्या *s. f.* A bed.

शर *s. m.* An arrow. शरेण *ins. sin.*

शरणम् *acc. sin. s. n.* A preserver, a protector. Protection, preservation.

शरणागतम् *acc. sin. m. of* शरणागत Come for protection; a refugee. शरणागताः *nom. pl. m.*

शरीरम् *nom. sin. of* शरीर *s. n.* The body. शरीरेण *ins. sin.* शरीरस्य *gen. sin.*

शशिदिवाकरयोः DWANDWA, *comp. of* शशि (*for* शशिन्) The moon, *and* दिवाकरयोः *gen. du. of* दिवाकर *s. m.* The maker of day, the sun.

शशिनः *gen. sin. of* शशिन् *s. m.* The moon. शशिनि *loc. sin.* (*derived from* शश A hare, *with the aff.* इन् *denoting,* Possession; *either as an emblem on his banners, or fancifully, as the spots on the moon's face.*)

शश्वत् *ind.* Continually.

शस्त्रपाणीनाम् BAHUV. *comp. of* शस्त्र A weapon, *and* पाणीनाम् *gen. pl. of* पाणि *s. m.* The hand.

शस्त्रम् *nom.* or *acc. sin. of* शस्त्र *s. n.* A weapon in general, arms.

शस्यम् *acc. sin. of* शस्य *s. n.* Corn, grain in general. Fruit. शस्यानि *nom. pl. n.*

शाकेन *ins. sin. of* शाक *s. m.* A pot-herb in general; any leaf, flower, fruit, stalk, root, &c. used as a vegetable.

शाखायाम् *loc. sin. of* शाखा *s. f.* A branch, a bough.

शाठ्य *abs. s. n.* (*from* शठ *adj.* Knavish) Knavery, wickedness, villainy.

शान्तचेतसाम् *gen. pl. of* शान्तचेतस् BAHUV. Composed, calm, unanxious.

शान्तिः *nom. sin. of* शान्ति *s. f.* Quiet, tranquillity. Alleviation. शान्तिम् *acc. sin.*

शाला *nom. sin. of* शाला *s. f.* A house, a hall.

शाल्मली *s. f.* The silk-cotton tree.

शावकाः *nom. pl. of* शावक *s. m.* The young of any animal.

शास्त्रम् *nom. sin. of* शास्त्र *s. n.* An order or com-

mand. Scripture, science, institutes of religion, law or letters, especially considered as of divine origin or authority; used singly, it implies works of literature or science in general, and it is therefore customarily connected with some other word to limit its application; as, the *Vedánta Śástras*, or treatises of philosophical theology; the *Dherma Śástras*, books of law, &c.: it is also applied to less important branches of knowledge; as, the *Kávya Śástras*, or poetical works; *Śilpi Śástras*, works on the mechanical arts; and *Káma Śástras*, or erotick compositions: in the singular number it is also used comprehensively to signify the body of all that has been written on the subject; as, *Dherma Śástra*, the institutes or codes of law; *Kávya Śástra*, poetry; *Alankára Śástra*, rhetoric, &c. A book in general. Literature, learning. शास्त्राणि *acc. pl.*

शास्त्रानवधानेन TATPURUSHA *comp. of* शास्त्र *cr.* Books, *and* अनवधानेन *ins. of* अनवधान *s. n.* Inattention, neglect, disregard.

शिरः *acc. sin. of* शिरस् *s. n.* The head. शिरसि *loc.*

शीघ्रम् *ind.* Quickly.

शीतः *nom. sin. m. of* शीत *adj.* Cold.

शीतकाले *loc. sin. of* शीतकाल *s. m.* Cold weather.

शीतताम् *acc. sin. of* शीतता *abs. s. f.* (*from* शीत *adj.* Cold) Coldness.

शीतलम् *nom. sin. n. adj.* Cold, chilly, cool.

शीलः *nom. sin. m. of* शील *adj.* Possessed of, endowed with, practising. *s. m.* Nature, habit, disposition. Good conduct, virtue, morality.

शुकः *nom. sin. of* शुक *s. m.* A parrot. शुकाः *nom. pl.*

शुकवत् *ind.* Like a parrot.

शुक्लीकृताः *nom. pl. m. of* शुक्लीकृत CHWI, *rule* 1033, *from* शुक्ल White, *and* कृत Made.

शुचम् *acc. sin. of* शुच् *s. f.* Sorrow, grief.

शुचित्वम् *nom. sin. of* शुचित्व *abs. s. n.* (*from* शुचि *adj.* Pure) Purity, cleanness.

शुचिम् *acc. sin. of* शुचि *s. m.* A faithful and honest man.

शुद्धः *nom. sin. m. pass. part.* (*of the verb* शुध् Be pure) Pure, faultless, correct.

शुद्धमतौ *loc. sin. of* शुद्धमति *m. f.* BAHUV. Pure-minded.

शुभा *nom. sin. f. of* शुभ *adj.* Happy, fortunate, good, fair.

शुभाशुभम् *nom. sin. n. of* शुभाशुभ *adj.* (शुभ + अशुभ) Prosperous and unfortunate, good and evil. *s. n.* Good and ill fortune. शुभाशुभानि *nom. pl.*

शुश्राव 1*st pers. sin. 2d pret. of the verb* श्रु *par.* Hear.

शूकरः *nom. sin. of* शूकर *s. m.* A boar. शूकरेण *ins. sin.*

शून्यम् *nom. sin. n. of* शून्य *adj.* Empty, void. शून्या *nom. sin. f.* शून्याः *nom. pl. f.*

शूरम् *acc. sin. of* शूर *s. m.* A hero.

शृगालेण *ins. sin. of* शृगाल *s. m.* A jackal. शृगालात् *abl. sin.* शृगालाः *nom. pl.* शृगालैः *ins. pl.*

शृङ्गिणाम् *gen. pl. m. of* शृङ्गिन् *adj.* Horned (animal). शृङ्ग *signifies,* A horn.

शृणु 2*d pers. sin. imp. of the verb* श्रु 1*st cl. par. irreg. in the first four tenses,* Hear, hearken. शृणुत 2*d pers. pl. imp.* शृणोमि 1*st pers. sin. pres.* शृणवन्ति 1*st pers. pl. pres.*

शोकः *nom. sin. of* शोक *s. m.* Sorrow

शोकारातिभयत्राणम् *nom. sin. n.* Protecting (or the protector) from sorrow, enemies, and peril.

शोकार्तैः *ins. pl. m. of* **शोकार्त** *adj.* Pained, afflicted with sorrow.

शोचितुम् *inf. of the verb* **शुच्** Grieve for, regret, lament.

शोभते 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* **शुभ्** 1*st cl. átm.*) Shines, looks well, pleases. **शोभन्ते** 1*st pers. pl.*

शौर्यम् *nom.* or *acc. sin. of* **शौर्य** *abs. s. n.* (*from* **शूर** *s. m.* A hero) Heroism, bravery, valour. **शौर्ये** *loc. sin.*

श्मशाने *loc. sin. of* **श्मशान** *s. n.* A cemetery.

श्यामा *nom. sin. f. of* **श्याम** *adj.* Black, swarthy.

श्रद्दधताम् *gen. pl. m. of* **श्रद्दधत्** (*from* **श्रत्** *a particle, denoting* Faith, *and pres. part. of* **धा** 3*d cl. par.* Hold) Believing, confiding.

श्रयते 1*st pers. sin. pres. of the verb* **श्रि** 1*st cl. átm.* Repair, resort, betake one's self, have recourse to.

श्रवणपथ *s. m.* The ear. **श्रवणपथगताः** *nom. pl. m.* Reaching to the ear. (The eye of a *Hindu* woman, which extends lengthways towards the ear, is compared by the poet, to a bow drawn by an archer to its full stretch.)

श्रान्तः *nom. sin. m. of* **श्रान्त** *pass. part.* (*of the verb* **श्रम्** Be weary) Wearied.

श्री *A prefix to the names of deities, forming a kind of invocation at the beginning of a letter,* &c. *and often used repeatedly; as, Śrí Śrí* Durgá: *also a prefix of respect to proper names of persons; as, Śrí* Jayadeva: *also of works*; *as, Śrí Bhágavat: this use of it is elliptical*; *the possessive* **मत्** *or adj.* **युक्त** Joined, &c. *being understood, and the sense will then be,* The splendid, the illustrious, the famous, &c.

श्रीखण्ड *s. m. n. Sandal* wood, of which the unctuous preparations are held in high esteem as perfumes.

श्रुतः *nom. sin. m.* (*of* **श्रुत** *pass. part. of the verb* **श्रु** Hear) Heard. *In line* 3, **:** *becomes* **ो** *by rule* 51. **श्रुतम्** *nom. sin. n.*

श्रुतवन्तः *nom. pl. m. of* **श्रुतवत्** *part.* 3*d pret. act.* (*of the verb* **श्रु** Hear) Heard.

श्रुतेन *ins. sin. of* **श्रुत** *s. n.* Sacred science, holy writ.

श्रुतौ *loc. sin. of* **श्रुति** *s. f.* The *Vedas,* severally or collectively, scripture, holy writ.

श्रुत्वा *ind. pret. part.* (*of the verb* **श्रु** Hear) Having heard.

श्रूयते 1*st pers. sin. pres. pass. of the verb* **श्रु** Hear. **श्रूयताम्** 1*st pers. sin. imp. pass.*

श्रेयान् *nom. sin. m. of* **श्रेयस्** *irreg. compar.* (*of* **प्रशस्य** *adj.* Good) Better, more excellent. **श्रेयसी** *nom. sin. f.* (*See rule* 968.)

श्रोतुम् *inf. of the verb* **श्रु** Hear.

श्रोत्रियः *nom. sin. of* **श्रोत्रिय** *s. m.* A *Brahman* versed in the study of the *Vedas,* a learned theologian.

श्लाघ्यः *nom. sin. m. of* **श्लाघ्य** *fut. pass. part.* (*of the verb* **श्लाघ्** Praise) Entitled to praise or veneration, praiseworthy.

श्लिष्टेन *ins. sin. of* **श्लिष्ट** *pass. part.* (*of the verb* **श्लिष्** Embrace) Embraced, touched by, closely cemented.

श्लोकः *nom. sin. of* **श्लोक** *s. m.* A verse, a stanza. According to the *Rámáyana,* this word is

irregularly derived from शोक Sorrow: the first verse ever composed, having been the involuntary expression of VÁLMÍKI's grief at beholding a bird killed by a fowler. The *sloka* is the oldest, most simple, and most generally adopted measure. It consists of a distich of two sixteen-syllable lines, divided at the eighth syllable.

श्लोकद्वयम् TATPURUSHA *comp. of* श्लोक *cr.* A stanza, *and* द्वयम् *acc. sin. n.* A couple.

श्वसन् *nom. sin. m. pres. part.* (*of the verb* श्वस् *2d cl. par.*) Breathing, blowing, puffing.

श्वा *nom. sin. of* श्वन् *s. m.* A dog.

श्वापदैः *ins. pl. of* श्वापद *s. m.* A beast of prey.

ष

षट् *nom. pl. m. f. n. of* षष् *num.* Six. *In line 45,* ट् *becomes* ड् *before the sonant.*

षण्मासाभ्यन्तरे TATP. *comp. of* षण्मास Six months, *and* अभ्यन्तरे *loc. sin. of* अभ्यन्तर *s. n.* Included space (In the space of six months).

स

स *A contraction of* सह With, *often appears as the first member of an* AVYAYÍBHÁVA *and a* BAHUVRÍHI *compound.*

संलापः *nom. sin. of* संलाप *s. m.* Conversation, chat, gossip.

संलापितानाम् *gen. pl. of* संलापित *adj.* Talked, conversed, discoursed with, addressed.

संवर्द्धयिष्यति 1*st pers. sin. 2d fut. of* वर्द्धि *caus.* (*of the verb* वृध् Increase, *with* सम्) Will nourish, or cause to thrive.

संशयम् *acc. sin. of* संशय *s. m.* Doubt, uncertainty. **संशयानाम्** *gen. pl.*

संसर्गः *nom. sin. of* संसर्ग *s. m.* Union, close contact; intercourse, familiarity, acquaintance. **संसर्गात्** *abl. sin.*

संसारे *loc. sin. of* संसार *s. m.* The world, mundane existence.

संस्कारः *nom. sin. of* संस्कार *s. m.* An embellishment, decoration.

संस्कृत *pass. part.* (*of the verb* कृ Make, *with* सम्, *denoting* Completion or perfection, *and* स् *inserted for euphony*) Wrought, highly finished, polished. *s. n.* Language formed by perfect grammatical rules; the classical and sacred language of the *Hindus*.

संस्कृतोक्तिषु KARMADHÁRAYA *comp. of* संस्कृत *cr.* Classical, polished, *and* उक्तिषु *loc. pl. of* उक्ति *s. f.* A word, expression, phrase.

संस्थानाम् *gen. pl. of* संस्थ *agt.* Staying, stopping, settled, stationary.

संस्थितिः *nom. sin. of* संस्थिति *s. f.* A staying, residing with, abode, permanent residence. Duration, continuance. **संस्थितिम्** *acc. sin.*

संहताः *nom. pl. m. of* संहत *pass. part.* (*of the verb* हन् Strike, *with* सम् Together) United, combined, closely allied.

संहतिः *nom. sin. of* संहति *s. f.* Union, combination, joint effort.

संहरते. *See* उपसंहरते.

सः *nom. sin. m. of* तद् *pron.* He, she, it or that. : *is dropped before any consonant.*

सकल *adj.* All.

सकाशम् *ind.* Near.

सकृत् *ind.* Once.

सकोपम् AVYAYÍBHÁVA, Angrily.

सखे *voc. sin. of* सखि *s. m.* A friend.

सख्यम् *acc. sin. of* सख्य *abs. s. n.* (*from* सखि *s. m.* A friend) Friendship.

सङ्कल्पः *nom. sin. of* सङ्कल्प *s. m.* Resolve, mental determination. A solemn vow, or declaration of purpose.

सङ्गतम् *nom. sin. of* सङ्गत *s. n.* Union, meeting. Friendship, acquaintance.

सङ्गतिः *nom. sin. of* सङ्गति *s. f.* A frequenting, a going to.

सङ्गमः *nom. sin. of* सङ्गम *s. m.* A meeting, union, association.

सङ्गमयति 1*st pers. sin. pres. of* गमि *caus.* (*of the verb* गम् Go, *with* सम् Together) Causes to meet, encounter, or mix. *See rule* 460.

सङ्गात् *abl. sin. of* सङ्ग *s. m.* Union.

सङ्ग्रहः *nom. sin. of* सङ्ग्रह *s. m.* A collection, a short compilation.

सज्जनाः *nom.* or *voc. pl. m. of* सज्जन *adj.* Good, respectable, virtuous. सज्जनैः *ins. pl.*

सञ्चयः *nom. sin. of* सञ्चय *s. m.* A collection, a store.

सञ्चरन्ति 1*st pers. pl. pres. of the verb* चर् 1*st cl. par.* Go, *with* सम्, Rove, prowl about.

सञ्चिन्त्य *ind. pret. part.* (*of the verb* चित् (इ) Think, *with* सम्) Having maturely considered.

सत् *cr. part. pres.* (*of the verb* अस् 2*d cl. par.* Be) Being. Good, virtuous. सति *loc. sin. m.* or *n.* सताम् *gen. pl. m.*

सततम् *ind.* Always, ever, eternally.

सतीत्वम् *nom. sin. of* सतीत्व *abs. s. n.* (*from* सती *s. f.* A virtuous woman, a *Suttee*) Chastity, purity in a wife. सतीत्वे *loc. sin.*

सत्कारम् *acc. sin. of* सत्कार *s. m.* Hospitable treatment or reception.

सत्त्वात् *abl. sin. of* सत्त्व *abs. s. n.* (*from* सत् Being) Being. Nature. Self-possession or command. सत्त्वेषु *loc. pl.*

सत्त्वोत्साह *s. m.* Natural energy or perseverance.

सत्पुरुषः *nom. sin. of* सत्पुरुष *s. m.* A good or virtuous man. सत्पुरुषाः *nom. pl.*

सत्यता *nom. sin. abs. s. f.* (*from* सत्य *adj.* True) Truth, trueness.

सत्यम् *nom. sin. of* सत्य *s. n.* Truth. *ind.* Indeed, verily, *a particle of interrogation and asseveration.*

सत्यवादित्वम् *nom. sin. abs. s. n.* (*from* सत्यवादिन् A truth-speaker) Veracity, truth-speaking.

सत्रासम् **AVYAYÍBHÁVA,** With fear, in a fright.

सत्वरम् **AVYAY.** Quickly, speedily, hastily.

सदर्पम् **AVYAY.** Haughtily, arrogantly, proudly.

सदसि *loc. sin. of* सदस् *s. n.* An assembly, meeting.

सदा *ind.* Always, at all times.

सद्भावः *nom. sin. of* सद्भाव *s. m.* Good temper, good nature.

सद्युक्त्या *ins. sin. of* सद्युक्ति *s. f.* Good sense (*from* सत् Good, *and* युक्ति Propriety, fitness).

सन् *nom. sin. m. of* सत् *pres. part.* Being.

सनाथीक्रियताम् **CHWI** (*from* सनाथ **BAHUV.** Having a master, *and* क्रियताम् 1*st pers. sin. imp. pass.*) Let (it) be made to possess a master.

सन्तः *nom. pl. m. of* सत् Good, virtuous.

सन्तर्पितः *nom. sin. m. pass. part. of* तर्पि (*caus. of the verb* तृप् Be satisfied, *with* सम्) Fed, satisfied, satiated.

सन्तान *s. m.* Offspring, progeny. Spreading, expansion.

सन्तुष्टम् *nom. sin. n. of* सन्तुष्ट *pass. part.* (*of the verb* तुष् Be pleased, *with* सम्) Pleased,

satisfied, contented. सन्तुष्टस्य *gen. sin. m.* सन्तुष्टाः *nom. pl. m.*

सन्तोष *s. m.* Contentment, satisfaction, delight. सन्तोषाय *dat. sin.*

सन्तोष्य *ind. pret. part. of* तोषि *caus.* (*of the verb* तुष् Be satisfied, *with* सम्) Having gratified.

सन्दध्यात् 1*st pers. sin. pot.* (*of the verb* धा 3*d cl. par.* Have, hold, *with* सम्) Should unite, form an alliance, combine, or hold together.

सन्दर्श्य *ind. pret. part. of* दर्शि *caus.* (*of the verb* दृश् See, *with* सम्) Having shewn, or made to appear.

सन्देहे *loc. sin. of* सन्देह *s. m.* Doubt, uncertainty.

सन्धिः *nom. sin. of* सन्धि *s. m.* Peace, union, alliance, reconciliation. *In line* 17, ः *becomes* र् *by rule* 53. सन्धिना *ins. sin.*

सन्धेयः *nom. sin. m. of* सन्धेय *fut. pass. part. of the verb* धा Hold, *with* सम्) To be put together or united.

सन्निकर्षेण *ins. sin. of* सन्निकर्ष *s. m.* Proximity, nearness.

सन्निधानेन *ins. sin. of* सन्निधान *s. n.* Proximity. सन्निधाने *loc. sin.*

सन्निधौ *loc. sin. of* सन्निधि *s. m.* Proximity, nearness, presence.

सन्निमित्ते *loc. sin.* (*of* निमित्त *s. n. subjoined to* सत्) In a good cause, for the sake of the good.

सन्निहिता *nom. sin. f. of* सन्निहित (*pass. part. of the verb* धा, *with* नि *and* सम्) Near, proximate, at hand, present.

सन्निहितापायः *nom. sin. m.* BAHUV. (सन्निहित Near, *and* अपाय End) Transient, brief.

सन्मानम् *nom. sin. of* सन्मान *s. n.* TATP. Respect for the good.

सन्मार्गे *loc. sin. of* सन्मार्ग *s. m.* KARM. Good or virtuous conduct.

सन्मित्र *s. n.* KARM. A true or steady friend.

सपरिवारः *nom. sin. m.* BAHUV. *comp. of* स With or having, *and* परिवार *s.* A train or retinue.

सफलम् *nom. sin. n.* BAHUV. Fruitful, productive, beneficial (स With, फल Fruit).

सबन्धुः *nom. sin. m.* BAHUV. Possessed of a friend, befriended.

सभयम् AVYAYÍ. With fear, timidly.

सभा *nom. sin. of* सभा *s. f.* A court, an assembly. सभायाम् *loc. sin.*

सम् *prep.* With, together with, together, altogether; completely, perfectly. सं, सङ्, सञ्, *and* सन् *are forms assumed according to the nature of the following consonant.*

समः *nom. sin. m. of* सम *adj.* Like, similar, equal.

समताम् *acc. sin. of* समता *abs. s. f.* (*from* सम *adj.* Equal) Equality, similarity, level.

समधिक *adj.* Exceeding, abundant, plentiful.

समम् *nom. sin. n. of* सम *adj.* Equal. *ind.* With, along with, *governing the instrumental case.*

समर्थः *nom. sin. m. of* समर्थ *adj.* Able, capable, competent.

समर्पय 2*d pers. sin. imp. of* अर्पि (*caus. of the verb* ऋ *par.* Go *with* सम्) Consign, entrust, deliver in charge, present. समर्पयति 1*st pers. sin. pres.* समर्पिता *nom. sin. f. pass. part.* समर्पितवान् *nom. sin. m. part.* 3*d pret. act.* समर्पयितव्या *nom. sin. f. fut. pass. part.*

समा *nom. sin. f. of* सम *adj.* Like. समाः *nom. pl. m.*

समाकाराः *nom. pl. m.* (*from* सम Same, *and* आकार *s. m.* Form) Like, resembling, similar.

समागमात् *abl. sin. of* समागम *s. m.* Union, meeting, intercourse, acquaintance. समागमाः *nom. pl.*

समाचरति 1*st pers. sin. pres. of the verb* चर् 1*st cl. par.* Go, *with* आ *and* सम् Practice.

समानाः *nom. pl. m. of* समान *adj.* Equal, like, similar, one, uniform, same.

समापन्न *pass. part.* (*of the verb* पद् Go, *with* आ *and* सम्) Come, occurred, happened.

समाप्तः *nom. sin. m. pass. part.* (*of the verb* आप् Obtain, *with* सम्) Ended.

समायातः *nom. sin. m. pass. part.* (*of the verb* या Go, *with* आ *and* सम्) Arrived.

समायुक्तः *nom. sin. m. pass. part. of the verb* युज् *with* आ *and* सम्) Joined, connected, united.

समारब्धा *nom. sin. f. of* आरब्ध *pass. part.* (*of the verb* रभ् Begin, *with* आ *and* सम्) Commenced in earnest.

समालभ्यताम् 1*st pers. sin. imp. pass. of the verb* लभ् Gain, *with* आ *and* सम्.

समालम्बते 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* लबि, *with* आ *and* सम्) Supports, maintains, keeps up.

समावासित *adj.* Sojourning, taking up a residence. समावासितकटकः *nom. sin. m.* BAHUV. Encamped (समावासित *and* कटक *s. m. n.* A camp).

समीपम् *acc. sin. n. of* समीप *adj.* Near, nigh. समीपे *loc. sin. n.* समीपवर्त्तिनी *nom. sin. f. agt.* Standing, or being near.

समीहितम् *nom. sin. n. pass. part.* (*of the verb* ईह् Wish, *with* सम्) Wished. *s. n.* Wish, desire.

समुदय *s. m.* A multitude, assemblage.

समुद्रम् *acc. sin. of* समुद्र *s. n.* The sea. समुद्रात् *abl. sin.*

समुन्नतिम् *acc. sin. of* समुन्नति *s. f.* Eminence, rank, exaltation.

समुपस्थितम् *nom. sin. n. pass. part.* (*of the verb* स्था, *with* उप *and* सम्) Attained, acquired.

समृद्धः *nom. sin. m. of* समृद्ध *pass. part.* (*of the vb.* ऋध् Prosper, *with* सम्) Prosperous, affluent.

समृद्धिसमये *loc. sin. of* समृद्धिसमय *s. m.* A season of prosperity.

समैः *ins. pl. m. of* सम *adj.* Like, equal, similar.

सम्पत्तौ *loc. sin. of* सम्पत्ति *s. f.* Success, prosperity, affluence. सम्पत्तयः *nom. pl.*

सम्पद् *nom. sin. of* सम्पद् *s. f.* Accomplishment, success, advancement, prosperity. Perfection, excellence. सम्पदि *loc. sin.* सम्पदः *nom. pl.* सम्पदाम् *gen. pl.*

सम्पन्नम् *acc. sin. m. of* सम्पन्न *pass. part.* (*of the verb* पद् Go, *with* सम्) Accomplished, completed, effected, obtained. Endued, gifted. सम्पन्नाः *nom. pl. m.* or *f.*

सम्पूज्य *ind. pret. part. of the verb* पूज् Worship, pay respect, *with* सम्.

सम्प्रति *ind.* Now, at present.

सम्प्राप्तः *nom. sin. m. of* सम्प्राप्त *pass. part.* (*of the verb* आप् Obtain, *with* प्र *and* सम्) Obtained, reached, overtaken, seized.

सम्प्राप्नुवन्ति 1*st pers. pl. pres. of the verb* आप् 5*th cl. par.* Obtain, *with preps.* प्र *and* सम्) Meet with, light upon, incur.

सम्प्रेषितः *nom. sin. m. of* सम्प्रेषित *pass. part.* (*of* एषि *caus. of the verb* इष् Go, *with* प्र) Dismissed. *Obs. Inseparable prepositions ending in* अ *or* आ *lose their finals before roots beginning with* ए *or* ओ.

सम्बन्धः *nom. sin. of* सम्बन्ध *s. m.* Connexion.

सम्भवः *nom. sin. of* सम्भव *s. m.* Production, origin, birth. Possibility.

सम्भवति *1st pers. sin. pres. of the verb* भू Become, *with* सम् Arise, come to pass.

सम्भाव्य *ind. pret. part. of* भावि (*caus. of the verb* भू *with* सम्) Having judged or thought possible.

सम्भाष: *nom. sin. of* सम्भाष *s. m.* Speech, discourse.

सम्भाषसे *2d pers. sin. pres. of the verb* भाष् *1st cl. átm.* Speak, *with* सम्, Converse with, speak to, address.

सम्भूता: *nom. pl. m. of* सम्भूत *pass. part.* (*of the verb* भू Become, *with* सम्) Born, produced.

सम्भ्रम *s. m.* Flurry, confusion, haste or hurry arising from joy, fear, &c. Respect, reverence. सम्भ्रमात् *abl. sin.*

सम्मतम् *nom. sin. n. of* सम्मत *pass. part.* (*of the verb* मन् Think, *with* सम्) Approved of, consented or agreed to.

सम्मानम् *nom. sin. s. n.* Respect, homage.

सम्मृत: *nom. sin. m. of* सम्मृत *pass. part.* (*of the verb* मृ Die, *with* सम्) Dead, perished.

सयत्न: *nom. sin. m. of* सयत्न BAHUV. Busy, active, pains-taking, anxious.

सर: *nom.* or *acc. sin. of* सरस् *s. n.* A lake or pond. सरस: *gen. sin.* सरसि *loc. sin.*

सरस्तीरे *loc. sin. n.* TATP. On the margin of a lake.

सरित् *nom. sin. of* सरित् *s. f.* A river, a stream. सरित: *nom. pl.*

सर्प: *nom. sin. of* सर्प *s. m.* A serpent.

सर्पेश्वर: *nom. sin. of* सर्पेश्वर *s. m.* VÁSUKI, sovereign of the serpent race, inhabiting *Pátála* or the regions under the earth.

सर्व *pronom.* All, every. सर्व: *nom. sin. m.* सर्वम् *nom.* or *acc. sin. n.* सर्वस्य *gen. sin. m.* or *n.* सर्वे *nom. pl. m.* सर्वान् *acc. pl. m.* सर्वै: *ins. pl. m.* सर्वेषाम् *gen. pl. m.* सर्वा: *nom. pl. f.*

सर्वत्र *ind.* Every where, in all places.

सर्वथा *ind.* By all means, altogether, wholly, on every account.

सर्वदा *ind.* Always, at all times, ever.

सर्वदेवमय: *nom. sin. m.* (*from* सर्वदेव All the gods, *affix* मय Made of) Made up of all the gods.

सर्वद्रव्येषु KARMADHÁRAYA, (*comp. of* सर्व *cr.* All, *and* द्रव्येषु *loc. pl. of* द्रव्य *s. n.* A thing) Among all things.

सर्वभूतेषु KARMADH. (*comp. of* सर्व *cr.* All, *and* भूतेषु *loc. pl. of* भूत *s. n.* A being) On all creatures.

सर्वसहा: *nom. pl. m. of* सर्वसह *agt.* All-enduring, bearing all things with patience and firmness.

सर्वस्वामिगुणोपेत: TATPURUSHA, *comp. of* सर्व *cr.* All, every, स्वामि *cr.* (*for* स्वामिन्) A lord, गुण *cr.* Excellence, *and* उपेत: *nom. sin. m.* Possessed of, endued with.

सलिलात् *abl. sin. of* सलिल *s. n.* Water. सलिले *loc. sin.*

सवितरि *loc. sin. of* सवितृ *s. m.* The sun.

सविनयम् *ind.* AVYAYÍBHÁVA, With humility, courteously.

सविशेष BAHUV. Special, peculiar, excellent, superior.

सविस्मय: *nom. sin. m.* BAHUV. Astonished.

ससम्भ्रमम् AVYAYÍ. Hastily, in a hurry, arising from joy.

सह *ind. governing the instrumental case,* With, along with.

सहज *adj.* Innate, inherent, natural.

सहसा *ind.* Quickly, suddenly, precipitately.

सहस्रेण *ins. sin. of* सहस्र *s. n.* A thousand. सहस्राणि *nom. pl.*

सहितम् *nom. sin. n. adj.* Accompanied by, associated with. *ind.* With, together with.

सा *nom. sin. f. of* तद् *pron.* He, she, it or that.

सागर *s. m.* The ocean.

सात्त्विकम् *nom. sin. n. of* सात्त्विक *adj.* Good, virtuous, honest, sincere.

सादरम् AVYAYÍ. Respectfully, reverentially.

साधयन्ति 1*st pers. pl. pres. of the verb* साध् 10*th cl. par.* (*r.* 160) Accomplish, effect. साधयितव्यम् *nom. sin. n. fut. pass. part.*

साधिका *nom. sin. f. of* साधक *agt.* Completing, perfective; an accomplisher.

साधु *ind.* Bravo! well done!

साधु *adj.* Good, virtuous, pious. साधोः *gen. sin. m.* साधवः *nom. pl. m.* साधूनाम् *gen. pl. m.*

साधुवृत्तः *nom. sin. m.* A virtuous or pious person.

साधुशीलत्वात् *abl. sin. abs. s. n.* (*from* साधुशील *adj.* Of virtuous conduct) Virtuous or righteous inclination or disposition.

साध्ये *loc. sin. n. of* साध्य *fut. pass. part.* (*of the verb* साध् Accomplish) (Whatever is) to be accomplished, or effected.

सानन्दः *nom. sin. m.* BAHUV. Joyful, glad.

सानन्दम् *ind.* AVYAYÍ. Joyfully.

सामान्यम् *nom. sin. of* सामान्य *abs. s. n.* (*from* समान *adj.* Same, like, similar) Equality. A common property. *adj.* Common, general, universal.

साम्यम् *nom. sin. of* साम्य *abs. s. n.* (*from* सम *adj.* Equal) Equality, similarity.

साराणि *acc. pl. n. of* सार *adj.* Best, excellent, essential, vital,

सारेण *ins. sin. of* सार *s. m.* Sum, amount.

साश्चर्यम् *ind.* AVYAYÍ. With astonishment.

साष्टाङ्गपातम् AVYAYÍ. *See* अष्टाङ्गपात.

साहसम् *nom. sin. s. n.* Boldness, daring, rashness.

सिंहस्य *gen. sin. of* सिंह *s. m.* A lion. सिंहाः *nom. pl.*

सिद्धम् *nom. sin. n. of* सिद्ध *pass. part.* (*of the verb* षिध् Succeed) Fulfilled, accomplished, effected, realized, successful. सिद्धे *loc. sin. n.*

सिद्धिः *nom. sin. of* सिद्धि *s. f.* Completion, fulfilment, accomplishment; success, prosperity.

सिध्यति 1*st pers. sin. pres.* (*of the verb* षिध् 4*th cl. par. rule* 160) Succeeds, prospers. सिध्यन्ति 1*st pers. pl.*

सीदसि 2*d pers. sin. pres. of the verb* षद् 1*st cl. par. substituting* सीद् *in the first four tenses,* Sink, give way, despond.

सु *prep.* Very; well, good, easy.

सुकरम् *nom. sin. of* सुकर *agt.* Easy to be done.

सुकृतिनाम् *gen. pl. m. of* सुकृतिन् *adj.* Virtuous, pious, good.

सुखदुःखयोः *loc. du. n.* DWANDWA *of the* 1*st species,* In pleasure and pain. सुखदुःखे *loc. sin. n.* DWANDWA *of the* 2*d species.*

सुखभागिनः *nom. pl. m. of* सुखभागिन् *adj.* Happy, fortunate, partaking of happiness.

सुखभेद्यः *nom. sin. m.* (*See* भेद्य) Easily broken or disunited.

सुखम् *nom.* or *acc. sin. of* सुख *s. n.* Pleasure, happiness. *ind.* Happily.

सुखयति 1*st. pers. sin. pres.* (*of the verb* सुख् 10*th cl. par.*) Pleases, delights, makes happy.

सुखानि *nom. pl. of* सुख *s. n.* Pleasure, joy, enjoyment.

सुखावहाः *nom. pl. m.* (*from* सुख, *and* आवह *agt.* Bringing) Conferring happiness.

सुखासीना *nom. sin. f.* (*from* सुख Ease, *and* आसीन *pres. part. of the verb* आस् *2d cl. átm.* Sit) Sitting at ease, comfortably seated.

सुखिनः *nom. pl. m. of* सुखिन् *adj.* Happy. सुखिभिः *ins. pl. m.*

सुखेन *ins. sin.* (*of* सुख *s. n.*) With ease or pleasure; happily.

सुखोपविष्टानाम् TATP. (*comp. of* सुख *cr.* Ease, *and* उपविष्टानाम् *gen. pl. m. of* उपविष्ट *pass. part.* Seated) Seated comfortably or at ease.

सुगत *voc. sin. of* सुगत *pass. part.* (*of the verb* गम् Go, *with* सु) Passed, gone.

सुचरितम् *nom. sin. n. of* सुचरित *pass. part.* (*of the verb* चर्, *with* सु) Well conducted, well managed. *s. n.* Good conduct.

सुचिन्तितम् *nom. sin. n. pass. part.* (*of the verb* चिन्ति, *with* सु) Well imagined, well considered. सुचिन्त्य *ind. pret. part.* Having well considered.

सुजनः *nom. sin. m. of* सुजन *adj.* Virtuous, good, respectable.

सुजला *nom. sin. f. of* सुजल *adj.* Possessing clear or sweet water.

सुजीर्णम् *nom. sin. n. of* सुजीर्ण *pass. part.* (*of the verb* जॄ Decay, *with* सु) Well digested.

सुतः *nom. sin. of* सुत *s. m.* A son. सुतम् *acc. sin.*

सुतिनी *nom. sin. s. f.* A mother, the mother of a son.

सुदर्शनः *nom. sin. m. of* सुदर्शन *adj.* Handsome, good-looking. Well-discerning.

सुदुस्तरे *loc. sin. of* सुदुस्तर *adj.* (*from* सु Very, दुर् Hard, *and* तर Crossing) Inextricable.

सुदूरम् *acc. sin. n.* Very distant. सुदूरात् *abl. sin.*

सुधीः *nom. sin. m. of* सुधी *adj.* Wise, of good understanding.

सुनिरूपित *pass. part.* (*of the verb* रूप् See, *with* नि *and* सु) Well examined or inspected.

सुप्तस्य *gen. sin. m. of* सुप्त *pass. part.* (*of the verb* स्वप् Sleep) Asleep, sleeping.

सुप्रतिष्ठितः *nom. sin. m. of* सुप्रतिष्ठित *pass. part.* (*of the verb* ष्ठा Stand, *with* प्रति *and* सु) Consecrated. Situated, placed, fixed. सुप्रतिष्ठितम् *nom. sin. n.*

सुबुद्धि *adj.* Wise, clever, intelligent, shrewd.

सुमनस् *s. n.* The great-flowered jasmine. सुमनःसङ्गात् TATP. *comp. of* सुमनस् *cr.* A jasmine, *and* सङ्गात् *abl. sin. of* सङ्ग *s. m.* Union.

सुमहान्ति *acc. pl. n. of* सुमहत् *adj.* Very great.

सुललितम् *acc. sin. n. of* सुललित *adj.* Extremely delicate.

सुवर्ण *s. n.* Gold.

सुविचक्षणः *nom. sin. m. of* सुविचक्षण *adj.* Very clever, sensible, proficient or skilful.

सुविचार्य *ind. pret. part. of* चारि (*caus. of the verb* चर् Go, *with* वि *and* सु) Having well deliberated, investigated, or discussed.

सुशासिता *nom. sin. f. of* सुशासित *pass. part.* (*of the verb* शास् Rule, *with* सु) Well governed.

सुसेवितः *nom. sin. m. of* सुसेवित *pass. part.* (*of the verb* षेव् Serve, *with* सु) Well served or obeyed.

सुहृत्तमाः *nom. pl. m. of* सुहृत्तम (*superl. of* सुहृद् A friend) Most affectionate, very friendly.

सुहृद् *or* सुहृत् *nom. sin. of* सुहृद् *s. m.* A friend. सुहृदः *nom. pl.* सुहृदाम् *gen. pl.*

सुहृद्भेदः TATPURUSHA *comp. of* सुहृद् *cr.* A friend, *and* भेदः *nom. sin. of* भेद *s. m.* A separation, breach.

सुहृद्वाक्यस्य *gen. sin. of* सुहृद्वाक्य *s. n.* TATP. A friend's advice.

सूनृता *nom. sin. f. of* सूनृत *adj.* Agreeable, pleasant but also true (speech).

सृज्यन्ते 1*st pers. pl. pres. pass. of the verb* सृज् Create. सृष्टम् *nom. sin. n. pass. part.*

सेवकम् *acc. sin. of* सेवक *s. m.* A servant.

सेवा *nom. sin. of* सेवा *s. f.* Service, servitude.

सेवेत 1*st pers. sin. pot. of the verb* सेव् 1*st cl. par.* Serve, attend, wait on, expect; use, frequent, practice. सेव्यते 1*st pers. sin. pres. pass.* सेवितम् *nom. sin. n. pass. part.*

सैंहीम् *acc. sin. f. of* सैंह *adj.* Leonine, lion-like.

सैन्यम् *nom. sin. of* सैन्य *s. n.* An army.

सोढुम् *inf. of the verb* सह् Bear, suffer, endure.

सोत्साहेन *ins. sin. m. of* सोत्साह BAHUV. Strenuous, active, energetic, persevering.

सोदर्ये *loc. sin. m. of* सोदर्य *s. m.* A brother of whole blood.

सोद्योगम् *acc. sin. m. of* सोद्योग BAHUV. Enterprising, energetic, active, diligent, persevering.

सौख्यम् *nom.* or *acc. sin. of* सौख्य *s. n.* Happiness, pleasure.

सौहार्दम् *nom. sin. abs. s. n.* (*from* सुहृद् *s. m.* A friend) Friendship.

सौहृद्यम् *nom. sin. of* सौहृद्य *abs. s. n.* (*from* सुहृद् *s. m.* A friend) Friendship.

स्तनकुड्मलम् *acc. sin. s. n.* The female breast.

स्तनस्य *gen. sin. of* स्तन *s. m.* A teat, a nipple. स्तनौ *nom. du.*

स्तब्धीकृत्य CHWI, (*from* स्तब्ध Stiff, *and* कृत्य *ind. pret. part. of the verb* कृ) Having stiffened, made rigid. *See rule* 751, *and rule* 1033.

स्तम्भीभवति 1*st pers. sin. pres.* CHWI, *from* स्तम्भ A post, *and* भवति Becomes. *Rule* 1033.

स्तवक *s. m.* A cluster of blossoms, a nosegay.

स्तुतिम् *acc. sin. of* स्तुति *s. f.* Praise, eulogy.

स्त्री *nom. sin. s. f.* A woman. स्त्रियाः *gen. sin.* स्त्रियः *nom. pl.* स्त्रीणाम् *gen. pl.* स्त्रीषु *loc. pl.*

स्थः *nom. sin. m. of* स्थ *agt. used only in composition* (*from the verb* ष्ठा Stand) Standing, abiding, being, existing; who or what stays. स्थम् *acc. sin. n.*

स्थले *loc. sin. of* स्थल *s. n.* A place, spot, soil, dry or firm ground.

स्थल्याम् *loc. sin. of* स्थली *s. f.* A place, spot, soil.

स्थविरे *loc. sin. m. of* स्थविर *adj.* Old, aged.

स्थानभ्रष्टाः *nom. pl. m.* Fallen or removed from the natural or usual situation, displaced.

स्थानम् *nom.* or *acc. sin. of* स्थान *s. n.* A place, spot, situation, station. A middle state, as neither loss nor gain, nor discomfiture nor success, nor expenditure nor accumulation. A staying, or continuance, a being fixed stationary, and exempt from increase or diminution.

स्थानान्तरम् *acc. sin. n.* Another place.

स्थापयेत् 1*st pers. sin. pot. of* स्थापि (*caus. of the verb* ष्ठा Stand) (He) should place.

स्थायिनः *nom. pl. m. of* स्थायिन् *agt.* (*from the vb.* ष्ठा Stand) Staying, abiding, lasting, enduring.

स्थितः *nom. sin. m. of* स्थित *pass. part. of the verb* ष्ठा Stand) Stayed, stopped, stood, remained. Standing, abiding, situated. Risen, upright. Steady, firm. स्थितम् *nom. sin. n.* स्थिताः *nom. pl. m.*

स्थितिः *nom. sin. of* स्थिति *s. f.* Fixed habit, steadiness (of purpose).

स्थित्वा *ind. pret. part.* (*of the verb* स्था Stand) Having stood.

स्थीयताम् 1*st pers. sin. imp. pass.* (*of the verb* स्था Stand) Let there be stood. *See rule* 602.

स्नातः *nom. sin. m. of* स्नात *pass. part. of the verb* स्ना Bathe. स्नातुम् *inf.* स्नात्वा *ind. pret. part.*

स्नानम् *nom. sin. of* स्नान *s. n.* A washing or bathing; ablution.

स्नानशीलः BAHUV. *comp. of* स्नान Ablution, *and* शीलः *nom. sin. m.* Disposition, habit, custom.

स्नायु *s. f.* A sinew, a tendon. स्नायुबन्धनम् *acc. sin. s. n.* A sinew-string. स्नायुबन्धने *loc. sin.*

स्नेहः *nom. sin. of* स्नेह *s. m.* Affection, kindness, friendship. स्नेहेन *ins. sin.*

स्नेहच्छेदे *loc. sin. of* स्नेहच्छेद *s. m.* TATP. Cessation or loss of regard.

स्नेहानुवृत्तिः *nom. sin. of* स्नेहानुवृत्ति *s. f.* TATP. Affectionate or friendly intercourse.

स्पर्श *s. m.* Touch, contact.

स्पृशति 1*st pers. sin. pres. of the verb* स्पृश् 6*th cl. par.* Touch. स्पृशामि 3*d pers.* स्पृष्ट्वा *ind. pret. part.*

स्मर *s. m.* KÁMADEVA, the deity of love.

स्मृतः *nom. sin. m. of* स्मृत *pass. part.* (*of the verb* स्मृ Remember) Remembered, recollected, called to mind: recorded, mentioned, termed, called. स्मृतम् *nom. sin. n.*

स्यात् 1*st pers. sin. pot. of the verb* अस् 2*d cl. par.* Be. स्युः 1*st pers. pl.*

स्वः *nom. sin. m. of* स्व *pronom.* Own.

स्वकर्मसन्तानविचेष्टितानि *nom. pl. n.* Courses of life which are the offspring of our own acts.

स्वगृह *s. n.* Own house.

स्वच्छ *adj.* (*from* सु Exceedingly, *and* अच्छ Clear) Pure, free from stain or soil. Transparent.

स्वच्छन्द *adj.* (*from* स्व Own, *and* छन्द *s. n.* Will) Unrestrained. Spontaneous. Uncultivated.

स्वजनात् *abl. sin. of* स्वजन *s. m.* One's own household.

स्वजाति *s. f.* Own caste, tribe or species.

स्वपिति 1*st pers. sin. pres. of the verb* स्वप् 2*d cl. par. irreg.* Sleep.

स्वप्नः *nom. sin. of* स्वप्न *s. m.* Sleep.

स्वभावः *nom. sin. of* स्वभाव *s. m.* Nature, natural property or disposition. Purpose, intention. स्वभावेन *ins. sin.* स्वभावात् *abl. sin.* स्वभावाः *nom. pl.*

स्वभावजे *loc. sin. m. of* स्वभावज *adj.* Innate, natural, produced by the natural disposition. स्वभावजाः *nom. pl. m.* स्वभावजम् *nom. sin. n.*

स्वभूमिः *nom. sin. of* स्वभूमि *s. f.* Own land or estate, native country.

स्वयम् *ind.* Self, of one's self, of one's own accord, spontaneously.

स्वरम् *nom. sin. of* स्वर *s. n.* Note, voice, sound.

स्वर्गः *nom. sin. of* स्वर्ग *s. m.* Heaven, INDRA's paradise, and the residence of deified mortals, and the inferior gods.

स्वर्गगामिनः *nom. pl. m.* (*of* स्वर्गगामिन् *agt.*) Going, or goers to heaven.

स्वल्प (सु *and* अल्प) *adj.* Very little, small, weak, or few. The least, smallest. स्वल्पम् *acc. sin. m.*

स्वल्पबलः *nom. sin. m.* BAHUV. Very feeble.

स्वविषयः *nom. sin. of* स्वविषय *s. m.* Own country, own home.

स्वस्थानम् *acc. sin. n.* Own place.

स्वस्रा *ins. sin. of* स्वसृ *s. f.* A sister.

स्वातन्त्र्यम् *nom.* or *acc. sin. abs. s. n.* (*from* स्वतन्त्र *adj.* Self-willed) Wilfulness, independence, freedom from controul.

स्वाद्वन्नम् *nom. sin. n.* (स्वादु *adj.* Dainty, delicate, *and* अन्न Food) Dainties, delicacies, choice food.

स्वामी *nom. sin. m. of* स्वामिन् *s. m.* A lord, master, sovereign, prince, monarch. स्वामिनम् *acc. sin.* स्वामिना *ins. sin.*

स्वेच्छया *ins. sin. of* स्वेच्छा *s. f.* One's own will or choice, wilfulness (स्व Own, इच्छा Will).

स्वेच्छाहारविहारम् *acc. sin. m.* A feeding and roaming about according to one's inclination.

ह

हंसः *nom. sin. of* हंस *s. m.* A goose, a swan. हंसाः *nom. pl.*

हतः *nom. sin. m. of* हत *pass. part.* (*of the verb* हन्) Smitten, stricken, wounded, killed, destroyed, ruined, undone, spoiled, marred. हतम् *nom. sin. n.*

हन्तव्यः *nom. sin. m. of* हन्तव्य *fut. pass. part.* (*of the verb* हन् Kill, slay) To be killed.

हन्तारम् *acc. sin. m. of* हन्तृ *agt.* Killing, a killer; who mars or destroys.

हन्ति 1*st pers. sin. pres. of the verb* हन् 2*d cl. par.* Smite, murder, kill, destroy. हन्तुम् *inf.* हन्यते 1*st pers. sin. pres. pass.*

हर *s. m.* Śiva. हरस्य *gen. sin.*

हरति 1*st pers. sin. pres. of the verb* हृ 1*st cl. par.* Remove, destroy. हरन्ति 1*st pers. pl.*

हरितीकृताः *nom. pl. m.* CHWI, *from* हरित् *adj.* Green, *and* कृत *pass. part.* Made.

हरिहरकथा *nom. sin. s. f.* A talking about, or a repeating the names of Hari and Hara.

हरेः *gen. sin. of* हरि *s. m.* Vishnu.

हर्म्यम् *acc. sin. of* हर्म्य *s. n.* A palace, a mansion.

हर्षः *nom. sin. of* हर्ष *s. m.* Joy, delight, pleasure.

हस्ततल *s. n.* The palm of the hand.

हस्तम् *acc. sin. of* हस्त *s. m.* The hand. A paw. An elephant's trunk.

हस्तिस्नानम् *nom. sin. s. n.* TATP. The washing of an elephant.

हस्ती *nom. sin. of* हस्तिन् *s. m.* An elephant. हस्तिना *ins. sin.*

हा *interj.* Ah! alas!

हातव्याः *nom. pl. m. of* हातव्य *fut. pass. part.* (*of the verb* हा Quit) To be shunned.

हानौ *loc. sin. of* हानि *s. f.* Loss, privation.

हास्याय *dat. sin. of* हास्य *s. n.* Laughter.

हाहा *interj.* Ah! alas!

हालाहलम् *nom. sin. of* हालाहल *s. n.* A sort of poison.

हि *ind.* For, because.

हिंसा *s. f.* Injury, mischief; mental (as malice), verbal (abuse), personal (striking, wounding).

हितः *nom. sin. m. of* हित *pass. part.* (*of the verb* धा Hold) Held. Useful. Friendly, affectionate, kind, well-disposed.

हितकामानाम् *gen. pl. of* हितकाम TATP. Wishing well to, kind.

हितबुद्धयः *nom. pl. m. of* हितबुद्धि BAHUV. Friendly-minded, well-disposed.

हितोपदेशः KARMADHÁRAYA, *comp. of* हित *cr.* Salutary, friendly, *and* उपदेशः *nom. sin. of* उपदेश *s. m.* Instruction, advice. *In line* 3, ः *becomes* े *by rule* 51.

हिमार्त्तानाम् *gen. pl. of* हिमार्त्त *adj.* Chilled, suffering or shrinking from cold.

हीनः *nom. sin. m. of* हीन *pass. part.* (*of the verb* हा Quit) Deprived, destitute, void, free, low, bad, abandoned. हीनेन *ins. sin. m.* or *n.* हीनाः *nom. pl. m.* or *f.* हीनैः *ins. pl. m.* or *n.*

हीनवर्णः *nom. sin. m. of* हीनवर्ण **BAHUV.** Of a low caste, outcast, vile.

हीयते 1*st pers. sin. pres. pass.* (*of the verb* हा Quit) Is lowered or impaired. *See rule* 602.

हृदय *s. n.* The mind, the seat or faculty of thought and feeling. The heart.

हृदि *loc. sin. of* हृद् *s. n.* The heart, breast, chest. The mind or seat of thought and feeling.

हृष्ट *pass. part.* (*of the verb* हृष् Rejoice) Pleased, delighted. Having the hair of the body erect with pleasure.

हृष्टपुष्टाङ्गः **BAHUV.** (*comp. of* हृष्ट Gay, पुष्ट Fed, *and* अङ्ग Body) Frisky and fat.

हेतुः *nom. sin. of* हेतु *s. m.* A cause, means, reason, argument. हेतोः *abl. sin.* हेतवः *nom. pl.*

हेतुकम् *acc. sin. of* हेतुक *s. m.* An active cause, instrument, or agent.

हेतुताम् *acc. sin. of* हेतुता *s. f.* Causation, cause, causativeness, (aggravation).

हेमन् *s. n.* Gold.

हेममृगस्य *gen. sin. of* हेममृग *s. m.* A golden deer. The story of MARÍCHA transforming himself into a golden deer, and beguiling RÁMA from his cottage, is told in the third book of the *Rámáyana*. During RÁMA's absence in pursuit of the supposed animal, RÁVAṆA, disguised as an old mendicant, came, and carried off his wife SÍTÁ. To engage in any fruitless pursuit, is to "hunt the golden deer."

ह्रियम् *acc. sin. of* ह्री *s. f.* Shame.

A SCHEME OF ALL THE METRES FOUND IN THE FOREGOING SELECTION FROM THE HITOPADEŚA.

A. THE verse in which the Epic Poems of India are chiefly written, and which also prevails throughout the Hitopadeśa, is called the *Śloka*,—a distich consisting of two sixteen-syllable lines, with a pause at the eighth syllable.

Scheme of the *Ardha-śloka* (Half-couplet):

◡ ◡ ◡ ◡ ◡ — — ◡ | ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ — ◡ —
— — — —   ◡ | — — — —   ◡

The first four syllables are bound by no rule. The fifth, sixth, and seventh, generally, though not invariably, conform to the scheme. The ninth, tenth, eleventh, and twelfth, like the first four, are free. The thirteenth, fourteenth, and fifteenth are unalterable. The eighth and sixteenth syllables have the common licence of termination.

B. Poetry measured by the number of syllables, in which every half-line is alike.

In the following examples, every half-line being alike, it will suffice that a specimen of one *páda* or fourth of a verse be given.

The genus *Trishṭubh* contains eleven syllables in each half-line. Of the twelve species comprised in this genus, two will be found occurring in the preceding pages; namely, *Indravajra*, and *Upendravajra*.

SCHEME:

— — ◡ — — ◡ ◡ — ◡ — ⏒
◡ — ◡ — — ◡ ◡ — ◡ — ⏒

See INTRODUCTION, verses 19, 25, and 47.
See MITRA-LÁBHA, verses 27, 81, 115, 182, 183, 186, 203, 220, 223.

The genus *Jagatí* contains twelve syllables in each half-line. The number of species is fifteen, of which two only occur here; namely,

1st, *Vanśasthavila.* Scheme, ◡ — ◡ — — ◡ ◡ — ◡ — ◡ —
See MITRA-LÁBHA, verses 16, 21, 116, 163, 172.

2d, *Drutavilambita.* Scheme, ◡ ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ —
See MITRA-LÁBHA, verses 32, 52.

The genus *Śakkarí* contains fourteen syllables in every half-line. Its species are seven, one of which occurs here; namely,

Vasantatilaka. Scheme, — — ⏑ — ⏑ ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑ — —

See Introduction, verse 31; and Mitra-lábha, verse 41, and 138.

The genus *Atiśakkarí* has fifteen syllables to the half-line. Of the seven species comprised in this genus, one will be found here; namely,

Máninî. Scheme, ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ — — — ⏑ — — ⏑ — —
with a pause at the eighth syllable.

See Mitra-lábha, verse 20, and 218.

The genus *Atyashtí* has seventeen syllables to each half-line. In this genus are included eight species, one of which will be found here; namely,

Śikharińí. Scheme, ⏑ — — — — — ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ — — ⏑ ⏑ ⏑ —

See Mitra-lábha, verses 146, 147, 187.

The genus *Atidhŕiti* contains nineteen syllables in every half-line. The species of this genus are five, of which one occurs here; namely,

Śárdhúlavikrídita. Scheme, — — — ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ ⏑ ⏑ — — — ⏑ — — ⏑ —
with a pause at the twelfth syllable.

See Mitra-lábha, verses 53 (erroneously printed 53, 54), 100, 107, 122, 145, 166, 226, 229.

The genus *Prakŕiti* contains twenty-one syllables in each half-line. One species of this metre occurs; namely,

Sragdhará. Scheme, — — — — ⏑ — — ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ — — ⏑ — — ⏑ — —
with a pause at the seventh and fourteenth syllables.

See Mitra-lábha, verse 209.

C. Poetry measured by the time occupied in the pronunciation.

The Metre named *Áryá* is measured by feet called *gańa* or *mátrágańa,* equal to two long syllables, or to four short. It is a couplet, each line of which contains seven and a half feet; and each foot (except the sixth of the second line) contains four syllabic instants. In the second verse of the couplet, the sixth foot (for here too it retains that name) consists of a single short syllable: consequently, the proportion of syllabic instants in the long and short verses is thirty to twenty-seven. Only such feet can be used as contain this number of instants: and of this kind are the Spondee, the Amphibrach, the Anapæst, the Dactyl, and the Proceleusmatic.

The half-foot must be a long syllable; the sixth foot of the first line, an Amphibrach or Proceleusmatic; and the first, third, fifth, and seventh must not be Amphibrachs. The pause is commonly restricted to the close of the third foot; and the measure is, in that case, denominated *Pathyá.*

EXAMPLES OF THE ÁRYÁ METRE OCCURRING IN THIS WORK.

	Proceleusmatic.	Anapæst.	Spondee.	Proceleusmatic.	Anapæst.	Amphibrach.	Spondee.	Long Syllable.
INTRODUC. Verse 15.	◡ ◡ ◡ ◡	◡ ◡ —	— —	◡ ◡ ◡ ◡	◡ ◡ —	◡ — ◡	— —	—
	Spondee.	Dactyl.	Anapæst.	Anapæst.	Spondee.	Short Syllable.	Dactyl.	Long Syllable.
	— —	— ◡ ◡	◡ ◡ —	◡ ◡ —	— —	◡	— ◡ ◡	—
MITRA-LÁBHA,								
Verse 33.	— ◡ ◡	— ◡ ◡	— —	◡ ◡ ◡ ◡	— —	◡ — ◡	— —	—
	— ◡ ◡	— ◡ ◡	◡ ◡ —	◡ ◡ ◡ ◡	◡ ◡ —	◡	— ◡ ◡	—
Verse 82.	◡ ◡ —	◡ ◡ —	— —	— ◡ ◡	— —	◡ — ◡	◡ ◡ —	—
	— ◡ ◡	◡ — ◡	— —	◡ ◡ ◡ ◡	◡ ◡ —	◡	— ◡ ◡	—
Verse 95.	— ◡ ◡	— ◡ ◡	— —	— —	— —	◡ — ◡	— ◡ ◡	—
	◡ ◡ —	◡ ◡ ◡ ◡	◡ ◡ —	— —	— —	◡	— —	—
Verse 148.	— —	◡ — ◡	◡ ◡ —	— —	◡ ◡ —	◡ — ◡	— —	—
	◡ ◡ ◡ ◡	◡ — ◡	◡ ◡ —	◡ ◡ ◡ ◡	— —	◡	— ◡ ◡	—
Verse 150.	— —	◡ — ◡	— —	◡ — ◡	— —	◡ — ◡	◡ ◡ —	—
	— —	◡ ◡ —	◡ ◡ —	— ◡ ◡	— —	◡	— —	—
Verse 158.	— —	— —	◡ ◡ —	— —	◡ ◡ —	◡ — ◡	◡ ◡ —	—
	— —	— —	— —	— —	— —	◡	— —	—
Verse 175.	— —	◡ ◡ —	◡ ◡ —	— ◡ ◡	— —	◡ — ◡	— —	—
	— ◡ ◡	◡ — ◡	— —	— ◡ ◡	— —	◡	— —	—
Verse 188.	◡ ◡ —	◡ ◡ ◡ ◡	— —	— ◡ ◡	◡ ◡ —	◡ — ◡	◡ ◡ —	—
	◡ ◡ ◡ ◡	◡ — ◡	◡ ◡ —	— —	— —	◡	— —	—
Verse 202.	◡ ◡ ◡ ◡	— —	◡ ◡ —	— ◡ ◡	— —	◡ ◡ ◡ ◡	◡ ◡ —	—
	◡ ◡ —	◡ ◡ —	◡ ◡ —	◡ ◡ —	— —	◡	— —	—

LONDON: PRINTED BY RICHARD WATTS,
Crown Court, Temple Bar,
PRINTER TO THE EAST-INDIA COLLEGE.